

De energiecoöperatie: elitaire, idealistische hobby of democratische kans voor de energietransitie?

Zelforganisatie van burgers met een lagere
sociaaleconomische achtergrond op het gebied van
duurzame energie

De Zeeuw M.D. (Mariska), 359100

Maart 2016

Erasmus Universiteit Rotterdam

Master Beleid en Politiek

Begeleider: Dr. I. van Meerkerk

Tweede lezer: Prof. Dr. J. Edelenbos

Voorwoord

Voor u ligt een scriptie over de zelforganisatie van burgers met een lagere sociaaleconomische achtergrond binnen duurzame energie-initiatieven. Het onderzoek is geschreven in de periode van februari 2015 tot maart 2016. Dit laat zien dat een afstudeertraject niet altijd even soepel verloopt. Verplichtingen roepen om het hardst om aan voldaan te worden en zaken zitten niet altijd zo in elkaar als je van tevoren bedacht had. Het schrijven van een scriptie gaat hoofdzakelijk om ontdekken. Waar ligt mijn passie, waar ligt mijn interesse, hoe ga ik met tegenslagen om en welke weg sla ik in als de huidige is doodgelopen? Wat dat betreft zou ik kunnen zeggen dat ik enigszins naïef aan deze scriptie begon. Zo probeerde ik mijn passies voor duurzaamheid, rechtvaardigheid en gelijke kansen bij elkaar te brengen. Het bleek dat niet iedereen het zich kon veroorloven om te ondernemen voor een groenere toekomst en de scheiding tussen groepen in de samenleving bleek ook merkbaar in een democratische bottom-up organisatie als de coöperatie. Desalniettemin heb ik veel plezier gehad aan het schrijven van de scriptie en het interviewen van de respondenten en heb ik veel geleerd in de periode dat ik eraan werkte. Ook heb ik reeds de opgedane vaardigheden kunnen toepassen. Een scriptie schrijven is dus wel degelijk nuttig. Ik heb me erg kunnen verdiepen in een onderwerp dat mij interesseerde en heb stad en land afgereisd om met de juiste personen in contact te komen. Af en toe was het spannend of het goed zou aflopen. Men zou bijna kunnen zeggen: het was een avontuur.

Een scriptie wordt nooit alleen geschreven. Daarom zou ik ten eerste mijn begeleider Dr. Ingmar van Meerkerk willen bedanken voor zijn ideeën, steun en geduld. Zonder hem was de scriptie niet zo geworden als hij nu is. Bovendien wil ik hem bedanken voor het in contact brengen van mij met mijn stagebegeleiders bij TNO. Dat heeft een mooie stage opgeleverd. Ten tweede wil ik de tweede lezer Prof. Dr. Jurian Edelenbos bedanken voor het doornemen van mijn scriptie en het geven van feedback om de laatste puntjes op de i te kunnen zetten. Daarnaast wil ik mijn stagebegeleiders Beitske Boonstra, Merel Ooms en Irma Arends bedanken voor de tijd die ik mocht besteden aan mijn scriptie en de steun die ze me gegeven hebben. Ook wil ik de contactpersonen binnen de energie-initiatieven bedanken voor de tijd en moeite die ze gestoken hebben in het vinden van respondenten en het meewerken aan het onderzoek. Zij hebben het onderzoek mede mogelijk gemaakt. De respondenten zelf wil ik bedanken voor het geven van de interviews. Hun informatie was onmisbaar voor het onderzoek. Tot slot bedank ik mijn ouders en mijn vriend, omdat zij altijd in mij geloven, mij steunen in wat ik doe en mij stimuleren het beste te geven wat ik in huis heb. Deze scriptie draag ik op aan mijn oma, die het niet meer mee kan maken dat ik deze opleiding voltooi.

Mariska de Zeeuw

Rotterdam, 22 maart 2016

Samenvatting

Een ontwikkeling in de samenleving waar voor- en nadelen aan toegeschreven worden, is de zelforganisatie van burgers. Duurzame energie is een van de gebieden waarbij burgers zich organiseren om het heft in eigen handen te nemen. Daarbij verenigen ze zich in energiecoöperaties. Die zijn democratisch ingerichte, lokale organisaties die zich onder andere richten op het opwekken van duurzame energie. Er is echter nog onduidelijkheid over wat voor soort burgers hier aan mee doen en waarom. Voor burgers met een lagere sociaaleconomische achtergrond zou het bijvoorbeeld voordelen kunnen bieden. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt dan ook: "Op welke manier participeren bewoners met een lagere sociaaleconomische achtergrond in burgerinitiatieven op het gebied van duurzame energie, waarom is dit het geval en hoe kan de overheid de initiatieven van deze bewoners stimuleren of ondersteunen?"

Om de hoofdvraag te beantwoorden is gebruik gemaakt van het CLEAR-model van Lowndes en Pratchett (2006). CLEAR staat voor can do, like to, enabled to, asked to en responded to. Dit model is in combinatie gebruikt met een Nederlandse versie, het ACTIE-model, ontwikkeld door Denters, Bakker, Tonkens en Verhoeven in 2013. Zij gebruikten animo, contact, toerusting, inbedding en empathie om te verklaren hoe burgers participeren en hoe de overheid hierbij kan ondersteunen. Dit Theoretisch Kader is gebruikt om tot de volgende verklarende factoren te komen: kunnen, willen, contacten en gevraagd worden, waarbij kunnen en contacten kunnen worden versterkt door de inbedding en empathie bij overheidsorganen. Daarnaast werd ook verondersteld dat de participatie bij een energie-initiatief kon leiden tot meer motivatie, meer kennis en vaardigheden en meer contacten. Ook zouden meer contacten kunnen leiden tot een betere toegang tot kennis en vaardigheden.

De gebruikte onderzoeksstrategie is een meervoudige casestudy. Hiermee kan participatie verklaard worden en kan het verloop van participatie worden achterhaald. Verschillende soorten energie-initiatieven zijn geselecteerd met behulp van een snowball-sample. Zo is een ervan een energiecoöperatie, een is gericht op energie besparen en de overige zijn gericht op het opwekken van energie in een niet-coöperatieve vorm. De gebruikte methode is het semigestructureerde interview. De respondenten zijn op gerichte wijze geselecteerd en vervullen ieder een andere rol binnen het initiatief. De interviews zijn vervolgens uitgetypt en gecodeerd. Hierdoor is een uitgebreide codeboom ontstaan.

Uit de resultaten kwam naar voren dat burgers met een lagere sociaaleconomische achtergrond op een bepaalde manier participeren in een duurzaam energie-initiatief als zij hier de motivatie voor hebben, zij de juiste kennis en vaardigheden tot hun beschikking hebben, contact hebben met bewoners en organisaties die hierin actief zijn en als de overheid het initiatief op de achtergrond faciliteert. Hun woonsituatie is hier deels bepalend voor de motivatie. Willen en Contacten hadden uiteindelijk een invloed op de mate van participatie van de doelgroep in duurzame energie-initiatieven. Inbedding en empathie van de overheid konden de relatie tussen Contacten en Kunnen en de afhankelijke variabele versterken. Kunnen heeft een invloed op de aard van participatie. Kunnen participeren wordt ook bepaald door de hulp die de bewoners krijgen van publieke en private organisaties. Ook hier kan de overheid de relatie tussen Kunnen en de afhankelijke variabele

versterken. Tot slot kan een overheid de doelgroep helpen door financieel bij te dragen aan hun initiatief of ze dit nu zelf doen of in samenwerking met andere organisaties. Voor de initiatieven van de doelgroep was de faciliterende rol van de overheid beperkt tot financieren. Bij de energiecoöperatie is de hulp met regels, procedures en het managen van verhoudingen welkom.

Andersom kon participatie ook een invloed hebben op kennis, vaardigheden, motivatie en contacten. De participatie van de doelgroep verschilde per initiatief. Zo was de participatie binnen de energiecoöperatie laag en binnen de andere initiatieven was hij hoog. De doelgroep heeft namelijk een ander soort motivatie. Als zij wel binnen een energiecoöperatie participeren, is dit in een passieve rol. Dit heeft te maken met de variabele Kunnen. De variabelen Kunnen en Willen waren in dit onderzoek uiteindelijk belangrijker dan de variabelen Contacten en Gevraagd worden in het beantwoorden van de hoofdvraag.

Een aanbeveling die gegeven kan worden aan overheidsorganisaties, is het investeren in publieke of private organisaties die in contact staan met de doelgroep. Het is voor deze organisaties relatief makkelijker het vertrouwen te winnen en deze groepen te ondersteunen.

Contents

1 Inleiding	6
1.1 Aanleiding	6
1.2 Probleemstelling	8
1.3 Leeswijzer	9
2 Verschillende soorten duurzame energie-initiatieven	10
2.1 Burgercoöperatie	10
2.1.1 Duurzame energiecoöperaties.....	10
2.2 Overige soorten energie-initiatieven	13
3 Theoretisch Kader	15
3.1 Vijf modellen	15
3.2 CLEAR	17
3.3 ACTIE.....	18
3.4 ACTIE/CLEAR en burgers met een lagere sociaaleconomische achtergrond binnen het energiecollectief	19
4 Methoden en Technieken	36
4.1 Strategie.....	36
4.2 Caseselectie	37
4.2.1 Aanpassing criteria	38
4.2.2 Selectie respondenten	39
4.3 Methode	40
4.4 Techniek.....	41
5 Resultaten en Analyse.....	42
5.1 Vragenlijst Solar Green Point	42
5.2 Casebeschrijvingen.....	43
5.2.1 Energiecoaches	43
5.2.2 Mooi, slim, duurzaam Wildeman.....	45
5.2.3 HuurDeZon	47
5.2.4 Onze Amsterdam Noord Energie (Onze Energie)	49
5.3 Analyse afhankelijke variabele	51
5.3.1 Lagere sociaaleconomische klasse	51
5.3.2 Participatie	53
5.4 Analyse onafhankelijke variabelen	59
5.4.1 Gevraagd worden	59
5.4.2 Willen	63
5.4.3 Kunnen.....	71
5.4.4 Contacten.....	76
5.4.5 Inbedding en empathie	81

5.5 Slotanalyse	87
6.1 Conclusies	95
6.2 Reflectie	97
6.3 Aanbevelingen	98
Literatuurlijst	101
Bijlage I Codeerschema	107
Bijlage II Gecontacteerde energie-initiatieven	114

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Een begrip dat relatief vaak voorbij is gekomen in de media en de politiek de afgelopen jaren is zelforganisatie. In plaats van zelforganisatie wordt ook wel gesproken van het burgerinitiatief, actief burgerschap, burgerkracht of burgerparticipatie. In het Engels spreekt men van 'Big Society' (Van der Zwaard en Specht, 2013: p. 8; Catney, MacGregor, Dobson, Hall, Royston, Robinson, Ormerod en Ross, 2014). Het zijn allemaal benamingen voor het ideaal van de burger in de samenleving, die het heft in eigen handen neemt en in samenwerking met medeburgers maatschappelijke problemen aanpakt (Hurenkamp, Tonkens en Duyvendak, 2006; Wijdeven, De Graaf en Hendriks, 2013; Uitermark, 2014). Dit zijn problemen die de overheid en de markt zelf niet aanpakken of niet meer aanpakken (Gijselinckx, Coates, Deneffe, 2011: p. 15). Hierbij zijn de participatie in de zorg en het oplossen van problemen in de eigen wijk vaak genoemd. Zelforganisatie wordt als oplossing gezien voor verschillende maatschappelijke vraagstukken: gebrek aan sociale samenhang, asociaal gedrag, sociale uitsluiting en de kloof tussen burger en bestuur (Van Ankeren, Tonkens en Verhoeven, 2010: p. 4). Men zou ook kunnen beargumenteren dat het burgerinitiatief een stil protest is tegen de prestatie van de overheid en een compensatie of correctie van het falen van publieke en private organisaties (Van der Zwaard en Specht, 2013). De voordelen lijken vanzelfsprekend: problemen lijken op een goedkope en gerichte manier te kunnen worden opgelost. Door het lokale karakter kan namelijk maatwerk worden geboden. Andere voordelen zijn het vergroten van het sociaal kapitaal, het ontwikkelen van persoonlijke competenties en het aanleren van samenwerking tussen burgers. Bovendien kunnen burgers zich nuttig en zinvol voelen als ze bijdragen aan de samenleving (Van der Zwaard en Specht, 2013: p. 14-15). Het concept wordt dan ook actief door de overheid aangemoedigd. Burgers zouden meer de eigen verantwoordelijkheid moeten nemen. Het concept lijkt dus veel voordelen te brengen voor burgers individueel en de maatschappij in zijn geheel.

Een van de problemen die men tracht aan te pakken met behulp van het burgerinitiatief is het uitblijven van de verduurzaming van de energiesector (De Moor, 2013: p. 20-24). Burgerkracht kan wel eens een noodzakelijke kracht zijn in de transitie naar een duurzame samenleving. Intrinsieke motivatie en gedrevenheid kunnen werken als katalysator. Bovendien wordt produceren en consumeren weer lokaal of regionaal (Zoetbrood, 2012: p. 11). De redenen voor de initiatiefnemers om actief te worden, hebben te maken met het milieu, het klimaat en de verduurzaming van de energiesector. Volgens hen schieten de overheid en de grote energiebedrijven hierin tekort (Schwenke, 2012: p. 31). Een onderzoek geeft aan dat veel van de initiatiefnemers zelf duurzaamheids- of energiespecialist zijn. Het zijn onder andere ambtenaren, wetenschappers en consultants. Daarnaast zijn ook mensen uit de creatieve sector, architecten, planologen en culturele creatievelingen betrokken. De initiatiefnemers lijken dus wel een bepaalde achtergrond te hebben qua opleiding en ervaring (Schwenke, 2012: p. 31). Wil deze beweging echter een significante

bijdragen leveren aan de samenleving dan is het wenselijk dat er meer burgers met verschillende achtergronden meedoen.

Dit kan ook voor deze burgers positief zijn, vooral voor burgers die het nu moeilijk hebben op het gebied van energie. Hierbij kan men denken aan energiekwetsbaarheid of energiearmoede. Dit verwijst naar een toestand waarbij mensen moeilijk kunnen voorzien in hun energiebehoefte.. (Callens, Noppe en Vanderleyden, 2013: p. 178). Personen die onder andere een hogere kans hebben op energiearmoede zijn degenen met de lagere inkomens en personen met een lager opleidingsniveau (Ibid, 2013: p. 195). In Nederland komt dit fenomeen in beperkte mate voor. De toekomst van fossiele energie is echter onzeker, zie bijvoorbeeld het akkoord tussen 195 landen dat in Parijs gesloten is (COP21Paris, 2016). Het percentage duurzame energie in Nederland ligt nog steeds rond de 5%, terwijl dat in 2020 20% zou moeten zijn (CBS, 2016). Van hernieuwbare energie kan meer gebruik gemaakt worden met behulp van het burgerinitiatief. Met een burgerinitiatief doen burgers ook kennis op over energieleveranciers en energiebesparing.

Naast het heil dat het burgerinitiatief lijkt te brengen, kan het ook schaduwzijden hebben en zijn er nog veel onzekerheden. Zo is ook financiële draagkracht belangrijk. Daarbij komt het gevaar van ongelijkheid. Als het initiatief van de burger wordt verwacht, kunnen kansrijke bevolkingsgroepen hier beter aan beantwoorden dan andere groepen. (Van der Zwaard en Specht, 2013:p. 16-19). Zelforganisatie is gebaat bij exclusiviteit en uitsluiting. Hoe waardevoller een zelforganiserend netwerk, hoe groter de kans is dat mensen worden uitgesloten van deelname (Uitermark, 2014: p. 11). Ook aansluiting zoeken bij kansrijke groepen lijkt dus lastig.

Van politieke participatie, zoals stemmen of meebeslissen, is bekend dat dit vooral de hoger opgeleiden, mannen, hogere inkomens en groepen van middelbare leeftijd in de samenleving trekt. Ook organiseren zij zich vaker en gemakkelijker. De civil society reproduceert de ongelijkheden in de samenleving (Van der Zwaard en Specht, 2013). Actieve burgers zijn veelal wit, ouder en hoger opgeleid. Bovendien is bekend dat de vergadercultuur, die hoort bij overleg met bijvoorbeeld een gemeente, aantrekkelijker is voor witte mannen met een hogere opleiding (Wijdeven en Hendriks, 2010: p. 26). De stem van vrouwen, alloctonen en lagere inkomensgroepen wordt dan minder of bijna niet gehoord (Denters, Bakker en Klok, 2014: p. 5).

Een zorg die daarom wel eens wordt geuit is dat er door de opkomst van de coöperatie een nieuwe ongelijkheid kan ontstaan in de samenleving. Zo zouden mondige, sociaal sterke, kapitaalkrachtige burgers beter in staat zijn zich te verenigen (De Moor, 2013: p. 28). Dit is om de volgende redenen een probleem. Ten eerste zou er gelijkheid moeten zijn in de mogelijkheid tot participatie. Ten tweede kan het effect hebben op de kwaliteit van leven van bepaalde bevolkingsgroepen. Als een samenleving meer voor zichzelf moet gaan zorgen, zullen degenen die beter participeren dit beter voor elkaar kunnen krijgen (Denters, Bakker en Klok, 2014: p. 7). Een initiërende, herverdelende rol van de overheid is nodig om ook lager opgeleiden een kans te geven. Instituties zijn nodig om hier bij te springen (Hurenkamp et al., 2006). De visie die wordt omschreven door de overheid geeft veelal echter nog te weinig handvaten voor de praktische realisatie. Vaak wordt verwezen naar de initiatieven die lukken, maar er zijn ook talloze initiatieven die stranden. De rol

van de professional binnen burgerinitiatieven is ook nog onduidelijk. Wanneer is deze overbodig en wanneer wordt deze miskent en onderschat (Van der Zwaard en Specht, 2013: p. 16-19)?

Het burgerinitiatief op het gebied van duurzame energie lijkt dus waardevol en ook voor burgers van een lagere sociaaleconomische klasse liggen hier kansen. Over deze combinatie is echter weinig bekend. Hoe is het qua zelforganisatie in duurzame energie-initiatieven gesteld met de lagere sociaaleconomische klassen in onze samenleving? Volgt dit hetzelfde patroon als bekend is bij politieke participatie door deze groepen of biedt het juist een perspectief voor de kwetsbaren of uitgesloten burgers om zich te verenigen en onafhankelijk te zijn? En welke rol kan de overheid hier spelen? De probleemstelling voor dit onderzoek is dan ook als volgt.

1.2 Probleemstelling

Samenvattend kan gesteld worden dat zelforganisatie een goed is dat gestimuleerd dient te worden, omdat het kansen biedt aan burgers en voordelen oplevert voor de maatschappij. Maatschappelijke vraagstukken, waaronder het duurzaamheidsvraagstuk, kunnen hier deels mee worden aangepakt. Burgers dragen dan zelf bij aan de verduurzaming van onze energie. Daarnaast ontwikkelen burgers zich in de coöperatie, werken ze sociaal samen met anderen en zetten ze zich in voor een ideaal. Een ongewenste ontwikkeling is echter de ongelijkheid die met zelforganisatie ontstaat of die hiermee gereproduceerd wordt. Zelforganisatie zou voor iedereen kansen moeten kunnen bieden. Er is echter weinig bekend over wie er precies participeren in de energiecoöperaties. Zijn het echt alleen experts en individuen uit de creatieve sector? Bieden verschillende vormen misschien kansen voor verschillende bevolkingsgroepen? Wat drijft deze mensen en hoe zijn ze bij een initiatief terecht gekomen? Hoe zien de initiatieven er precies uit? En wat kan de overheid specifiek voor de burgers van deze energiecoöperaties betekenen? Dit leidt tot de volgende probleemstelling:

Vraagstelling: Op welke manier participeren bewoners met een lagere sociaaleconomische achtergrond in burgerinitiatieven op het gebied van duurzame energie, waarom is dit het geval en hoe kan de overheid de initiatieven van deze bewoners stimuleren of ondersteunen?

Doelstelling: Het doen van aanbevelingen aan de gemeente Rotterdam omtrent het stimuleren en ondersteunen van burgerinitiatieven op het gebied van duurzame energie van burgers met een lagere sociaaleconomische klasse door het beschrijven en verklaren van energiecollectieven, waarin bewoners met een lagere sociaaleconomische achtergrond participeren.

Deelvragen:

- Welke vormen van participatie binnen een burgerinitiatief op het gebied van duurzame energie zijn er en hoe krijgen die concreet vorm in de praktijk?
- Participeren burgers met een lagere sociaaleconomische klasse in burgerinitiatieven op het gebied van duurzame energie?

- Welke factoren zijn van invloed op de participatie van burgers met een lagere sociaaleconomische klasse binnen een burgerinitiatief op het gebied van duurzame energie?
- Op welke manier speelt de overheid in op burgerinitiatieven op het gebied van duurzame energie?
- Maakt de overheid onderscheid in haar ondersteuning van initiatieven op het gebied van duurzame energie met betrekking tot de sociaaleconomische klasse van burgers?
- Hoe kan de overheid een burgerinitiatief op het gebied van duurzame energie ondersteunen dat opgezet wordt/is door burgers van een lagere sociaaleconomische klasse?

1.3 Leeswijzer

Het vervolg van het verslag is als volgt opgebouwd. Het volgende hoofdstuk gaat dieper in op verschillende soorten energie-initiatieven en met name op de energiecoöperatie. Wat is het precies en hoe gaat het in zijn werk? Het derde hoofdstuk bestaat uit het Theoretisch Kader waarin een verklaring en een antwoord op de hoofdvraag wordt gezocht in de bestaande literatuur. Het CLEAR-model van Lowndes en Pratchett (2006) wordt gebruikt om verklarende factoren te identificeren. Hieruit vloeien een conceptueel model en een verwachting voort. Hoofdstuk vier gaat in op de gebruikte methoden om het onderzoek uit te voeren en de technieken om de gegevens te analyseren. Om gegevens te verzamelen zullen interviews gehouden worden met betrokkenen. Daarbij wordt ingegaan op de selectie van de cases en respondenten. Het vijfde hoofdstuk geeft vervolgens de resultaten en de analyse weer. De gegevens worden geanalyseerd met behulp van codes en scores. Tot slot staan in hoofdstuk zes de conclusies, reflectie en aanbevelingen.

2 Verschillende soorten duurzame energie-initiatieven

2.1 Burgercoöperatie

Een vorm van het burgerinitiatief dat sterk in opkomst is, is het burgercollectief of de burgercoöperatie. Het gaat hier om duurzame organisaties die een langetermijneffect beogen. Het kenmerk van deze instituties is dat ze zelfregulerend zijn en aan zelfbeheer doen. De coöperatievorm is noodzakelijk voor burgers die gezamenlijk energie op willen wekken. Leden van de organisatie stellen zelf het reglement op. De coöperatie is dan ook een onderneming in eigendom van haar leden, gecontroleerd door haar leden en ten voordele van haar leden. (Gijselinckx et al., 2011: p. 27-28; Ahrens et al, 2013: p. 16) Basiswaarden zijn zelfredzaamheid, democratie, gelijkheid, rechtvaardigheid, onderlinge solidariteit en samenwerking. Welvaart en welzijn moeten bij een zo groot mogelijke groep mensen terecht komen en niet alleen bij een kapitaalkrachtige elite (Gijselinckx et al., 2011: p. 16). Het zijn sociaal en maatschappelijk gerichte ondernemingen. De manier waarop ze zich organiseren en de onderwerpen waar ze zich op richten zijn erg divers. Sommige werken samen met de overheid en andere willen wat dat betreft onafhankelijk zijn. Sommige zijn (deels) afhankelijk van financiering en andere zijn financieel onafhankelijk. Het is deels een reactie op het falen van de privatisering en het uitblijven van verduurzaming. Het is geen nieuw fenomeen, maar een vaker voorkomende ontwikkeling in de geschiedenis, die reageert op tekorten in het overheidshandelen en de uitkomst van de vrije markt (De Moor, 2013: p. 7-20). Privatisering en liberalisering hebben immers niet altijd het gewenste effect, zoals bijvoorbeeld in de energiesector. Hier werkt het als rem op de verduurzaming van de sector. Met behulp van een collectief worden de belangen van de zelfvoorziening boven die van de commercialisering gesteld. Mogelijk *free-riden* en de *tragedy of the commons* worden vermeden. Het meeste wordt uit de ontwikkelende markt gehaald zonder de nadelen te ondervinden (De Moor, 2013: p. 20-24).

2.1.1 Duurzame energiecoöperaties

Door het uitblijven van verduurzaming van de energiesector richt een deel van de coöperaties zich op het opwekken en samen inkopen van duurzame energie. Hierbij gaat het om de realisatie van *“klimaatvriendelijke energieproductie door aanwezige bronnen in lokale gemeenschappen aan te boren en de lokale gemeenschappen economisch en democratisch te laten participeren in deze ondernemingen”* (Gijselinckx et al., 2011: p. 97). Dit gebeurt bijna altijd in de vorm van een coöperatie. De juridische kenmerken en mate van flexibiliteit in de wet leveren voordelen op om het initiatief een coöperatieve vorm te geven. Belangen van betrokkenen kunnen sterk uiteenlopen en op deze manier is het makkelijker tegemoet te komen aan deze belangen (Heeger, 2012: p. 29). Hierbij kan ook samengewerkt worden met andere publieke of private partijen. De coöperatie wordt opgericht door burgers om gezamenlijk te investeren in de productie van energie, die op een duurzame manier wordt

opgewerkt. Hierbij kan het gaan om windmolens, zonnepanelen, warmte van de verbranding van houtschaafsel en hydro-installaties. De coöperatie kan de leden prijsvoordelen bieden. Ook hebben ze voordeel van financiële opbrengsten in verhouding tot het bedrag van hun aandelen. De meeste opbrengsten worden echter gebruikt om reserves op te bouwen en te investeren in nieuwe projecten. Ook het gedrag van de leden wordt meestal beïnvloed: ze gaan zuiniger met energie om (Ibid, 2011: p. 97-98). Naast het produceren van energie, doen sommige coöperaties ook aan het samen inkopen van duurzame energie of energiebesparende maatregelen. Energie wordt zo betaalbaarder en toegankelijker. Dit zijn niet zo zeer coöperaties, maar ze verkrijgen wel schaalvoordelen en onderhandelingsmacht.

De inkomsten komen uit aandelen, maar ook uit de verkoop van energie, contributie, crowdfunding en subsidies van overheden. Tot slot kunnen giften een bron van inkomsten zijn (Ibid, 2011: p. 113). Om de projectfinanciering rond te krijgen, is een goed businessplan nodig. Daarbij moet men letten op de organisatievorm en -inrichting, een goed bestuur, risicomangement en financieringsconstructies (Ministerie van BZK, 2013: p. 47).

Voor de omschrijving zijn relatief weinig Engelse of buitenlandse bronnen gebruikt, omdat de regelgeving daar anders is en dit heeft grote invloed op de context van de coöperaties. Veel van deze artikelen gaan over de aanpassing van die regelgeving. Dit maakt de artikelen minder relevant voor de Nederlandse context.

Werkwijze

Ten eerste is er zelfopwekking. Dit wil zeggen dat duurzame energie buiten het reguliere elektriciteitsnet lokaal of regionaal opgewekt wordt voor deels eigen gebruik. Dit kan in samenwerking tussen meerdere particulieren of ondernemingen. Het gaat hierbij om projecten die de particulieren individueel niet kunnen realiseren. Het plaatsen van een zonnepaneel op eigen dak telt dus niet mee. De energie die hiermee wordt opgewekt, mag worden verrekend met de energie die geleverd wordt door de leverancier. Alleen over het positieve saldo hoeft belasting te worden betaald. Dit heet saldering. Bij zelfopwekking op ander terrein is dit niet het geval. De daadwerkelijke levering wordt vaak gedaan met tussenkomst van een energieleverancier, omdat die de benodigde leveringsvergunning heeft. De ministeries van Infrastructuur en Milieu en Economische Zaken hebben moties tegengehouden om saldering ook voor energiecoöperaties mogelijk te maken. Zij vreesden daardoor te veel inkomsten mis te lopen. Leden kunnen ook lid worden om slechts te doneren, om zo de ontwikkeling van duurzame energie te steunen. Ook kunnen niet-leden energie afnemen. Energiecollectieven kunnen bijvoorbeeld ook stroom leveren aan bedrijven en organisaties (Ahrens et al., 2013: p. 23). Het hoofddoel van een coöperatie moet van economische aard zijn (Heeger, 2012: p. 29-30). Energiecollectieven worden steeds weer op een andere manier vormgegeven. Ook de financiering gebeurt op andere manieren. Zo heeft elk initiatief zijn eigen verdienmodel. Het komt bijvoorbeeld vaak voor dat een collectief een periodieke vergoeding krijgt van de energieleverancier voor het werven van nieuwe leden (Ahrens et al., 2013: p. 11-13).

Verschillende soorten energiecoöperaties

De coöperaties op het gebied van duurzame energie kunnen in de volgende categorieën worden geplaatst: windcoöperaties, zonnecollectieven en lokale duurzame energiebedrijven. Deze laatste categorie is nieuw. Hier wordt groene energie ingekocht, geleverd of zelfstandig opgewekt. De zonprojecten krijgen vorm door collectieve inkoopacties of wijkinitiatieven (Schwenke, 2012: p. 11). De windsector was eind jaren '80 al opgekomen.

Windcoöperaties wekken stroom op met wind. Deze stroom wordt verkocht aan energiebedrijven, die de stroom weer door verkopen aan klanten. De financiering wordt rond gemaakt met behulp van leningen van leden, banken en investeringsmaatschappijen. Leningen worden in 10 tot 15 afgelost en rente wordt uitgekeerd aan de leden. Zelflevering is volgens de wet nog niet toegestaan. Dit zou zonder tussenkomst van energiemaatschappij, BTW en energiebelasting zijn (Schwenke, 2012: p. 12-14).

Zonnecollectieven kunnen zorgen voor collectieve inkoop van zonnepanelen. Met een wijkinitiatief kunnen krachten gebundeld worden. De panelen hoeven niet per se op daken van huizen te komen. Niet elk dak is daar geschikt voor. Dan kunnen ze op daken van bijvoorbeeld scholen en ziekenhuizen. Locatie en eigendom zijn dan gescheiden. Ook andere partijen kunnen zorgen voor collectieve inkoopacties. Zo kunnen landelijke organisaties zorgen voor landelijke collectieve inkoopacties. Ook bij zonneprojecten kunnen de leden het project financieren met leningen en aandelen. Men zou willen dat men zelf de energie kan gebruiken, maar dit wordt gehinderd door fiscale en wettelijke beperkingen. Dit beperkt ook het financiële rendement. Nu is het zo dat particulieren de zonnepanelen op gebouwen van de gemeente en andere instituties plaatsen en dat de besparingen die de instellingen maken naar de particulieren gaan (Schwenke, 2012: p. 16-18).

De nieuwe nuts richten zich op een of meer van de volgende activiteiten:

- collectieve inkoop van groene energie
- lokaal opwekken van groene stroom of gas
- levering aan de lokale gemeenschap
- financiering en/of participatie in duurzame energieprojecten
- energiebesparing bevorderen in de gemeenschap

Deze nuts hebben dus bredere doelstellingen en doen vaak ook aan handel in energie. Het uiteindelijke doel is het zelfstandig produceren van energie, maar zo lang een organisatie nog niet zo ver is, koopt zij energie in. De organisaties kunnen het vervolgens voor gunstige prijzen verkopen aan hun klanten. Het doel is om meer autonomie te krijgen ten opzichte van de gevestigde leveranciers op de markt. Het opwekken moet uiteindelijk helemaal lokaal en duurzaam gebeuren. De nutsbedrijven die nu bestaan verschillen sterk in ontwikkelingsfase. Sommigen staan in de beginfase, terwijl andere al een paar jaar aan het ontwikkelen zijn (Schwenke, 2012 p. 20-21).

Allerlei andere partijen ervaren deze ontwikkeling als positief en ondersteunen deze initiatieven. Zo zijn er zelforganiserende netwerken en platforms, maatschappelijke organisaties,

belangenbehartigers richting politiek en overheid, projectontwikkelaars en zakelijke en financiële dienstverleners. De politiek en de beleidscontext hebben echter een grote invloed op het speelveld en de dynamiek. Ze zorgen voor de randvoorwaarden waarbinnen de initiatieven ontstaan. Voor de betrokken partijen is hier ruimte om samen op te treden en zo invloed uit te oefenen op politiek en beleid om toch saldering mogelijk te maken.

Wat is een motivatie van de initiatiefnemers om zich op deze manier actief en vrijwillig in te zetten? Ten eerste zijn veel van de initiatiefnemers zelf duurzaamheids- of energiespecialist. Het zijn onder andere ambtenaren, wetenschappers, consultants en specialisten uit de energiesector. Hiernaast zijn ook mensen uit de creatieve sector betrokken naast architecten, planologen en culturele creatievelingen. De initiatiefnemers lijken dus wel een bepaalde achtergrond te hebben qua opleiding en ervaring. De redenen voor de initiatiefnemers om actief te worden, hebben te maken met het milieu, het klimaat en de verduurzaming van de energiesector. Volgens hen schieten de overheid en de grote energiebedrijven hierin tekort. Daarnaast is het ook rendabel en dus een vorm van inkomsten. Vooral grote platte daken, bijvoorbeeld op het platteland, zijn hier geschikt voor. Ook de sociale redenen tellen mee. Het is leuk om samen te werken en resultaat van de inspanning te zien. Tot slot zijn zelfvoorziening en autonomie belangrijke redenen. Men wil niet meer afhankelijk zijn van grote energiebedrijven, die veel winst maken met de bedrijvigheid. Bovendien is het een antwoord op de vervreemding die de hedendaagse consument ervaart. Men is op zoek naar een meer menselijke maat en versterking van de lokale economie (Schwenke, 2012: p. 31-32).

Volgens Walker (2008) biedt een energiecollectief verschillende voordelen. Zo biedt het inkomsten aan de aandeelhouders en levert het verkopen van energie geld op. Daarnaast wordt verwacht dat er lokaal meer steun is voor initiatieven die van burgers komen en zullen burgers lokaal meer controle hebben over de ontwikkelingen. Een collectief kan ook zorgen voor een lagere energierekening en een betrouwbare levering. Tot slot kunnen problemen worden overkomen die opkomen als het om duurzame energieproductie op grote schaal gaat.

2.2 Overige soorten energie-initiatieven

Naast de duurzame energiecoöperaties zijn er andere vormen van bottom-up initiatieven in Nederland. Zo zijn er ook energie-initiatieven gericht op dienstverlening. Een voorbeeld hiervan is de BuurtEnergieWinkel. Hier kunnen bewoners terecht voor informatie over energiebesparing, hun energierekening of het opwekken van energie. De initiatiefnemers bestaan uit het Wijksteunpunt Wonen Zuid, Het Groen Gemaal en bewoners. Als bewoners zelf een onderneming willen starten op het gebied van duurzame energie, kunnen ze hier terecht voor hulp. De hoofdzakelijke focus is echter energie- en dus geldbesparing (BuurtEnergieWinkel, 2015).

Daarnaast zijn er ook hele dorpen die ernaar streven energieneutraal te worden. Voorbeelden hiervan zijn Duurzaam Hoonhorst en Kerschoten Energieneutraal. Duurzaam Hoonhorst richt zich op ecologische, sociale en economische duurzaamheid. In 2050 wil zij zelfredzaam zijn. Dit doet zij in samenwerking met bedrijven, bewoners en organisaties (Duurzaam Hoonhorst, 2015). Kerschoten Energieneutraal richt zich op energiebesparing en –opwekking. Veertien bedrijven verenigd in

Gebieden Energieneutraal hebben een plan ontwikkeld om Kerschoten rond 2040 energieneutraal te maken. Dit toont aan dat het technisch mogelijk is. Om de plannen te verwezenlijken, moeten bewoners, ondernemers en organisaties zelf investeren. Partijen die hier ook aan mee hebben gewerkt zijn onder andere de gemeente Apeldoorn, woningcorporaties, wijkraden en de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (Kerschoten Energieneutraal, 2015).

Tegenstroom is een sociale onderneming die zelf stroom opwekt met windmolens en zonnepanelen en dit verkoopt aan bewoners van Haarlemmermeer, maar ook daarbuiten. De onderneming is opgericht door de gemeente Haarlemmermeer. Alles wat verdiend wordt, wordt weer geïnvesteerd in de opwek van groene stroom (Tegenstroom, 2015).

Slim Wonen Gaasperdam is een initiatief voor het verduurzamen van woningen in Gaasperdam. Bewoners denken samen met de gemeente, bedrijven en andere partners na over slimme oplossingen. Men kan in gesprek met elkaar om vervolgens tot actie over te gaan. Een voorbeeld hiervan is het initiatief van bewoners en Alliander om een buurtwarmtenetwerk aan te leggen (SlimWonenGaasperdam, 2015).

Verenigde Energie Cooperaties Noord Brabant is weer een energiecoöperatie, maar in dit geval opgericht door andere energiecoöperaties om leden van dienst te zijn. De krachten worden gebundeld om meer voor elkaar te krijgen (VECB, 2015).

NDSM Energie is ook een energiecoöperatie, maar deze is opgericht door bedrijven en voor bedrijven. Het ligt in Amsterdam Noord en door zelf energie op te wekken, hopen deze bedrijven energie en dus geld te kunnen besparen voor henzelf en de leden die zijn aangesloten (NDSMEnergie, 2015).

Deze verschillende soorten initiatieven laten zien hoe divers de vorm en organisatie van duurzame energie-initiatieven in Nederland kunnen zijn. Het is moeilijk deze initiatieven over een kam te scheren, omdat ze kunnen verschillen op de volgende vlakken: het doel, de doelgroep, het soort initiatiefnemers, de financiering, de organisatie, de ontwikkelingsfase en de uitkomst. Het doel van een initiatief kan het besparen of het opwekken van energie zijn, waardoor het milieu wordt ontlast en geld wordt bespaard. De doelgroep of de initiatiefnemers kunnen bestaan uit individuele bewoners, bedrijven, overheidsorganisaties of andere organisaties. De financiering kan komen uit subsidie, opbrengsten die het initiatief zelf voortbrengt of bijdragen van leden. De organisatie kan heel eenduidig zijn of juist wat vrijblijvender. Vaak is er een bestuur, bedrijf of overheidsinstantie aan het roer. De organisatie kan bestaan uit leden, maar het kan ook zijn dat klanten komen en gaan en mensen hun steentje kunnen bijdragen zonder 'lid' te zijn. Tot slot verschilt het per initiatief of het in ontwikkeling is of reeds de uiteindelijke vorm heeft aangenomen en wat het initiatief uiteindelijk voortbrengt. Een uitkomst kan bijvoorbeeld meer duurzame energieproductie zijn, maar het kan ook meer geïnformeerde burgers betekenen. Dit overzicht van voorbeelden en kenmerken is niet uitputtend bedoeld, maar het geeft een beeld van de diversiteit die er bestaat op het gebied van duurzame energie-initiatieven. Het zijn dus niet uitsluitend coöperaties en ze zijn niet altijd gericht op het opwekken van energie.

3 Theoretisch Kader

Waarom zouden burgers van lagere sociaaleconomische klassen zich organiseren in een burgerinitiatief voor duurzame energie? Wat leidt ertoe dat burgers zich organiseren met behulp van een burgerinitiatief? Kunnen er uitspraken gedaan worden over de zelforganisatie van bepaalde groepen in de samenleving of over de factoren die zorgen voor participatie binnen een burgerinitiatief op het gebied van groene energie? Over de verschillende sociaaleconomische groepen en het energie-initiatief is geen specifieke theorie te vinden die de factoren daarvoor benoemt, maar er zijn wel theorieën die ingaan op de factoren die over het algemeen stimulerend werken als het gaat om het verenigen binnen een burgerinitiatief. Dit laat zien dat sociaaleconomische achtergrond alleen niet voldoende verklarend is. Wel kan geprobeerd worden deze theorie toe te passen op de doelgroep van het onderzoek en hem leidend te laten zijn voor de empirische uitvoering van het onderzoek.

3.1 Vijf modellen

Ten eerste zijn er vijf benaderingen die verklaren waarom burgers wel of juist niet participeren, die hier kort besproken zullen worden. Ze dienen als voorlopers van het CLEAR-model dat hierna besproken wordt. Ze belichten alle vijf verschillende dimensies van de kwestie.

Kunnen, willen, gevraagd worden

Van de Wijdeven, de Graaf en Hendriks (2013) maken een onderscheid tussen kunnen, willen en gevraagd worden. Deze factoren zijn gebaseerd op het onderzoek van Verba, Schlozman en Brady, waarin het het civic voluntarism model heet (1995). Kunnen participeren hangt af van de beschikbaarheid van geld, tijd en vaardigheden. Over het algemeen zijn deze vaker te vinden bij hoger opgeleiden. Zij hebben meer onderwijs genoten, hebben betere interpersoonlijke vaardigheden en een betere toegang tot instituties. Maar voor een burgerinitiatief zijn ook andere vaardigheden nodig, zoals publiek ondernemerschap, maatschappelijke kansen en mogelijkheden kunnen zien en een idee omzetten in een concreet plan. Deze vaardigheden zijn echter aan te leren en ontwikkelen tijdens het op poten zetten van een initiatief. Ook het sociaal kapitaal van burgers groeit als ze participeren in een initiatief: ze leren meer mensen kennen. Daarnaast is het zelfvertrouwen een belangrijk component. Men moet vertrouwen hebben in het eigen kunnen. Dit lijkt echter geen makkelijke opgave.

Bij willen gaat het om de motivatie van burgers. Deze wordt ten eerste bepaald door het verwachte handelingsrendement. Dit is de verwachting daadwerkelijk iets te kunnen bereiken of invloed uit te kunnen oefenen. Daarnaast zijn er drie soorten gratificaties, de opbrengsten of voordelen die participanten verwachten. Deze kunnen burgerlijk, sociaal of materieel zijn. Een belangrijke motivator is ook ontevredenheid. Deze kan inhoudelijk, maar ook procesmatig zijn. Zo kan men ontevreden zijn over een inhoudelijk probleem, maar ook over de manier waarop besluitvorming plaatsvindt. Men moet ook een zeker vertrouwen hebben in de instituties: luisteren ze naar wat

burgers te zeggen hebben? Daarnaast is echter ook een zekere mate van tevredenheid nodig. Te veel ontevredenheid leidt tot verlamming. Men moet het idee houden iets aan de situatie te kunnen doen. Het boeken van vroege resultaten is een belangrijke motivator om door te gaan en levert de nodige energie. Hoe meer mensen weten hoe goed het gaat, hoe beter voor het initiatief.

Tot slot is gevraagd worden of invitatie van belang. Als mensen gevraagd worden, stemmen ze namelijk relatief vaak toe. Het hoeft geen expliciete uitnodiging te zijn. Als men het gevoel krijgt dat men welkom is en dat hulp op prijs wordt gesteld, is dat genoeg (Van de Wijdeven, de Graaf en Hendriks, 2013: p. 21-27).

Cognitive engagement theory

Volgens deze benadering zullen burgers vooral participeren als zij toegang hebben tot informatie en bereid zijn en het vermogen hebben deze informatie te gebruiken. Het ideaal is dat burgers goed geïnformeerd zijn en kritisch kunnen reflecteren op de samenleving. Deze benadering verklaart echter niet wanneer burgers wel of niet iets ondernemen met de verkregen informatie in hun achterhoofd (Van de Wijdeven, 2012: p. 123-124).

General incentives theory

Wat zijn prikkels voor burgers om te participeren? Deze benadering maakt onderscheid tussen vijf verschillende incentives. Ten eerste zijn er collectieve opbrengsten of collectieve goederen die uit het initiatief voortkomen dankzij de inzet van de participanten. Ten tweede kunnen participanten er persoonlijk voordeel uit op doen. Zo kunnen ze vaardigheden ontwikkelen en hierbij resultaat boeken, maar ook plezier halen uit de samenwerking. Ten derde kan de inzet iets opleveren voor de groep waar ze toe behoren, bijvoorbeeld een bevolkingsgroep of sociale gemeenschap. Een vierde prikkel heeft meer weg van een push- dan van een pull-factor. Zo kan de sociale norm een reden vormen of wel of niet te participeren. Tot slot is er loyaliteit of affectiviteit dan invloed kan hebben op participatiegedrag. Dit model zou echter veel nadruk leggen op de persoonlijke reactie van een individu op de genoemde prikkels (Van de Wijdeven, 2012: p. 124-125).

Equity fairness theory

Deze theorie richt zich vooral op de redenen van mensen om hun onvrede te uiten en op meer ongebruikelijke manieren van participeren. Als mensen zich vergelijken met andere groepen mensen in de samenleving en ze ontdekken een oneerlijke ongelijkheid kan dit frustratie en zelfs agressie oproepen. Dit uit zich dan in protest en demonstraties (Van de Wijdeven, 2012: p. 127).

Social capital theory

Deze theorie richt zich op sociaal kapitaal: de mate van sociale contacten, netwerken en vertrouwen. Samenwerking zou door sociaal kapitaal makkelijker worden en mensen zouden zich socialer en meer solidair tegenover elkaar gedragen. Een betere samenwerking zorgt voor het adequater aanpakken van maatschappelijke problemen en zou leiden tot meer economische welvaart en een democratischere besluitvorming. Het verklaart echter weinig waarom mensen zouden gaan participeren. Men komt al snel in een cirkelredenering terecht (Wijdeven, 2012: p. 128).

3.2 CLEAR

Het CLEAR is een soort samenvoeging van voorgaande modellen. Het voegt daardoor de relevante factoren samen. Professionals kunnen het CLEAR-model gebruiken bij het bepalen van de ondersteuning die burgers eventueel nodig hebben bij hun burgerinitiatief. Zo kunnen ze een balans vinden tussen drie varianten van ondersteuning: stimuleren, faciliteren en coproduceren. Zo zou participatie onder de volgende omstandigheden het meest effectief zijn:

- **Can do:** burgers hebben de hulpmiddelen en de kennis om te participeren. Dit komt vaker voor bij degenen met een hogere sociaal-economische status; met een betere educatie en een betere opleiding. Zij hebben bijvoorbeeld meer vaardigheden in het organiseren van bijeenkomsten of het spreken in het openbaar. Daartoe hebben ze ook toegang nodig tot bepaalde middelen. Dit zou echter niet alleen voorbehouden hoeven zijn aan deze groep. Als publieke organisaties zorgen voor de nodige ondersteuning kunnen meer groepen deze eigenschappen verwerven.
- **Like to:** burgers voelen een bepaalde verbinding waardoor ze willen participeren. Als ze voelen dat ze ergens deel van uitmaken, zijn ze ook eerder bereid ergens aan mee te doen. Vertrouwen en verbintenis zorgen ervoor dat mensen makkelijker kunnen samenwerken. Veel gemeenschappen zijn echter divers en dit kan ervoor zorgen dat een gemeenschappelijke identiteit ontbreekt en mensen zich een buitenstaander voelen. Publieke professionals kunnen ervoor zorgen dat burgers zich onderdeel voelen van een geheel, zoals de buurt of een gedeeld burgerschap.
- **Enabled to:** ze hebben de mogelijkheid te participeren. De meeste initiatieven komen tot stand in groepen en organisaties. In collectieven kan men elkaar wijzen op het nut en de noodzaak van het initiatief, wat zorgt voor de nodige motivatie. Voor sommigen telt het proces zelfs zwaarder dan de uitkomst. Wat hierbij nodig is, zijn groepen die kunnen zorgen voor participatie en een weg naar besluitmakers. Een rijke sociale infrastructuur, veel en diverse groepen, is hierbij bevorderend. Overkoepelende organisaties zouden kunnen zorgen voor de juiste context. Zij kunnen ervoor zorgen dat groepen worden opgericht, dat netwerken tot stand komen die zorgen voor het nodige contact, vertellen hoe men het best campagne kan voeren en toegang bieden tot besluitmakers.
- **Asked to:** burgers worden gemobiliseerd door publieke diensten en kanalen. Het doet er toe of mensen worden uitgenodigd en op welke manier dit gebeurt. De uitnodiging heeft het meeste

effect als het van een figuur met beslissingsmacht komt. Ook zorgt een diverser aanbod voor meer participatie. Niet alle mensen hebben immers dezelfde smaak. Het is belangrijk wat de focus is: een grotere of kleinere groep, experts of leken. Wordt de mobilisatie bewerkstelligd door beloningen, een soort verwachting of een uitruil?

- **Responded to:** ze zien tekenen dat hun visies in overweging genomen worden en dat er naar hun geluisterd wordt. Men hoeft het hier vervolgens niet per se mee eens te zijn. Willen burgers participeren, dan moeten ze het gevoel hebben dat hun inspanningen nut hebben en dat er positieve uitkomsten van komen. Publieke instanties zouden iets van feedback moeten leveren (Lowndes en Pratchett, 2006).

Het geeft dus niet alleen een aan waarom burgers participeren, maar het geeft ook aan wanneer het effectief is en hoe de overheid hierop in kan spelen. Een ander model dat ook naar effectiviteit kijkt, is het ACTIE-model. Het is een soort Nederlandse variant op het CLEAR-model.

3.3 ACTIE

Het ACTIE-model kijkt naar vijf verschillende voorwaarden voor het slagen van een burgerinitiatief of de effectiviteit ervan. ACTIE staat voor animo, contact, toerusting, inbedding en empathie (Denters et al., 2013). Deze concepten zullen hieronder besproken worden.

Animo

Animo verwijst naar de motivatie van burgers om een initiatief op te zetten. Er zijn verschillende soorten motivatie. Ten eerste kan men een bepaald doel willen bereiken, een maatschappelijk probleem willen oplossen of iets nieuws tot stand willen brengen. Ten tweede kan men sociale motieven hebben. Dit wil zeggen dat men met anderen bezig wil zijn en mensen wil leren kennen. Ten derde kan men het zien als een burgerplicht. Men hoort zich in te spannen voor de gemeenschap. Ten vierde kan men een direct belang hebben bij het initiatief. Men haalt er dan voordeel uit. Dit kan in de vorm van het verkrijgen van een voorziening, werkervaring of het oplossen van een probleem.

Contact

Het succes van een initiatief kan beïnvloed worden door de contacten die de initiatiefnemers hebben met relevante individuen en organisaties. Een initiatief heeft altijd een bepaalde kerngroep, de kartrekkers. De grootte van deze groep hangt af van de vorm van het initiatief. De meeste initiatieven ontstaan in de kring van buurtbewoners. Contact met buurtbewoners is dus voordelig. Ook contact met de gemeente of andere instellingen is gunstig: initiatieven ontstaan relatief vaak op uitnodiging van of betrokkenheid door een ambtenaar.

Toerusting

Om een initiatief tot een goed einde te brengen zijn middelen, tijd en vaardigheden nodig. Onder middelen vallen materialen, maar ook geld. Wat precies nodig is, verschilt sterk per initiatief.

Inbedding

In hoeverre zijn gemeenten en andere instanties ingericht op het ondersteunen en stimuleren van initiatieven van burgers? Op welke manier spelen ze hier op in? Ondersteuning kan zich voordoen in de vorm van beleid, inzet van mankracht en middelen en het wegnemen van obstakels.

Empathie

Het is een voordeel voor een initiatief als professionals en hun organisaties in staat zijn zich te verplaatsen in bewoners en als zij adequaat inspelen op hun initiatieven (Denters et al., 2013: p. 12).

3.4 ACTIE/CLEAR en burgers met een lagere sociaaleconomische achtergrond binnen het energiecollectief

Uit de theorie volgt dat burgers zullen participeren in een burgerinitiatief op het gebied van duurzame energie als ze het kunnen, als ze het willen, als ze de mogelijkheid ertoe hebben, als ze ervoor gevraagd worden en als er naar ze geluisterd wordt door overheidsinstanties (CLEAR). Vervolgens zal een initiatief succesvol zijn als de burgers de juiste motivatie ervoor hebben, de juiste contacten hebben, de juiste toerusting in de vorm van middelen en vaardigheden hebben, overheidsinstellingen op een juiste manier de initiatieven steunen en stimuleren en als overheidsinstellingen zich verplaatsen in de initiatiefnemers en hun initiatief (ACTIE). Toegepast op het energie-initiatief en burgers met een lagere sociaaleconomische achtergrond zou men tot de volgende verwachtingen kunnen komen.

Kunnen of toerusting

Men heeft het geld en de tijd om zich in te zetten voor het initiatief. Over het algemeen wordt verwacht dat hoger opgeleiden en hogere inkomens daar vaker aan voldoen. Daarnaast zou men specifieke kennis over bijvoorbeeld het opzetten van een initiatief, het werven van geïnteresseerden, andere energiecollectieven, het belang van duurzaamheid, de mogelijkheden die burgers hebben omtrent energie, financiering, wetgeving en een mogelijke ondersteuning door andere partijen nodig kunnen hebben. In veel gevallen is het zo dat de leden zelf de kennis bij elkaar brengen door hun diverse achtergrond. Zo komen er bijvoorbeeld juristen, technici en economen op een dergelijk initiatief af. De overige kennis wordt ingekocht, in hoeverre daar het budget beschikbaar voor is. Deze kennis is vaak te specialistisch. Expertise is echter wel onontbeerlijk (Walker, 2014) Het is belangrijk voor een

collectief om het laagdrempelig te houden en begrijpelijke informatie te verschaffen om zo veel mogelijk burgers aan te trekken. De actieve leden hebben dan de kennis, maar sluiten geen burgers buiten, die ook interesse hebben. Het bestuur van een energiecollectief is toch vaak hoger opgeleid. Ze hebben vaak veel invloed op de richting en de vorming van een collectief (Ahrens, Van Heumen, Van Loon, Schillefski en Schoenaker, 2013: p. 20-22).

Daarnaast kunnen vaardigheden als organiseren, communiceren, netwerken, het overbrengen van een boodschap en kunnen overtuigen van pas komen. Om een initiatief te organiseren is een vaardigheid in publiek ondernemerschap nodig. Dit betekent dat men kansen en mogelijkheden kan zien. Men moet dus wel kunnen zien dat je zelf duurzame energie kunt produceren. Ook het concreet vorm kunnen geven aan een idee hoort hierbij. Men moet een project op gang kunnen brengen en mensen warm kunnen krijgen. Om een project met een zekere passie te kunnen doen, is toewijding nodig. Deze toewijding heeft niet alleen te maken met het project zelf, maar ook met de publieke en maatschappelijke zaak in het algemeen, bijvoorbeeld duurzame energie. Bij ondernemerschap hoort ook het nemen van een zeker risico. Het is een kwestie van inschatten of er behoefte is aan duurzame energie. Dit kan ook een verkeerde inschatting zijn en dan loopt het project dus mis.

Risicomanagement en realisme zijn dan onontbeerlijk (Wijdeven, de Graaf en Hendriks, 2013: p.24). Ook hier zou men al snel kunnen verwachten dat de hoger opgeleiden en hogere beroepsgroepen hier betere kansen hebben. Er zijn immers ook bepaalde attitudes en competenties voor nodig. Zo moet men kunnen omgaan met administratie, goed kunnen communiceren met verschillende mensen en men moet bereid zijn zich in te zetten voor zaken die het eigenbelang overstijgen (Uitermark en Duyvendak, 2006: p. 9). Onderwijs vergroot de competenties en het zelfvertrouwen die nodig zijn bij het opzetten en draaiende houden van een burgerinitiatief (Van Ankeren et al, 2010 p. 9; Wijdeven en Hendriks, 2010: p. 26). De achtergrond van mensen kan bepalen hoeveel bronnen ze hebben, die het zouden kunnen vergemakkelijken te participeren. Een ongelijke verdeling van bronnen zorgt voor een ongelijke participatie. Zo participeren mensen met een hogere sociaaleconomische status meer volgens Van de Wijdeven (2012). Dit ligt niet aan de status, maar aan de vaardigheden en contacten die hiermee gepaard gaan. Deze groep heeft doorgaans meer tijd, geld en kennis. Ook hebben ze interpersoonlijke vaardigheden en connecties (Van de Wijdeven, 2012). Wat er nodig is, hangt echter van het soort initiatief af (Van der Zwaard en Specht, 2013: p. 28). Bureaucratische kennis en vaardigheden en zelfvertrouwen zijn hoogstwaarschijnlijk wel eerder aanwezig bij hoger opgeleiden. Ook binnen de kerngroep zijn het niet de hoger opgeleiden die de dienst uitmaken. De kerngroep is de groep die het meest actief is of het meest centraal (Denters, Bakker, Oude Vrielink en Boogers, 2013: p. 10).

Uit een onderzoek naar burgerinitiatieven in Overijssel bleek dat kennis vaak niet gemist werd. Hoge inkomens of hoge opleidingen waren ook niet altijd van invloed op het succes. Ook wijst het onderzoek uit dat daadwerkelijke participatie en participatiebereidheid nauwelijks lager zijn bij groepen met een lagere opleiding (Denters et al., 2014; Denters et al., 2013). Hurenkamp, Tonkens en Duyvendak (2006) hebben een onderscheid gemaakt in initiatieven op basis van hechtheid en verwevenheid. Zij ontdekten hier een verband met opleiding. Zo waren middelbaar en lager opgeleiden vaker terug te vinden in lichtere initiatieven met minder onderling en extern contact of

initiatieven met veel intern en weinig extern contact. Hoger opgeleiden waren juist te vinden in initiatieven met weinig onderling, maar veel extern contact (Hurenkamp, Tonkens en Duyvendak, 2006: p. 41-53). Deze initiatieven waren echter geen energiecollectieven. Als kennis of vaardigheden echter wel gemist worden, is het moeilijk om het initiatief nog van de grond te krijgen. Grotere groepen hebben meer succes dan kleinere. Een mogelijke verklaring is dat grotere groepen waarschijnlijk meer hulpbronnen hebben (Denters et al., 2014; Denters et al., 2013).

Ook de materiële omstandigheden zijn belangrijk (Van der Zwaard en Specht, 2013). Fysieke ruimtes waar mensen elkaar kunnen ontmoeten, zijn een noodzakelijke conditie voor het doorgroeien van burgerinitiatieven naar economisch productieve, sociale ondernemingen. Hier ligt het gevaar van sociale ongelijkheid op de loer: sommige bevolkingsgroepen kunnen er beter in zijn deze tot stand te brengen dan andere. Ook kunnen de ruimtes functioneren als bemiddelende voorwaarden in het contact met ambtenaren en professionals. Hoger opgeleiden hebben deze contacten vaker zelf al. (Wijdeven en Hendriks, 2010: p. 45).

Willen of animo

Wat beweegt mensen om zich te organiseren in een energiecollectief? Hierbij is het belangrijk dat men duurzaamheid belangrijk vindt en een intrinsieke motivatie voelt om bij te dragen aan een schoner milieu. Als men zich er niet voor interesseert, is het onwaarschijnlijk dat men zich op vrijwillige basis actief wil inzetten. De redenen om mee te doen aan een initiatief kunnen sterk uiteen lopen. De een ziet het als een sociale plicht. Men moet handelen zoals hij zou willen dat anderen ook zouden handelen. Zo zou men het bijvoorbeeld als een maatschappelijke plicht kunnen zien om zich in te zetten voor het milieu, omdat men het belangrijk vindt dat toekomstige generaties ook zo kunnen leven als wij of omdat het bij de tijd hoort. Een ander ziet het als een leuke bezigheid: het levert plezier en erkenning op. Men kan bijvoorbeeld de interesse in duurzaamheid delen met de andere leden. (Uitermark en Duyvendak, 2006: p. 15). Een andere motivatie is een sense of urgency. Mensen moeten een maatschappelijke druk voelen. Het helpt als mensen overtuigd worden door een voorstander dat er iets aan de hand is, namelijk het uitblijven van de verduurzaming van de energiesector, en dat het belangrijk is om te handelen. Een gedeelde visie werkt dan stimulerend. Dit wil zeggen: een verhaal dat de waarde van het initiatief duidelijk maakt en dat betekenis geeft voor participanten. Een visie zou kunnen zijn dat men zich collectief inzet voor het milieu en toekomstige generaties met behulp van het initiatief. Rugdekking van iemand bij de overheid is dan handig voor de overtuigingskracht (Wijdeven en Hendriks, 2010: p. 46). De soort motivatie, bijvoorbeeld ergens bij willen horen, zichzelf willen ontplooiën of financieel voordeel opdoen, heeft weinig invloed op het succes van een initiatief (Denters et al., 2014; Denters et al., 2013). Dit kan zich onder alle lagen van de bevolking voordoen. Het is meer een persoonlijke kwestie. Wel hebben inwoners in achterstandswijken zelf vaak problemen, waardoor ze wellicht minder gemotiveerd zijn of minder tijd hebben om zich bezig te houden met publieke participatie en bijvoorbeeld duurzame energiecollectieven (Van Ankeren et al, 2010 p. 9; Wijdeven en Hendriks, 2010: p. 26).

Een onderzoek in de UK wees uit dat burgers erg positief stonden tegenover het lokaal opwekken van duurzame energie, mede door de verwachte sociale cohesie en het duurzame karakter. Daartegenover stond dat de burgers zichzelf niet als trekkers zagen, maar hoogstens als adviseurs. Ze waren niet zeker of ze de benodigde kennis en vaardigheden hadden. Hier is dus een ondersteunende rol weggelegd voor professionals (Roger, Simmons, Convery en Weatherall, 2008).

Contact of mogelijkheid

Uit onderzoek blijkt dat burgerinitiatieven eerder van de grond komen in wijken waar al een rijke sociale infrastructuur bestaat, ook wel institutioneel weefsel genoemd (Putnam, 2001). Als de overheid bepaalde kennis zelf niet in huis heeft, kan ze de burgers met de juiste instanties in contact brengen. Dit heet institutioneel verbinden. Ook organisatorische hulp of bureaucratische kennis zijn af en toe nodig. De overheid kan deze bieden en het is noodzakelijk dat burgers dat weten. Zeker voor lagere sociaaleconomische klassen zijn kennis en vaardigheden die een overheid in huis heeft van belang. De overheid zou voor deze mensen ook kunnen investeren in de sociale infrastructuur van de wijk. Op deze manier worden verschillende groepen met elkaar in contact gebracht en kunnen ze profiteren van elkaars capaciteiten. Zo kunnen ook burgers die minder zeker zijn over hun eigen competenties aansluiten bij een initiatief waar kennis en vaardigheden reeds aanwezig zijn. Zo krijgt een gemeenschap meer vitaliteit (Oude Vrielink, Van de Wijdeven, 2011). Als de kerngroep divers is, kunnen zij diverse mensen aanspreken die zich kunnen herkennen in tenminste één lid van de kerngroep. Ook de activiteiten zullen een breder publiek aanspreken (Uitermark en Duyvendak, 2006 p. 13). De overheid treedt dan herverdelend en initiërend op (Hurenkamp et al., 2006). Burgers die actief zijn in (kleinschalige) initiatieven zijn voor een groot deel ervaren actieve burgers (Hurenkamp, Tonkens en Duyvendak, 2006: p.9; Uitermark, 2014: p. 9-10). Hier zou een taak voor de overheid kunnen liggen om deze burgers te verbinden met minder actieve burgers.

Voorals contact met relevante individuen en organisaties kan bevorderend zijn voor een initiatief. Dit kunnen bijvoorbeeld mensen zijn die ervaring hebben met het opzetten van een initiatief rond duurzame energie, mensen met kennis over energie in het algemeen, maar het kunnen ook mensen zijn die werkzaam zijn bij instanties die kunnen helpen met de oprichting of de financiering. Vaak zoeken energiecollectieven elkaar op om kennis te delen. Hier hebben ze zelf voordeel van, maar het is ook vaak een wens om eigen kennis te verspreiden. Zo ontstaat al gauw een netwerk rond het initiatief (Ahrens et al., 2013: p. 14). Ook het contact met buurtbewoners kan handig zijn. Met buurtbewoners is het makkelijker een kerngroep te vormen die regelmatig kan vergaderen en samenwerken. Bovendien kunnen de zonnepanelen en de windturbines dan in de buurt van de kerngroep en de leden geplaatst worden. Als zich reeds veel bestaande groepen of organisaties in een buurt bevinden is dit makkelijker: de groep is al gevormd en men kent elkaar al. Tot slot kunnen gevestigde organisaties makkelijker de weg vinden naar beleidsmakers. Met een groep kun je ten slotte meer voor elkaar krijgen dan als individu alleen. Ook hier leggen collectieven wel eens contacten mee aan, maar dit varieert sterk. Meestal worden ze vooral in de startfase geholpen door gemeenten. Als er kennis nodig is, wordt er ook wel eens samengewerkt met kennisinstututen, maar dit

komt zelden voor (Ahrens et al., 2013: 14). Een collectief gaat ook wel eens een partnerschap aan met een bedrijf. Het kan zo gebruik maken van de kennis. Het bedrijf heeft er op haar beurt voordeel van, omdat het gebruik kan maken van innovatieve ideeën (Ahrens et al., 2013: p. 23). Het hebben van specifieke, relevante contacten komt wellicht vaker voor in de bovenste lagen van de samenleving. Volgens Schwenke (2012) is het immers zo, dat vooral mensen met een bepaalde opleiding of een bepaald beroep zich verenigen in energiecoöperaties. Mensen kennen vaak mensen met een zelfde soort achtergrond: van de opleiding of van het werk.

Het is deels de taak van een collectief zelf om burgers bij het initiatief te betrekken. Natuurlijk is een goede communicatie naar buiten toe belangrijk voor het werven van leden. Dit gebeurt informeel, om zo veel mogelijk potentiële leden aan te spreken. Ook kan collectief kennis delen en advies geven met behulp van de kennis die in huis is en hiermee leden werven. In welk gebied geworven wordt verschilt sterk per initiatief. Het hebben van een fysiek kantoor waar mensen naartoe kunnen voor informatie vergroot de zichtbaarheid van het collectief. Daarnaast worden informatieavonden georganiseerd voor de buurt. Het is belangrijk om in ieder geval mensen aan te trekken die leiding kunnen geven en voor de rest de drempel laag te houden (Ahrens et al., 2013: p.13-21).

Deels is uitsluiting bij zelforganisatie niet te voorkomen. Net als machtsconcentraties en bureaucratisering komt het voort uit de zelforganisatie. Het ideaal van open, flexibel en egalitair is wat dat betreft iets te optimistisch. De netwerken rond een initiatief zijn een resultaat van continue onderhandeling. Idealen en belangen stroken niet altijd met elkaar. Als er geen baas is die een besluit neemt, komt het resultaat voort uit een worsteling tussen deze posities. De mate van machtsconcentratie verschilt dan ook per netwerk. Ook binnen een netwerk is segregatie geen onbekend fenomeen. Mensen met dezelfde etniciteit, leeftijd en interesses zoeken elkaar op (Uitermark, 2014: 15-17). De kerngroep kan van invloed zijn op de samenstelling van de betrokkenen bij het initiatief. Bij een heterogene groep hebben verschillende burgers meer feeling met degenen die het voortouw nemen. Contacten worden echter volgens het onderzoek in Overijssel bijna niet gemist door burgers bij het opzetten van een burgerinitiatief. (Denters et al., 2014; Denters et al., 2013).

Voor het opzetten van een initiatief is een zeker vertrouwen nodig in de overheid en de medemens. Hierbij kan men denken aan de zogenoemde tragedy of the commons. Mensen zetten zich niet in, omdat ze verwachten dat anderen zich ook niet in zullen zetten. Een energiecoöperatie runnen vergt immers de inzet van tijd en energie op vrijwillige basis (Walker, Devine-Wright, Hunter, High, Evans, 2009).

Inbedding

In hoeverre zijn instanties ingericht op het ondersteunen van energiecollectieven? Op welke manier gaan ze hiermee om? Welke ondersteuning is gewenst en kan worden geboden?

Men zou kunnen denken dat burgers zonder tussenkomst of betrokkenheid van overheid, professionals en instituties een initiatief kunnen starten. Dit wordt ook wel onbevekt burgerschap genoemd. Cijfers wijzen uit dat dit echter zelden gebeurt. In de praktijk wordt er bij burgerinitiatieven

bijna altijd een relatie aangegaan met de overheid. Deze treedt faciliterend, ondersteunend, stimulerend of coproducerend op (Van der Zwaard en Specht, 2013: p. 8). Een initiatief komt niet tot bloei door een terugtrekkende overheid, maar eerder door een uitnodigende en betrokken overheid (Van Ankeren et al, p. 11-12). Dit betekent dat de overheid actief burgers zou kunnen wijzen op de mogelijkheden die bestaan omtrent het zelf duurzaam opwekken van energie. In plaats van het aan de burger over te laten, zou de overheid zich beter kunnen oriënteren op de wensen van de burgers en betrokken kunnen zijn als een energiecollectief wordt opgericht. Deze betrokkenheid kan zich uiten in het volgen van de ontwikkeling en het aangeven van de aanwezigheid van de gemeente. Het komt voor dat zaken simpelweg niet door de burgers zelf gedaan kunnen worden. Het gaat dan bijvoorbeeld om technische kwesties. Zeker bij een energiecollectief komt dit voor. De overheid mag echter niet te veel doen. Betrokkenheid van burgers is groter, evenals hun enthousiasme en zelfvertrouwen, als ze zelf de uitvoering in handen hebben (Van Ankeren et al., p. 20). Een overheid moet dus niet te veel de regie in handen willen hebben en haar stempel willen drukken. Het blijft een burgerinitiatief. Vertrouwen en loslaten is dus ook belangrijk voor een overheidsinstantie (Van de Wijdeven, 2012: p. 231).

Voor energiecollectieven specifiek is een faciliterende rol van de overheid gewenst. Zo kan zij bemiddelen tussen verschillende overheidslagen, relevante data openstellen en het collectief informeren over relevante wetgeving (Ahrens, et al., 2013: p. 26-27).

In Amsterdam heeft de gemeente ervoor gekozen om burgers zelf te laten beslissen wat er nodig zou zijn in hun wijk. Dit geldt specifiek voor de zogenaamde krachtwijken. Er wordt verwacht dat de sociale samenhang in de buurt versterkt wordt als de burgers samen een initiatief realiseren. Hiervoor krijgen ze een budget van de gemeente. Met dat budget wordt beoogd dat de machtsongelijkheid in vergelijking met de gemeente verkleind wordt, er meer draagvlak voor beleid komt, burgers zichzelf ontplooiën en het verantwoordelijkheidsbesef bij burgers versterkt wordt (Van Ankeren et al., 2010: p. 6-7).

Bij die buurten waar initiatief van burgers niet verwacht wordt van de gemeente, namelijk de achterstandswijken, heeft de gemeente Rotterdam een straatgerichte aanpak. Door de publieke zaak op straatniveau te organiseren wordt aangesloten bij de leefwereld van deze mensen. Als mensen actief zijn, zijn ze dat namelijk eerder dicht bij huis. Dit geldt vooral voor mensen met minder sociaal, economisch en cultureel kapitaal. Zo wordt gebruik gemaakt van de kennis, vaardigheden of civil science die ze wel hebben en wordt hun straatburgerschap aangesproken (Uitermark en Duyvendak, 2006: p. 8)

Op deze manier proberen beide gemeenten dus die groepen te activeren, die dat minder snel uit zichzelf zouden doen of waarvan verwacht wordt dat ze zich minder snel uit zichzelf organiseren. Door stimulatie zijn dus ook die groepen te bereiken (Hurenkamp et al., 2006).

Gevraagd worden

Er is wel eens een vraag vanuit het bestuur, waardoor wordt gezocht naar burgers die een initiatief zouden kunnen opstarten. Hier heeft de overheid zelf belang bij: zij heeft immers ook milieudoelstellingen (Hurenkamp et al., 2006: p. 57). Voorbeelden hiervan zijn Waalre en Oestgeest. Wethouders hebben toen de aanzet gegeven tot het opzetten van een initiatief. Burger hebben dit vervolgens overgenomen en kunnen nu zonder hulp functioneren. De wethouders fungeren alleen nog als adviseurs. Het is dus wel een burgerinitiatief, met een goede band met de gemeente (Ahrens, 2013: p. 28). Het is niet bekend welk aandeel van de burgerinitiatieven op deze manier tot stand komt en dus in hoeverre de overheid een uitnodigende en stimulerende rol op zich neemt. Het lijkt echter een goede methode bij het bewust maken van de burgers over de kansen die er zijn. Burgers stemmen namelijk eerder in met een initiatief als ze gevraagd worden door een publieke instantie of een persoon met een bepaalde functie. Hier liggen kansen voor diverse soorten burgers. De overheid zou op deze manier ook beter de lagere klassen kunnen activeren. Ook zij stemmen immers eerder in als ze gevraagd worden. Als daarbij leden worden gezocht die een bestuursfunctie aankunnen en de gemeente een ondersteuning garandeert, zal het vertrouwen onder deze burgers in een burgercollectief toenemen.

Empathie of beantwoording

Om een initiatief goed te kunnen ondersteunen, is het belangrijk voor een gemeente of andere overheidsinstanties om goed te luisteren. Andersom geldt dat, voor een vruchtbare samenwerking, collectieven ook naar de gemeente moeten luisteren. Zo begrijpt men elkaars belangen en wensen (Ahrens et al., 2013: p. 26).

Qua ondersteuning hangt financiële en materiële ondersteuning bijvoorbeeld volgens onderzoek ook daadwerkelijk samen met het succes van een initiatief. Advies is alleen gewenst als het nodig wordt geacht door de burgers zelf. Er wordt echter ook wel eens steun verleend zonder dat dit nodig is in de ogen van de initiatiefnemers. Dit is zonde van de publieke middelen (Denters et al., 2013: p. 22).

Burgers ervaren ook verschillende knelpunten als het gaat om de gemeente. Zo duurt het wel eens lang voor ze toestemming hebben voor hun initiatief, kan overleg alleen tijdens kantooruren, weten overheden te weinig van elkaar wat ze doen, zijn er onnodige regels die het initiatief bemoeilijken en zijn vergunningen soms te duur (Denters et al., 2013: p. 22). Andere valkuilen die vermeden dienen te worden zijn het overvragen van burgers, het overnemen van een initiatief of een te veel aan bureaucratische regels en procedures (Oude vrielink, Van de Wijdeven, 2011). Voor energiecollectieven specifiek zijn er wel eens problemen rond het bestemmingsplan en vergunningen (Ahrens et al., 2013: p. 26). Obstakels die veroorzaakt worden door de overheid zijn echter bijna niet van invloed op het slagen van een initiatief (Denters et al., 2014; Denters et al., 2013).

Ook blijft maatwerk het kernbegrip. Het hangt af van het initiatief en de betrokken burgers wat er precies nodig is. Dit kan bijvoorbeeld liggen aan de fase waarin een energiecollectief zich bevindt of

de mate van kennis, vaardigheden en middelen binnen het initiatief. Flexibel zijn en mee bewegen zijn belangrijk bij burgerinitiatieven (Van der Zwaard en Specht, 2013: p. 55). Voor energiecollectieven zou het behulpzaam zijn als er meer ruimte in de wet komt rond saldering. De economische belangen van energiemaatschappijen en de overheid staan hier echter nog in de weg. Bij verruiming van de wet zal het aantal energiecollectieven waarschijnlijk sterk toenemen. De energiemaatschappijen zouden inkomsten mislopen en de overheid zou minder belasting ontvangen. De overheid heeft daarentegen ook verantwoordelijkheid voor het vergroten van de groep deelnemers, het verduurzamen van de energiesector en het halen van milieudoelstellingen, die met behulp van burgers makkelijker gehaald kunnen worden. De economische belangen staan hier een verduurzaming van de energiesector in de weg (Zoetbrood, 2012: p. 12; Hajer, 2011: p. 33-53).

De literatuur geeft uiteenlopende beweringen als het gaat om zelforganisatie door verschillende sociaaleconomische klassen. In de praktijk lijkt het verschil mee te vallen, maar theoretisch gezien hebben hoger opgeleiden een betere achtergrond en meer kansen. Dit zou ervoor zorgen dat zij eerder en makkelijker een initiatief kunnen opzetten. Over energiecollectieven specifiek zegt de literatuur echter niet veel. Schwenke (2012) geeft hierbij een aanwijzing. Mensen met een bepaalde opleiding en ervaring gelinkt aan het onderwerp zouden zich eerder organiseren op dit gebied. Ook de motivatie is aan het onderwerp verbonden. Verder zitten er in het bestuur van een coöperatie volgens Ahrens et al. (2013) wel hoger opgeleiden, maar is het aan de coöperatie zelf om daarnaast diverse leden te werven, die minder kennis over en ervaring met het onderwerp hebben. Wel geeft de literatuur aan dat de overheid een rol zou kunnen spelen in de facilitering en ondersteuning voor verschillende groepen. De literatuur gaat hierbij meer in op het energiecollectief op zich, maar niet zo zeer op de activering van lagere sociaaleconomische klassen. Bovenstaande is weergegeven in onderstaand model.

3.5 Conceptueel model

Het onderstaande conceptueel model geeft de belangrijkste concepten uit de theorie weer, aangevuld met de toepassing op energiecollectieven en de doelgroep van het onderzoek. Het geeft de dimensies van de concepten weer, die voor dit onderzoek van belang zijn. Daarnaast geeft het schema weer hoe concepten mogelijk kunnen samenhangen (Hout en Pellikaan, 1995: p. 16-20). In plaats van de concepten aan de linkerkant van het schema te zien als een voorwaarde voor participatie, zijn het meer concepten waarvan verwacht wordt dat ze een rol spelen op basis van de theorie. Het is interessant te bezien op welke manier ze een rol spelen en hoe belangrijk ze voor verschillende individuen zijn. De aanvankelijke relatie tussen de onafhankelijke variabelen en afhankelijke variabele is in het eerste figuur aangegeven met $T=0$. Uiteindelijk draait het onderzoek om de participatie van de doelgroep, daarom staat deze variabele als afhankelijke variabele in het schema staat. Participatie staat niet alleen voor participatie op zich, maar ook voor de manier waarop iemand participeert, hoe succesvol dit is en hoe het verloopt. Op welke manier draagt iemand bij aan het initiatief, hoe

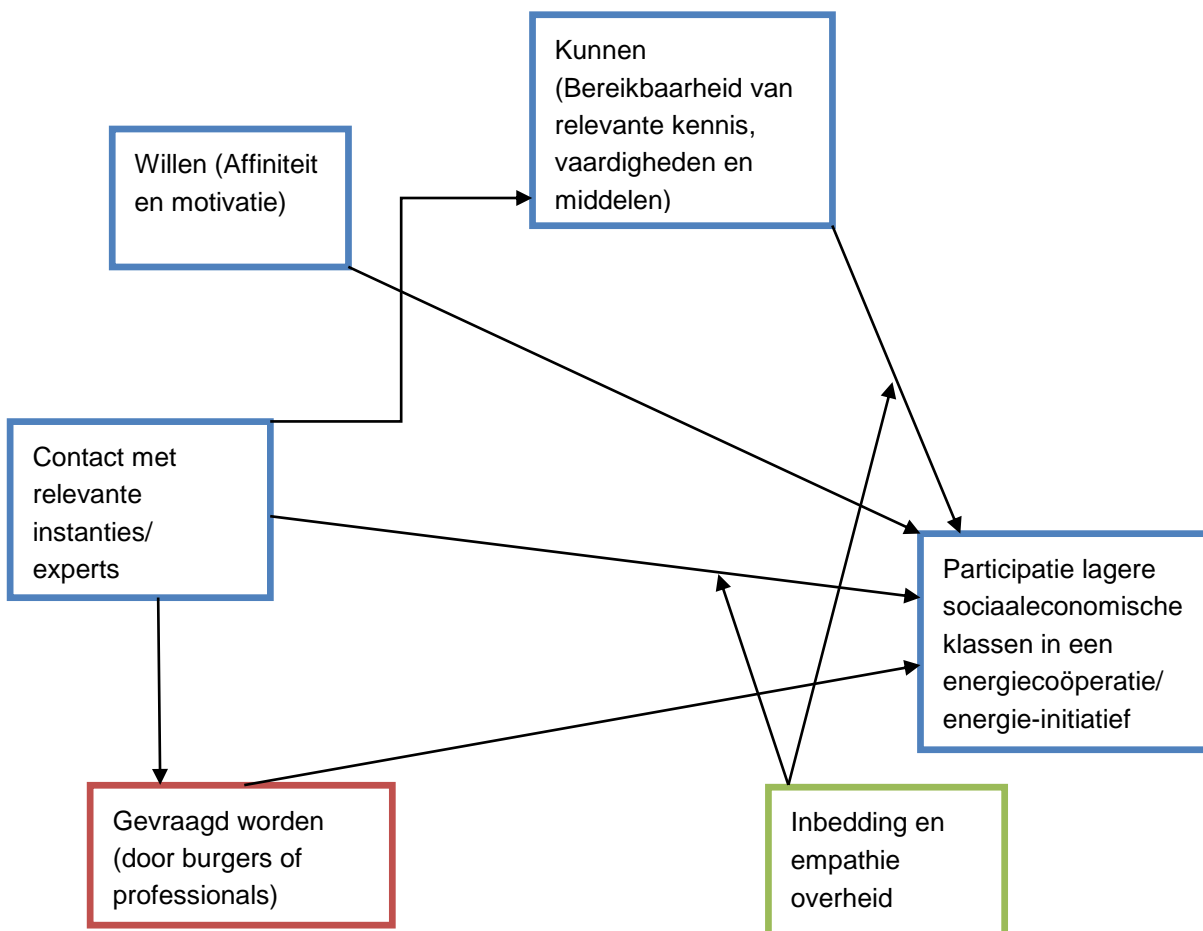
verandert dit in de tijd en hoe beleeft deze persoon de participatie? Deze kwalitatieve kenmerken van participatie worden beïnvloed door Willen, Kunnen, Contacten en Gevraagd worden.

De onafhankelijke variabelen Willen, Kunnen en Contacten kunnen echter ook door de afhankelijke variabele beïnvloed worden naar verloop van tijd. Deze omgekeerde relatie is in het tweede figuur aangegeven met $T=1$. Zie hoofdstuk 4 Methodes en Technieken voor de manier waarop het verschil tussen $T=0$ en $T=1$ wordt onderzocht. Als men eenmaal participeert bij een initiatief kan het zijn dat kennis, vaardigheden, motivatie en contacten toenemen die bij het initiatief zijn opgedaan en alleen hier opgedaan hadden kunnen worden. Per variabele bezien, kunnen de volgende verwachtingen geformuleerd worden. Zo heeft Kunnen volgens de theorie invloed op de Participatie. Er wordt verwacht dat het bepaalt of men überhaupt kan participeren, maar ook op welke manier binnen het initiatief en wat iemand kan betekenen voor het initiatief. Naar verloop van tijd kan iemand dan door leren waardevoller worden. Hetzelfde geldt voor Willen. Willen zal bepalen waar iemand zich voor in wil zetten, in welke mate en voor hoe lang. Als men echter eenmaal bij een initiatief hoort en hier kennis heeft opgedaan, kan het zijn dat iemand gedreven is zich ervoor in te zetten. Ook kan men de motivatie opdoen iets nieuws te starten. Zo kan Participeren ook invloed hebben op Willen. Deze relatie met Willen kan echter ook negatief zijn. Als men eenmaal participeert kan men er bijvoorbeeld achter komen dat het participeren in een energie-initiatief niets voor hem of haar is. Contacten zijn belangrijk, omdat men die mensen in contact kunnen brengen met initiatieven. Contacten kunnen zorgen voor ideeën en informatie, waardoor burgers in aanraking kunnen komen met initiatieven. De ervaring van Contacten is vaak waardevoller dan onafhankelijke informatie. Men kan Contacten opdoen door het participeren. Dit kan binnen het initiatief zijn, maar ook erbuiten, bijvoorbeeld door het contact met externe relaties of hulpgevend instanties. Als men beschikt over de juiste professionele Contacten, kan dit het initiatief verder helpen. Ook zorgt het ervoor dat men een grotere kans heeft om gevraagd te worden. Gevraagd worden is naar verwachting geen noodzakelijke variabele. Men kan immers ook zelf een initiatief starten of aanspreken. Wel zou men het gevoel moeten hebben welkom te zijn. Als men niet welkom is, wordt samenwerking moeizaam. Gevraagd worden heeft wel een positieve invloed op de afweging überhaupt te participeren. Gevraagd worden is een mediërende factor.

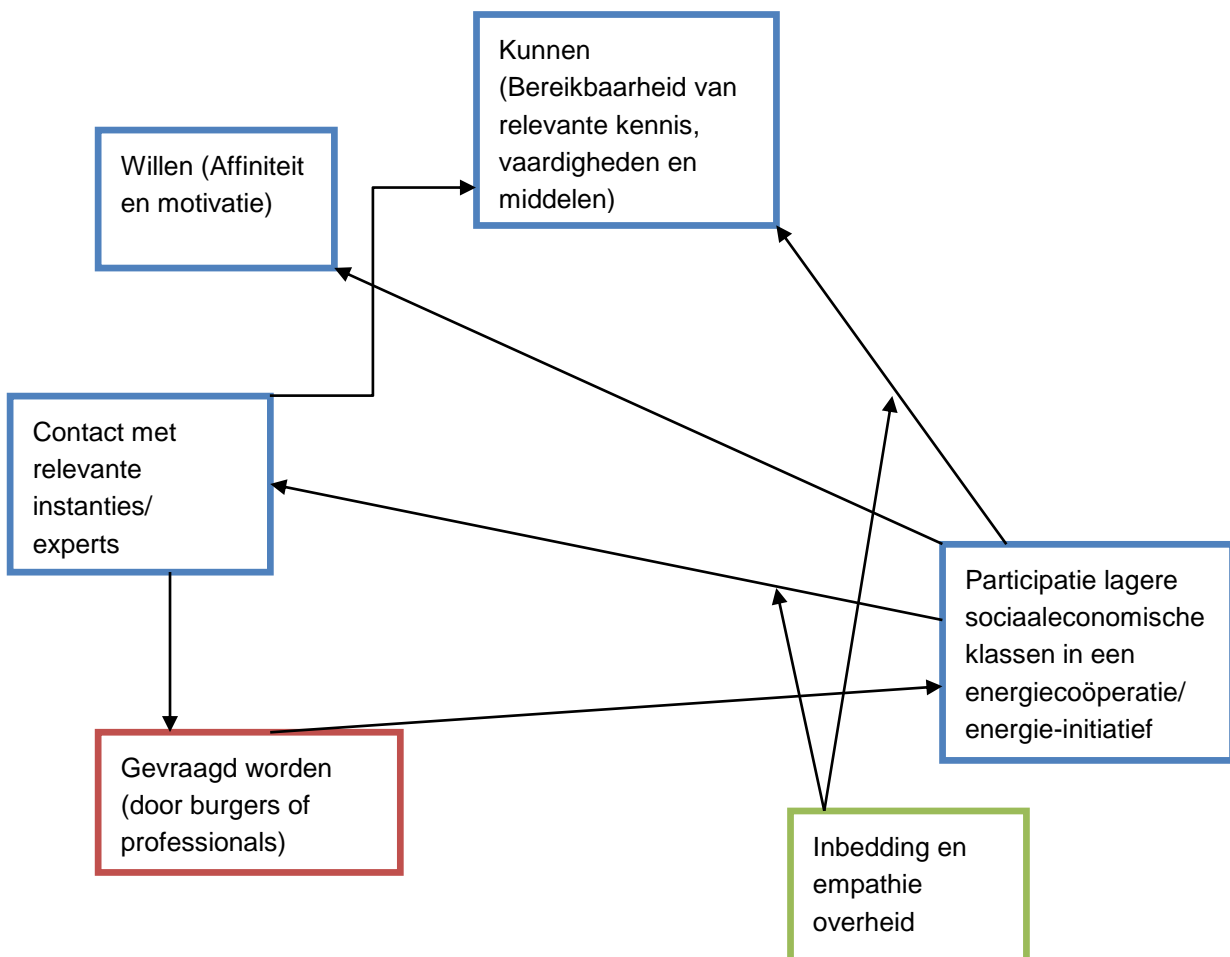
Een overheid gaat pas faciliteren en verplaatst zich pas in de burgers, als zij zelf aan een initiatief begonnen zijn. Daarvoor is het immers niet relevant voor een overheid om op deze manier te handelen tegenover haar burgers. Het concept Inbedding veronderstelt wel dat de overheid voorbereid is als de situatie zich voordoet. Een faciliterende en informerende overheid heeft de rol om burgers met de juiste mensen en instanties in contact te brengen. Ook kan zij van dienst zijn als het gaat om het aanleveren van bepaalde kennis en informatie. Daarom hebben Inbedding en Empathie een versterkende invloed op de relaties tussen Kunnen en Participatie en Contacten en Participatie. Met behulp van campagnes kan zij de burgers motiveren om aan het milieu te denken. Er wordt echter niet verwacht dat er een directe relatie ligt tussen een faciliterende overheid en het Willen participeren in een energie-initiatief. Met de juiste inleving in de doelgroep kan maatwerk worden geboden wat betreft de Contacten en de Kennis en vaardigheden. Het zijn modererende factoren.

Tot slot wordt er een relatie verwacht tussen de onafhankelijke variabelen Contacten en Kunnen. Bij Kunnen is namelijk ook expliciet de beschikbaarheid of toegankelijkheid van kennis opgenomen. Dit betekent dat men ook contacten kan hebben waardoor men kan participeren of het initiatief draaiende kan houden. Deze contacten kunnen kennis en vaardigheden aandragen die het individu niet zelf in huis hoeft te hebben. Zo kunnen contacten elkaar ook complementeren als ze een initiatief willen starten.

De blauwe kleuren geven de onafhankelijke en de afhankelijke variabelen weer. De groene kleur geeft een modererende factor weer en de bruine kleur geeft een mediërende factor weer.

Figuur 1. Verklaring participatie lagere sociaaleconomische klassen in een energiecoöperatie op T=0

Figuur 2. Verklaring participatie lagere sociaaleconomische klassen in een energiecoöperatie op T=1

2.8 Operationalisatie

De operationalisatie geeft de begrippen uit de theorie en het conceptueel model weer met daarachter de definitie en de uitingsvormen. De uitingsvormen zullen gebruikt worden om te kunnen meten in hoeverre de relaties in het conceptueel model zich voordoen. Met de metingen wordt uiteindelijk de hoofdvraag beantwoord.

Tabel 1. Operationalisatie.

Concept	Definitie	Uitingsvorm
Kunnen	De burger heeft de kennis en de vaardigheden om in een energiecollectief te participeren	<ul style="list-style-type: none"> - Burger weet hoe hij of zij aan kennis kan komen - Burger heeft kennissen met relevante kennis - Burger kan kennis opvragen bij de gemeente of andere publieke instanties - Burger heeft zelf ervaring/vaardigheid - Burger heeft kennissen met vaardigheden in opstarten collectief - Burger kent ervaringsdeskundigen (<i>De Graaf, Van Ostaaijen en Hendriks, 2011: p. 66-70 Lowndes, Lawrence, 2006: p. 2-4; Denters et al., 2013: p. 13-21, 25-26; Denters, Tonkens, 2013: p. 37-42; Van de Wijdeven, De Graaf en Hendrickx, 2013: p. 21-27; Van der Zwaard en Specht, 2013: p. 43</i>)
Willen	De burger heeft de wil om zich in te zetten voor het milieu en duurzaamheid	<ul style="list-style-type: none"> - Burger vindt de status van het milieu belangrijk - Burger wil bijdragen aan een beter milieu in de toekomst - Burger zet zich reeds in voor het milieu - Burger zou graag meer duurzame energie in Nederland willen - Burger zou graag zelf groene energie willen gebruiken (<i>De Graaf, Van Ostaaijen en Hendriks, 2011: p. 66-70</i>)

		<p><i>Lowndes, Lawrence, 2006: p. 2-4;</i> <i>Denters et al., 2013: p. 13-21, 25-26;</i> <i>Denters, Tonkens, 2013: p. 37-42;</i> <i>Van de Wijdeven, De Graaf en Hendrickx, 2013: p. 21-27; Van der Zwaard en Specht, 2013: p. 43)</i></p>
Contact	De burger heeft contacten met experts op het gebied van energie en energielcollectieven en met professionals uit het openbaar bestuur	<ul style="list-style-type: none"> - De burger heeft contacten in het openbaar bestuur - De burger weet hoe hij in contact moet komen met ambtenaren - De burger heeft contact met andere energielcollectieven - De burger weet hoe hij of zij in contact moet komen met andere energielcollectieven - De burger heeft kennissen/medebewoners die ook een energielcollectief op willen starten - De burger heeft contact met bewoners die een bestuursfunctie zouden kunnen vervullen (<i>De Graaf, Van Ostaaijen en Hendrikkx, 2011: p. 66-70</i> <i>Lowndes, Lawrence, 2006: p. 2-4;</i> <i>Denters et al., 2013: p. 13-21, 25-26;</i> <i>Denters, Tonkens, 2013: p. 37-42)</i>
Inbedding en empathie	De overheid is ingericht op het gericht faciliteren en ondersteunen van energielcollectieven	<ul style="list-style-type: none"> - De gemeente stelt data en informatie beschikbaar - De gemeente kan helpen bij het opstarten van een energielcollectief - De gemeente is behulpzaam geweest bij het opstarten van het energie-initiatief - De gemeente kon vragen beantwoorden over energiecoöperaties - De gemeente luisterde naar burgers - De gemeente bood maatwerk en specifieke ondersteuning - De gemeente heeft bemiddeld tussen burgers met en zonder kennis en

		<p>vaardigheden (<i>De Graaf, Van Ostaaijen en Hendriks, 2011: p. 66-70</i> <i>Lowndes, Lawrence, 2006: p. 2-4;</i> <i>Denters et al., 2013: p. 13-21, 25-26;</i> <i>Denters, Tonkens, 2013: p. 37-42)</i></p>
Gevraagd worden	<p>Professionals en kartrekkers stellen zich uitnodigend op</p>	<ul style="list-style-type: none"> - De burger was geïnformeerd door de overheid over de mogelijkheid rond energiecoöperaties - Een professional van de gemeente heeft de burger gevraagd mee te doen in een energiecoöperatie/bij het opstarten van een energiecoöperatie - Medebewoners hebben de burger gevraagd mee te doen met de energiecoöperatie (<i>De Graaf, Van Ostaaijen en Hendriks, 2011: p. 66-70</i> <i>Lowndes, Lawrence, 2006: p. 2-4;</i> <i>Denters et al., 2013: p. 13-21, 25-26;</i> <i>Denters, Tonkens, 2013: p. 37-42;</i> <i>Van de Wijdeven, De Graaf en Hendrickx, 2013: p. 21-27)</i>
Participatie	<p>De vorm, het succes, het verloop en de ervaring van deelname en inzet, die een bepaalde tijdsinzet vergen, niet tegen betaling worden verricht en ten goede komen aan de beweging of maatschappij</p>	<ul style="list-style-type: none"> - De burger is lid van een initiatief op het gebied van duurzame energie - De burger draagt vrijwillig bij aan het initiatief - De inspanningen van de burger brengen het initiatief verder - De burger besteedt tijd aan het initiatief - De burger is actief voor het initiatief - De burger draagt bij aan verduurzaming (<i>Hoeymans, Timmermans, de Klerk, de Boer, Deeg, Poppelaars, Thissen, Droogleever Fortuijn, de Hollander, 2005: p. 8)</i>
Lagere sociaaleconomische klassen	<p>Klassen met burgers met een lagere opleiding, een lager inkomen en een laaggeschoold beroep .</p>	<ul style="list-style-type: none"> - De burger heeft maximaal een MBO-opleiding - Lager inkomen - Een doe-beroep in plaats van een

		denk-beroep (<i>Kunst, Dalstra, Bos en Mackenbach, 2005</i>)
Duurzaam energie-initiatief	Onderneming of vereniging van burgers of bewoners gericht op het opwekken, inkopen of distribueren van duurzame energie, waarbij de burgers economisch en democratisch meebeslissen (Gijselinckx et al., 2011; Schwenke, 2012)	<ul style="list-style-type: none"> - Burgers verenigd in stichting, vereniging, coöperatie - Uitkomst gericht op verduurzaming van energie

Om de cases met elkaar te kunnen vergelijken en een betekenis te hechten aan de variabelen, zullen de variabelen gescoord worden. Zo kan bepaald worden in welke mate of op welke manier een variabele aanwezig is. De scores krijgen verschillende schalen. Tabel 2 geeft de scores weer met verschillende schalen en een uitleg in de laatste kolom.

Tabel 2. Scores bij de variabelen

Concept	Scores	Betekenis
Kunnen	1. Zeer laag	Communicatie met andere leden
	2. Laag	Mensen kunnen binden en enthousiast kunnen maken, kunnen begrijpen
	3. Gemiddeld	Mensen kunnen binden, enthousiast kunnen maken, ervaring met vrijwilligerswerk of organiseren.
	4. Hoog	Kennis in energie of techniek, vaardigheden in communicatie, organiseren, uitleggen, plannen
	5. Zeer hoog	Specialistische kennis op het gebied van energietechniek, rechten, bedrijfskunde, communicatie op WO of HBO niveau, vaardigheid in organiseren, ondernemen, strategisch denken, in een complexe omgeving met verschillende partijen kunnen functioneren
Kunnen mutatie	1. Toegenomen	
	2. Hetzelfde gebleven	

Willen	1. Zeer laag	Geen motivatie voor milieu, wel andere zaken
	2. Laag	Bijna geen motivatie voor milieu, wel andere zaken
	3. Gemiddeld	Motivatie voor milieu en andere zaken tellen even veel mee
	4. Hoog	Motivatie voor het milieu, andere zaken zijn ondergeschikt
	5. Zeer hoog	Motivatie slechts voor het milieu
Willen mutatie	1. Toegenomen	
	2. Hetzelfde gebleven	
	3. Afgenomen	
Contact	1. Laag	Weinig contact met bewoners of organisaties
	2. Gemiddeld	Contact met medeburgers en een beperkt aantal organisaties
	3. Hoog	Contact met ambtenaren van de gemeente, publieke en private organisaties, energiecoöperaties en/of burgers met veel kennis en vaardigheden.
Contact mutatie	1. Toegenomen	
	2. Hetzelfde gebleven	
Inbedding en empathie	1. Laag	Ontevreden, burgers hadden meer verwacht
	2. Gemiddeld	Tevreden, dit hadden burgers verwacht
	3. Hoog	Zeer tevreden, boven verwachting
Gevraagd worden	1. Niet gevraagd	
	2. Door bewoner gevraagd	
	3. Door gemeente gevraagd	
	4. Door publieke of private organisatie gevraagd	
Participatie mate	1. Zeer laag	Niet of zelden actief
	2. Laag	Een keer per maand actief
	3. Gemiddeld	Meermaals per maand actief
	4. Hoog	Iedere week een aantal uur actief
	5. Zeer hoog	Meerdere volle dagen per week actief
Participatie verloop	1. Minder geworden	

	2. Hetzelfde gebleven	
	3. Meer geworden	
Participatie aard	1. Passief	
	2. Financiën	
	3. Faciliteren	
	4. Kennis aandragen	
	5. Toezichhoudende functie	
	6. Ideeën ontwikkelen	
	7. Uitvoering	
	8. Bestuursfunctie	
Lagere sociaaleconomische klasse	1. Zeer laag	Niet of nauwelijks vertegenwoordigd
	2. Laag	In lage mate aanwezig
	3. Gemiddeld	Lagere en hogere klassen doen in vergelijkbare mate mee
	4. Hoog	In hoge mate aanwezige
	5. Zeer hoog	Voornamelijk vertegenwoordigd
Duurzaam energie-initiatief	1. Energie-initiatief gericht op energiebesparing, geen burgers	
	2. Energie-initiatief gericht op energiebesparing, verschillende soorten deelnemers	
	3. Energie-initiatief gericht op opwekken en besparen van energie, verschillende soorten deelnemers	
	4. Energiecoöperatie gericht op het opwekken van energie, verschillende soorten deelnemers	
	5. Energiecoöperatie gericht op het opwekken van energie, bestaande uit burgers	

4 Methoden en Technieken

De hoofdvraag van het onderzoek luidt: *“Op welke manier participeren bewoners met een lagere sociaaleconomische achtergrond in burgerinitiatieven op het gebied van duurzame energie, waarom is dit het geval en hoe kan de overheid de initiatieven van deze bewoners stimuleren of ondersteunen?”*

De theorie geeft verschillende handvaten voor het beantwoorden van deze hoofdvraag. Zo is bekend dat verschillende factoren invloed hebben op de participatie van burgers in een burgerinitiatief. Ook is bekend wat voor soort mensen sneller meedoen in een energiecollectief. Zij hebben vaak reeds affiniteit met het onderwerp duurzame energie en een opleiding of een beroep waarmee ze van dienst kunnen zijn binnen het collectief. In het bestuur van een collectief is de kans groot dat men personen aantreft die een hogere opleiding hebben genoten, omdat zij vaardiger zouden zijn in leiding geven. Dit betekent echter niet dat collectieven uitsluitend deze samenstelling hebben en alleen levensvatbaar zijn als ze uit hoger opgeleiden met een aan het onderwerp gerelateerd beroep bestaan. Het betekent niet dat lager opgeleiden en andere beroepsgroepen hier helemaal niet in participeren of kunnen participeren. Energiecollectieven zijn gebaat bij een breed animo onder de bevolking en een groot ledenaantal. Bij welke initiatieven zijn ze wel te vinden, wat is hun rol daar en wat is de ontwikkeling van de initiatieven (geweest)? Hoe kan dit verklaard worden en hoe kan de overheid hen ondersteunen? Om deze vragen te beantwoorden zullen cases geselecteerd worden waar diverse bevolkingsgroepen en specifiek burgers van lagere sociaaleconomische achtergronden aan meedoen. Om deze cases in de diepte te kunnen bestuderen zal gebruik gemaakt worden van interviews.

4.1 Strategie

Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van een multiple casestudy. Kwalitatief onderzoek is bij uitstek geschikt om te achterhalen waarom burgers participeren en op welke manier ze dit doen. Ook kan zo het verloop en de ontwikkeling van de participatie achterhaald worden. Het is de beste manier om de ervaring van de participanten te leren kennen, hun wensen en motivatie. Het biedt de mogelijkheid aan participanten om hier open over te vertellen en er divers in te zijn. Zo kunnen verschillen die interessant zijn, meegenomen worden. Meerdere, diverse cases worden geselecteerd om rijke informatie te kunnen verzamelen over de energiecollectieven met deelnemers van de doelgroep van dit onderzoek. Zo kan de doelgroep in bepaalde initiatieven meer aanwezig zijn dan in andere (Zie 4.2.1 aanpassing criteria). Waarom is dat zo? Ook kunnen ze in diverse soorten initiatieven op diverse manieren participeren. Daarnaast worden er verschillende onafhankelijke variabelen meegenomen in het onderzoek. In verschillende initiatieven kunnen verschillende combinaties daarvan voorkomen. Met meerdere cases kan meer geleerd worden van factoren die het participeren mogelijk maken en de motivatie van de doelgroep. Ook kan er per case verschillende ondersteuning belangrijk zijn. Met behulp van meerdere cases kunnen vragen beantwoord worden die

anders niet te beantwoorden zijn. Het geeft een completer beeld van de leefwereld. Op deze manier wordt meer bekend over de specifieke vormgeving en werkwijze van energielcollectieven en kunnen betere verklaringen en aanbevelingen gegeven worden. Het biedt de mogelijkheid om de cases in de context van het veld te plaatsen. Zo kan de praktijk goed weergegeven worden. De casestudy fungeert als aanvulling op wat er in hoofdstuk twee reeds geschreven staat over het energielcollectief en de burgers die hierin participeren. Zo doende wordt gestreefd naar een analytische generaliseerbaarheid (Yin, 1994: p. 31). Er wordt getracht het ACTIE- en CLEAR-model zo aan te passen dat het toepasbaar is voor energielcollectieven met participanten van lagere sociaaleconomische klassen. Een zogenaamd casestudyprotocol zal opgesteld worden om onderzoeksstappen en databronnen te registreren, zodat het onderzoek herhaalbaar is (Yin, 1994: p. 94).

4.2 Caseselectie

De selectie van de onderzoekseenheden die onderzocht zullen worden, vindt plaats op grond van een aantal criteria. Ten eerste zullen de eenheden uit Nederland komen. Het onderzoek moet relevant zijn voor de Nederlandse bestuurs- en beleidscontext en energielcoöperaties uit andere landen komen uit een andere nationale context, waardoor zij beïnvloed kunnen zijn door buitenlandse factoren. De cases zijn dan niet meer relevant voor de Nederlandse context. Ten tweede is het belangrijk dat de cases een divers ledenbestand hebben. Zo kan worden gekeken naar de participatie van de lagere sociaaleconomische klassen binnen energielcollectieven. Om dit soort cases te kunnen selecteren, zal gekeken worden naar de herkomst van de initiatieven. Als de initiatieven uit een buurt komen waarvan bekend is dat er lager geschoolden en lagere inkomens wonen, komt het initiatief in aanmerking bij het onderzoek betrokken te worden. Er zal dan contact worden gelegd met het initiatief om te inventariseren wat voor leden betrokken zijn. Het is dan ook belangrijk een overzicht te hebben van duurzame energie-initiatieven in Nederland. Anne Marieke Schwenke (2014), Hieropgewekt.nl en de Kamer van Koophandel bieden overzichten van energielcoöperaties in Nederland. Hier zal dan ook gebruik van worden gemaakt tijdens het selecteren. Deze bronnen bieden een zo goed als compleet overzicht van coöperaties die zich in Nederland bevinden. Coöperaties zijn immers verplicht zich in te schrijven bij de Kamer van Koophandel. De locaties van de energielcoöperaties worden naast de 40 Vogelaarwijken gelegd, die ooit geselecteerd zijn door toenmalig minister Ella Vogelaar in 2007 (SCP, 2015). Er is discussie over de mate waarin deze lijst terecht is. Zo zouden er wijken niet in opgenomen zijn, die er wel in thuishoren en zouden er wijken in staan, die het stempel probleemwijk niet zouden moeten krijgen (o.a. AD, 2015). Bovendien is de lijst nu wellicht verouderd. Toch is het een bruikbaar overzicht om met de doelgroep voor dit onderzoek in contact te komen. De lijst is een algemeen erkende lijst met wijken die de kenmerken van krachtwijken hebben. De cases die geselecteerd worden, zullen zo veel mogelijk homogeen zijn, ondanks de diversiteit die er bestaat binnen energielcollectieven (Yin, 1994). Dit vergroot de externe validiteit van het onderzoek.

4.2.1 Aanpassing criteria

Vier energiecoöperaties uit Zuid-Holland en Noord-Holland gelegen in krachtwijken zijn in eerste instantie gecontacteerd. Zij gaven echter aan hoger opgeleiden in hun ledenbestand te hebben. Vijftien initiatieven buiten de krachtwijken zijn toen ook benaderd. Deze gaven aan hoger opgeleiden te hebben, geen interesse te hebben of geen coöperatie te zijn. Negen initiatieven zijn met opzet niet gecontacteerd omdat zij in goede buurten liggen. De coöperatievorm is losgelaten op advies van de collectieven zelf, omdat initiatieven in deze vorm voornamelijk hoger opgeleiden bevatten. Deelnemers gaven aan dat er een bepaalde kunde en motivatie voor nodig is. Initiatieven moeten wel door burgers gerund worden. Willen burgers echter in georganiseerde vorm gezamenlijk energie opwekken, dan kan dit bijna uitsluitend in de coöperatieve vorm. De initiatieven zullen dus minder georganiseerd zijn of minder op het gezamenlijk opwekken van energie gericht zijn. Op grond van deze beslissing zijn nog eens veertien initiatieven gecontacteerd. Deze wilden echter of niet meewerken of ze bevatten hoofdzakelijk hoger opgeleiden.

Vervolgens zijn via een snowball sample drie initiatieven geselecteerd op grond van de doelgroep en het onderwerp energie. Via een energiecoöperatie in Amsterdam (Wij Krijgen Kippen, Zuiderlicht) is contact opgenomen met een contactpersoon binnen Amsterdam Smart City en Nieuw West, een Vogelaarwijk. Zij wist de onderzoeker door te verwijzen naar drie energie-initiatieven die een hoog percentage burgers van de doelgroep bevatten, omdat de initiatieven voor deze burgers opgericht zijn. De initiatieven met de doelgroep van het onderzoek zijn geselecteerd, omdat zo informatie over de doelgroep in verband met energie verzameld kan worden. Het is noodzakelijk de doelgroep zelf te interviewen, omdat anders hun participatie niet verklaard kan worden. Bij een coöperatie zouden hoofdzakelijk hoger opgeleiden geïnterviewd worden. Dit zou weinig zeggen over de participatie van lager opgeleiden. Het is daarnaast interessant om te achterhalen waarom deze doelgroep wel meedoet aan de geselecteerde initiatieven, omdat deze informatie deels gebruikt kan worden om te verklaren waarom ze in coöperaties niet of nauwelijks te vinden zijn.

Tot slot zijn de cases heel divers. De drie cases geven weer wat voor initiatieven met energie er rond deze doelgroep bestaan. Zo zijn er meerdere initiatieven met energiecoaches in Nederland (Eigen Haard, Rotterdams Milieuentrum, Woonbond, De Alliantie, De Groene Vogel) en zijn er meerdere initiatieven gericht op het bestrijden van energiearmoede met behulp van duurzame energie (Wildemanbuurt, LESS Fatima, Buurttransformator). HuurDeZon, een bedrijf dat zonnepanelen aanbiedt voor huurders, heeft een constructie die weinig voorkomt in Nederland. Zo wordt het spectrum voor een relatief groot deel gedekt van energie-initiatieven die in Nederland met deze doelgroep genomen worden.

Tot slot wordt er een vierde initiatief aan toegevoegd, de energiecoöperatie, als controlecase. Dit vergroot de interne validiteit van het onderzoek. Zo wordt gecontroleerd of de gemeten relatie zich daadwerkelijk voordoet voor de doelgroep en niet ook voor andere groepen. De energiecoöperatie is een van de energiecoöperaties uit de krachtwijken die in de eerste fase gecontacteerd zijn, Amsterdam Noord. De coöperatie heet Onze Amsterdam Noord Energie.

Tabel 3. Verschillende soorten geselecteerde energie-initiatieven

Variabelen	Organisatievorm	Ondersteuning	Soort activiteit
Energiecoaches	Geen	Milieucentrum en woningcorporatie	Adviseren over energiebesparing
Wildemanbuurt	Geen	Private bedrijven	Energie besparen en energie opwekken met zon
HuurDeZon	Geen	Woningcorporatie en privaat bedrijf	Energie opwekken met zon
Onze Amsterdam Noord Energie	Coöperatie	Gemeente Amsterdam	Energie opwekken met wind

4.2.2 Selectie respondenten

De respondenten zijn in eerste instantie geselecteerd op diversiteit. Binnen de initiatieven zijn niet alleen burgers actief, maar ook instanties. Van deze instanties worden ook individuen geïnterviewd, omdat zij een belangrijke rol vervullen voor het initiatief. Deze instanties hebben een of twee individuen die meedoen in het initiatief. Daarnaast worden er burgers/bewoners geïnterviewd. Bij de Wildemanbuurt was een keuze niet van toepassing. Alle bewoners die nog meededen aan het initiatief, zijn voorgesteld aan de onderzoeker. De facilitator van het project, werkzaam bij the Beach, wilde echter de respondenten zelf benaderen, omdat ze verwachtte dat de bewoners anders niet mee wilden werken. Bij HuurDeZon was het niet mogelijk de respondenten random te selecteren, omdat het klantenbestand van HuurDeZon geheim is. Via de woningcorporatie is de onderzoeker met twee bewoners in contact gebracht en via een snowball sample zijn de andere respondenten benaderd. Van de energiecoaches is ook geen lijst prijsgegeven. Hierbij wilden de werknemers van de instanties ook als tussenpersoon fungeren. Tot slot zijn de respondenten van de energiecoöperatie geselecteerd op functie. Zo zijn twee leden van het bestuur, twee leden van de Raad van Toezicht en een ingehuurd kracht geïnterviewd. De overige functie van de energiecoöperatie is lid. De leden zijn echter passief en verrichten geen handelingen voor de coöperatie. Zij zouden weinig input kunnen leveren voor het onderzoek.

Er wordt met zoveel respondenten gesproken als noodzakelijk is om data te verzamelen. Als uit de interviews blijkt dat de data voor die case verzameld zijn, omdat er relatief weinig nieuws uit de interviews komt, zijn er niet meer interviews nodig. Het maximum aantal respondenten per case is acht personen, omdat er een limiet aan de tijd en capaciteiten voor het onderzoek zit. Daarbij zijn acht personen genoeg om verschillende soorten rollen te onderzoeken en een goed beeld van de case te krijgen.

Tabel 4. Geselecteerde respondenten

Energiecoaches	Wildemanbuurt	HuurDeZon	Onze Energie
Medewerker Eigen Haard	Medewerker the Beach	Medewerker Eigen Haard	Voorzitter bestuur
Medewerker Rotterdams Milieucentrum	Medewerker Alliander	Medewerker HuurDeZon	Secretaris bestuur
Energiecoach	Bewoner	Medewerker HuurDeZon	Voorzitter Raad van Commissarissen
Energiecoach	Bewoner	Verkoper HuurDeZon	Lid Raad van Commissarissen
Energiecoach	Bewoner	Bewoner	Ingehuurde kracht
Energiecoach	Bewoner	Bewoner	Medewerker gemeente Amsterdam
Energiecoach	Bewoner	Bewoner	
Energiecoach		Bewoner	

4.3 Methode

De data zijn verzameld met behulp van interviews. Daarnaast is het internet gebruikt om informatie over de cases te geven, die niet via interviews verkregen hoefde te worden. Tot slot is er onder een energiecoöperatie die niet onderzocht is met interviews, een enquête verspreid. De resultaten uit deze enquête geven een beeld van het ledenbestand dat een energiecoöperatie kan hebben. Dit is gedaan om uitspraken te controleren van bestuursleden van energiecoöperaties over hun leden. De interviews zullen semigestructureerd zijn. Dit betekent dat er gebruik wordt gemaakt van een handleiding met onderwerpen en vragen die tijdens het gesprek in ieder geval aan bod dienen te komen om aan relevante informatie te komen. Dit zijn vragen die afgeleid zijn van het Theoretisch Kader, maar ook van de probleemstelling. Zo wordt gekeken in hoeverre het ACTIE- en het CLEAR-model toepasbaar zijn op de geselecteerde cases en wordt nieuwe informatie gericht op de sociaaleconomische klassen verzameld. Met behulp van de interviews wordt de persoonlijke leefwereld van de respondenten in kaart gebracht. Wat drijft hen op het gebied van duurzame energie, hoe zijn ze bij het initiatief betrokken geraakt, wat is de perceptie van hun kennis en vaardigheden en hoe ervaren zij de houding en het eventuele handelen van de overheidsinstellingen? Een semigestructureerd interview laat ruimte over voor een flexibel verloop van het gesprek. De onderzoeker kan doorvragen als meer informatie gewenst is of als het gesprek een interessante wending neemt. Zo kan er ook meer informatie van de respondenten komen dan oorspronkelijk met de handleiding gepland was. Een handleiding vergroot de consistentie en de validiteit van het onderzoek. Het is belangrijk dat de respondent vrijuit kan spreken, maar de handleiding moet niet uit het oog verloren worden. Ook het verschil tussen T=0 en T=1 in het Conceptueel Model wordt met behulp van interviews onderzocht. De respondent moet dus

zelf aangeven of er kennis, vaardigheden, motivatie of contacten zijn toegenomen sinds deelname aan het initiatief. Heeft de respondent iets geleerd of zijn er waardevolle contacten opgedaan? Heeft hij of zij meer motivatie voor het initiatief of een ander project gekregen? Er wordt hier geen longitudinaal onderzoek voor uitgevoerd. Tot slot is het belangrijk de neutrale positie van de onderzoeker duidelijk te maken. De onderzoeker is er niet vanuit de gemeente of een energiebedrijf, maar vanuit een onderzoeks- en onderwijsinstelling. Het moet duidelijk zijn dat de respondent geen foute of goede antwoorden kan geven.

Het interview wordt opgenomen met geluidsapparatuur, zodat geen woord verloren gaat of onjuist wordt genoteerd of geïnterpreteerd. Het opgenomen interview wordt uitgetypt en vervolgens worden de interviews gecodeerd en geanalyseerd.

4.4 Techniek

De data zullen geanalyseerd worden met behulp van coderen. Er worden codes aangebracht aan de antwoorden van de respondenten, waardoor de data ingedeeld en vergeleken kunnen worden. Deze codes worden opgesteld in een codeboom. Door de codeboom is het werk van de onderzoeker inzichtelijk. Het begin van de codeboom wordt gemaakt met behulp van het Theoretisch Kader en de operationalisatie. De codeboom wordt aangevuld met labels die naar voren komen uit de antwoorden van de respondenten. De labels zullen worden toegelicht en het toepassen van een label op de data zal worden gemotiveerd. Als de data gecodeerd zijn, kunnen ze vergeleken worden en kunnen er verbanden worden gelegd.

5 Resultaten en Analyse

5.1 Vragenlijst Solar Green Point

Omdat de energiecoöperaties vrijwel uitsluitend hadden aangegeven dat hun ledenbestand uit hoger opgeleiden en hogere inkomens bestond, is dit 'gecontroleerd' door onder een van de energiecoöperaties een enquête te verspreiden. Solar Green Point had aangegeven dat het een divers ledenbestand had en de contactpersonen waren bereid de ledenlijst ter beschikking te stellen. Daarom heeft de onderzoeker een vragenlijst verspreid onder deze leden.

Hierin werd onder andere gevraagd naar de opleiding en naar het beroep van de respondenten. De leden vormen samen een coöperatie door gezamenlijke aankoop van zonnepanelen op de voormalige Caballerofabriek in Den Haag. De vragenlijst is verstuurd naar de 182 leden op de lijst. Daarvan heeft 41,2% gereageerd, dus 75 leden. De belangrijkste uitkomsten van de survey zorgden ervoor dat de onderzoeker Solar Green Point uiteindelijk niet als case heeft geselecteerd. Uit de resultaten kwam namelijk naar voren dat 86,7% een HBO- of Universitaire opleiding genoten had. Dit zijn 65 leden. Slechts 8% had een MBO-opleiding gevolgd en 4% had havo of vwo gevolgd. Eén persoon, 1,33%, had LBO gevolgd. Ook de beroepen die uitgeoefend werden, waren over het algemeen minstens op HBO-niveau. Slechts vier beroepen vielen hier buiten: ICT-helptdeskmedewerker, bakker, installatietechnicus en verzorger in een verzorgingstehuis. Eén persoon had een wao-uitkering. Op grond van de opleidingen en beroepen van de leden is besloten Solar Green Point niet als case te gebruiken. Wat verder opviel aan de resultaten is dat 67,6% van de leden 50 jaar of ouder was. 44,6 % Was 60 jaar of ouder. Bovendien was 77,3% van de respondenten een man. Ondanks dat dit opvallende resultaten zijn, is één case te weinig om iets te kunnen zeggen over energiecoöperaties in Nederland in het algemeen. Wel is het aannemelijker dat de contactpersonen van andere energiecoöperaties die aangeven dat hun leden hoger opgeleid zijn en hogere inkomens hebben een goede schatting maken. Het zal niet gelden voor al hun leden, maar wel voor een relatief groot deel ervan. Tot slot is ook de motivatie van de leden bevraagd. Op de vraag waarom de leden hadden deelgenomen aan de coöperatie van Solar Green Point antwoordde 41,89% dat het hen ging om de duurzaamheid. Daarentegen gaf 8,11% aan dat hen ging om het rendement dat ermee te behalen valt. Ook waren er mensen die zelf geen geschikt dak hadden en daarom een ander dak wilden gebruiken: 37,84%. 12,2% Gaf aan dat het een combinatie tussen bovenstaande antwoorden betrof. De meeste mensen lijken het dus voor het groene, duurzame aspect te doen en niet voor eventuele financiële voordelen.

De resultaten komen goed overeen met de bewering van andere coöperaties dat leden veelal hoger opgeleid zijn, een hoger geschoold beroep hebben en waarschijnlijk een hoger inkomen hebben. Zelfs bij een coöperatie die in eerste instantie beweerde een divers ledenbestand te hebben, is grofweg negen op de tien leden hoger opgeleid.

5.2 Casebeschrijvingen

5.2.1 Energiecoaches

Woningbouwvereniging Eigen Haard uit Amsterdam is een project gestart met energiecoaches, die hun buurtbewoners informeren over energiebesparing. Het initiatief is er voor huurders van sociale huurwoningen van Eigen Haard, die de energierekening omlaag willen brengen. Zo krijgen ze advies over elektriciteit, water en gas en hoe ze hier minder van kunnen gebruiken. De cursus is dus vooral gericht op het gedrag van de bewoner en hoe zij omgaan met energie en warmte en niet op het investeren in zuinige apparaten of duurzame energie. De energiecoaches zijn bewoners uit de buurt, die bij Eigen Haard een cursus hebben gevolgd om hun werk goed te kunnen doen. Dit doen zij op vrijwillige basis. De bewoners hoeven dan ook niks te betalen voor het advies van de coach. De coaches zijn dan kundig genoeg om hun eigen burens en wijkbewoners goed te kunnen helpen. Deze bewoners moeten de energiecoach zelf benaderen. Ze kunnen de coaches ook vinden via de website van Eigen Haard. Omdat de coaches uit de buurt komen is het makkelijk om contact te leggen en langs te komen (Eigen Haard, 2015a). De energiecoaches zijn te vinden in de volgende wijken van Amsterdam: Amsterdam Oost, Amsterdam Zuid-Oost, Amsterdam Noord, Amsterdam West, Amsterdam Nieuw-West, Amsterdam Centrum, Aalsmeer, Amstelveen en Uithoorn. De coaches zijn dus in relatief veel gebieden van Amsterdam te vinden (Eigen Haard, 2015b).

Eigen Haard speelt een grote rol in dit initiatief. Eigen Haard is een woningcorporatie die primair sociale huurwoningen verhuurt in de metropoolregio Amsterdam voor huurders met een maximaal salaris van € 34.911. Daarnaast verhuurt zij ook woningen in de vrije sector, het maatschappelijk vastgoed, bedrijfsonroerend goed en parkeerplaatsen en verkoopt zij woningen. Zij doen dit vooral voor mensen uit de lagere middeninkomens (Eigen Haard, 2015d). Energie en duurzaamheid spelen voor de woningcorporatie een rol bij nieuwe en bestaande bouw. Zo moeten nieuwe woningen label A hebben en moeten woningen die gerenoveerd worden label B krijgen. Bij nieuwe woongebieden probeert men klimaatneutrale oplossingen toe te passen (Eigen Haard, 2015c).

Niet alleen Eigen Haard heeft energiecoaches. Ook in Rotterdam zijn energiecoaches actief. Zij heten daar milieucoaches en worden opgeleid door het Rotterdams Milieucentrum. De cursus heet Op Zuinig en wordt gegeven in vier avonden, waarbij op een interactieve en actieve manier de stof wordt overgebracht. De cursisten gaan zelf aan de slag met de koffer met demonstratiematerialen, die zij vervolgens ook mee zullen nemen als zij voorlichting gaan geven in de buurt, wijk, flat, vereniging of kerk. Met behulp van een meetlat kunnen bewoners vervolgens zien hoeveel zij aan geld en CO₂ besparen (Rotterdams Milieucentrum, 2015; OpZuinig, 2015). Bij het Rotterdams Milieucentrum duurt een cursus vier avonden in de week en wordt er op één avond twee uur lang cursus gegeven. De cursussen worden gegeven in het stookseizoen. Dit begint in oktober en eindigt in maart. Een cursus is vol bij 15 tot 20 deelnemers. Tot dit aantal is er genoeg ruimte voor interactie en dynamiek. Het geven van een cursus bestaat niet alleen uit zenden, maar vooral uit het aan het werk zetten van de cursisten om zelf aan de slag te gaan met de e-koffer.

Het doel van het initiatief van de energiecoaches is het besparen van energie door bewoners. Door de bewoners te informeren, hopen de initiatieven dat de bewoners minder energie gebruiken en zelf geld besparen.

De financiering vindt in het ene geval plaats door Eigen Haard en in het andere door het Rotterdams Milieucentrum. Het milieucentrum ontvangt weer geld van de gemeente Rotterdam om haar taken te financieren, inclusief het geven van de cursussen. De coaches kunnen bij het milieucentrum een vergoeding ontvangen voor hun inspanningen. De coaches en de bewoners die advies ontvangen hoeven niets te betalen. Een coach uit Amsterdam geeft echter dat hij vrijwillig bewoners wel eens financieel ondersteunt bij het aanschaffen van energiebesparende apparatuur.

De deelnemers bestaan in dit geval uit het milieucentrum, Eigen Haard, energiecoaches en bewoners die advies ontvangen. De initiatiefnemers zijn een woningcorporatie en een milieucentrum. Het milieucentrum geeft echter aan dat zij altijd handelt op vraag van de bewoners. Er kan dus gesteld worden dat er voldaan wordt aan een vraag vanuit de bewoners en dat het idee in samenspraak ontwikkeld is. De uitvoering wordt gedaan door de woningcorporatie en het milieucentrum. Daarnaast zijn er coaches nodig om de opgedane kennis te verspreiden.

De organisatie is in dit geval relatief los. De coaches krijgen een cursus en worden vervolgens 'los' gelaten om zelf de kennis te verspreiden. Ze mogen zelf beslissen waar ze naartoe gaan, met wie ze de kennis delen, op welke manier, met hoeveel mensen en hoe vaak per jaar ze voorlichting geven. Er zitten kortom geen targets aan vast. Ze hoeven ook geen contact te onderhouden met de organisatie of met andere energiecoaches. Hun gegevens worden verstrekt met hun toestemming. In het geval van Eigen Haard staan de gegevens op de site van Eigen Haard. Ook het milieucentrum hoeft zich niet aan targets te houden. Zij vindt dit ook niet wenselijk. Het is echter de vraag of de gemeente Rotterdam dit in de toekomst volhoudt.

Qua ontwikkelingsfase kan gesteld worden dat het initiatief 'af' is. Het idee is af, er zijn reeds coaches opgeleid, er zijn bewoners ingelicht en er wordt vanuit gegaan dat bewoners daadwerkelijk over zijn gegaan op energiebesparing. Het Rotterdams Milieucentrum geeft aan tevreden te zijn over het aantal personen dat zich heeft aangemeld om een cursus te volgen. De cursussen zaten tot nu toe altijd vol. Een van de coaches had gehoopt dat ze meer bewoners had kunnen bereiken om voorlichting te geven. Het aantal personen dat hier op af komt is volgens haar mager. Ze wil zelf ook geen tijd meer steken in het organiseren van bijeenkomsten. Zij vindt dat dit een taak is van het milieucentrum.

Een coach in Amsterdam geeft aan dat hij naast het coachen genoeg andere dingen te doen heeft, zoals overig vrijwilligerswerk en zijn baan. Bij hem ligt het eraan hoeveel tijd hij heeft en hoeveel mensen in zijn omgeving hem om hulp vragen bij energiebesparing. Hij is dan ook tevreden over het aantal mensen dat hij helpt.

De uitkomst van het initiatief is tweeledig. Ten eerste worden er bewoners opgeleid tot energiecoach door Eigen Haard en het Rotterdams Milieucentrum. Ten tweede worden er mensen ingelicht over energiebesparende maatregelen. De eerste uitkomst is makkelijk bij te houden voor Eigen Haard en het Rotterdams Milieucentrum. Zij weten hoeveel coaches zij opleiden. De tweede uitkomst is moeilijker, omdat er niet bijgehouden wordt hoeveel mensen er voorlichting krijgen van de

coaches. Het Rotterdams Milieucentrum heeft hierbij expliciet aangegeven dat zij niet vindt dat dit bijgehouden moet worden. De reden hiervoor is het waarborgen van het bottom-up karakter van het initiatief. Als er wordt gewerkt met targets zou dit zorgen voor een top-down karakter. Het initiatief is dus zo succesvol als de bewoners en de coaches het zelf vinden. Een derde uitkomst, het aantal mensen dat werkelijk energie gaat besparen, is nog moeilijker te achterhalen. Hiermee kan het succes van het initiatief dan ook niet gedefinieerd worden.

5.2.2 Mooi, slim, duurzaam Wildeman

Mooi, slim, duurzaam Wildeman is een project van Amsterdam Smart City dat is opgestart in de Wildemanbuurt in Osdorp om de buurt aangenamer te maken. De oorsprong van het project ligt in een vraag vanuit de bewoners over hun hoge energierekening en welke oplossingen hiervoor waren. Bewoners zijn toen met Alliander en The Beach om tafel gaan zitten om het probleem aan te pakken. Twee keer per week werd er een energieworkshop gehouden om de bewoners te informeren over energieverbruik en de kosten van energie. Tijdens de workshops kwam ook het idee aan bod om zelf energie op te wekken. Hier zijn verschillende plannen voor op tafel gelegd. Uiteindelijk is besloten slimme lantaarnpalen te realiseren en een energiespeelplaats te ontwerpen met de kinderen van de school in de buurt (Amsterdam Smart City, 2015; Nice Nieuw West, 2015).

Er lopen momenteel vijf projecten om de buurt op te knappen. Een daarvan heet 'Positieve Energie' en gaat om energiebesparing en -opwekking. De workshops zijn gericht op co-creatie. Dit wil zeggen dat partijen samenwerken met bewoners om projecten te realiseren. De bewoners worden gezien als experts in de eigen wijk. Zij weten hoe hun wijk in elkaar zit en wat waar mogelijk is. Iedere bewoner kan hierdoor participeren en ideeën aandragen (Nieuw West Express, 2015a; The Beach, 2015a).

The Beach is een netwerkorganisatie van ontwerpers, die samen met mensen en organisaties werkzaam is in gemeenschappen. The Beach ontwerpt nieuwe vormen van relaties en doet onderzoek naar de achterliggende processen. Het brengt mensen in contact met hun omgeving. Duurzaamheid, eerlijk delen en menselijke maat zijn belangrijke waarden voor de organisatie (The Beach, 2015b).

Het doel van dit initiatief is het bottom-up aanpakken van problemen die in de wijk heersen. Men gaat het gesprek aan met de bewoners en als hier eventueel problemen uit naar voren komen, gaat men met elkaar kijken hoe deze problemen aangepakt kunnen worden. Elke vorm van top-down benadering probeert men te vermijden.

De financiering vindt plaats door de betrokken partijen. In het geval van het onderwerp energie zijn dat the Beach en Alliander.

De deelnemers bestaan in het geval van het onderwerp energie uit werknemers van Alliander en the Beach en buurtbewoners. De initiatiefnemers zijn de bewoners zelf. Er worden geen projecten gestart of uitgevoerd zonder dat de bewoners zelf hebben aangegeven dat hier behoefte aan is. Zo is er ook één bewoner geweest die heeft aangegeven dat mensen in de buurt moeite hadden met het betalen van de energierekening. Hierna zijn Alliander en the Beach om tafel gegaan met de bewoner en andere bewoners om samen achter het achterliggende probleem te komen en samen een

oplossing te bedenken. Ook hier wilde men geen top-down benadering toepassen. Er worden pas oplossingen doorgevoerd als de bewoners aangeven dat dat de juiste is en het de tijd ervoor is. Alliander heeft in het geval van het energieproject wel haar kennis aangeboden.

The Beach en Alliander zijn gesitueerd in de oude garage aan de Notweg in Amsterdam. De bewoners kunnen hier fysiek terecht. The Beach is hier altijd aanwezig. Alliander is een keer in de drie weken aanwezig. Tijdens het geven van de energiewerkshops, hadden the Beach en Alliander de organisatie in handen. De bewoners konden hier naartoe, maar het hoefde niet. Uiteindelijk is een bewoner actief gebleven, maar er is geen organisatievorm. Dit is wel de bedoeling. Het plan is om in organisatorische vorm duurzame energie op te wekken.

Ook bij dit initiatief is de uitkomst lastig te bepalen. Het is onduidelijk hoeveel mensen energie zijn gaan besparen en hoeveel zij uiteindelijk bespaard hebben in termen van geld en energie. Tijdens de workshops heeft een groepje bewoners bepaald dat zij zonnepanelen wilden. Zij hebben hier de benodigde kennis voor opgedaan en zijn vervolgens zelf aan de slag gegaan met hun VvE. Hiervan is bekend dat dit niet is geaccepteerd in VvE. Een bewoner is verder gegaan in de gesprekken met de Beach om een duurzame lantaarnpaal te realiseren en om een coöperatie op te richten. Deze zaken zijn echter nog niet gerealiseerd. Er liggen nog plannen, maar de andere betrokkenen bij de workshops zijn bijna allemaal afgehaakt.

Qua ontwikkelingsfase zou men kunnen constateren dat het project nog steeds in ontwikkeling is. Er liggen nog plannen om met duurzame energie aan de slag te gaan. Aan de andere kant is een deel van het project reeds achter de rug. Er zijn energiewerkshops gegeven en bewoners hebben deze kennis mee naar huis genomen. Vanuit het oogpunt van Alliander zijn echter weinig bewoners aangesloten bij het project rond energie. Het was relatief moeilijk bewoners voor de workshops aan te trekken. Ook bij de verdere overleggen over duurzame energie zijn relatief weinig bewoners betrokken en de bewoners doen er relatief weinig aan om tot besluiten te komen en tot actie over te gaan. Hoe succesvol het project is ligt vanuit de Beach gezien aan de beoordeling van de bewoners, omdat het project draait om het vervullen van hun behoeften. Als men echter kijkt naar de plannen en wat daarvan gerealiseerd is, staat het project aan het begin en is het de vraag of het verder gebracht kan worden. Bijna alle bewoners zijn halverwege afgehaakt.

Bewoners mogen zelf kiezen met welke onderwerpen ze aan de slag gaan. Zo zijn sommige deelnemers verder gegaan met andere projecten in de garage.

“Taal is hier natuurlijk wel een groot probleem, dus toen dacht ik nou daar kan ik wel iets aan bijdragen.” (Respondent 7).

“We hebben dingen voor kinderen gedaan. Meubels maken, stoeltjes en tafeltjes.” (Respondent 4).

5.2.3 HuurDeZon

HuurDeZon is een samenwerking tussen Eigen Haard en HuurDeZon BV. De bewoners betalen maandelijks een huurbedrag aan Eigen Haard voor het gebruik van de zonnepanelen en investeren dus niet zelf in de zonnepanelen. De huur wordt samengevoegd met de huur van de woning en servicekosten. De bijdrage voor zonnepanelen zal minder zijn dan de bijdrage aan energiebedrijven voor energie. Bovendien zal deze de komende jaren minder stijgen dan de bijdrage aan energiebedrijven. Door deze constructie betaalt de bewoner direct minder voor energie in vergelijking met betaling aan regionale energieleveranciers en wordt de huur alleen maar voordeliger (Eigen Haard, 2015^e; HuurDeZon, 2015c). Als de zon goed schijnt en de gebruiker verbruikt weinig stroom, dan zal de verbruiker veel groene stroom en weinig grijze stroom verbruiken. Als de verbruiker meer verbruikt of de zon schijnt minder, dan is de verbruiker weer meer afhankelijk van grijze stroom (HuurDeZon, 2015c). De gebruiker kan dus niet volledig afhankelijk zijn van de panelen. Op internet kan de gebruiker zien hoeveel de panelen opbrengen.

HuurDeZon BV is een bedrijf dat zonnepanelen ontwerpt, financiert, monteert en onderhoudt voor huurwoningen. Het bedrijf wil hiermee bijdragen aan de transitie naar duurzame energie in Nederland. Om zonnepanelen beschikbaar te maken voor elke Nederlander worden er zo veel mogelijk obstakels weggenomen. Zo worden de zonnepanelen door HuurDeZon gefinancierd en beheerd en profiteert de bewoners direct na installatie van lagere energielasten (HuurDeZon, 2015a). De bewoner hoeft dus niet veel geld te investeren en hoeft niet te wachten tot de terugverdientijd om is, wat anders wel het geval zou zijn. Zo kan een terugverdientijd oplopen tot 13 of 25 jaar, afhankelijk van het aantal panelen dat aangeschaft is (Woonbond, 2013; Milieuceentraal, 2015). Bovendien hoeft de huurder geen afspraken te maken met de verhuurder over financiering, eigendom en onderhoud, wat anders ook het geval zou zijn (Milieuceentraal, 2015). Geld en tijd worden dus bespaart voor de bewoners door de constructie van HuurDeZon. Om het exploitatiemodel te ontwerpen zijn HuurDeZon en Eigen Haard sinds 2010 in overleg. In 2013 zijn twee proefprojecten gestart in Amsterdam onder de naam Westerson. Het stadsdeel Amsterdam West heeft voor de proefproject subsidie verleent. Toen zijn 34 woningen van zonnepanelen voorzien. Een jaar later volgde het project Stadstuin Overtoom. Hier zijn 154 woningen aangesloten op zonnepanelen. Ook hiervoor heeft HuurDeZon een financiële bijdrage ontvangen. Dit keer was dat een lening van het Amsterdams Investerings Fonds. Omdat de projecten goed verlopen waren, is Eigen Haard een contract aangegaan met HuurDeZon om nog eens 1000 huurwoningen van zonnepanelen te voorzien. Voor dit project is een Esco (Energie Service Company) opgezet. Voor dit project is geen extra financiering nodig geweest, omdat de omvang groot genoeg is (Eigen Haard, 2015b).

HuurDeZon plaatst alleen panelen als er plaats is voor zes panelen en als er tien woningen meedoen in een wijk of woninggebouw. Daarnaast moeten de panelen een goede ligging op het dak hebben om voldoende zonlicht te vangen en moet het dak technisch gezien geschikt zijn (Eigen Haard, 2015e).

Het doel van HuurDeZon is om zoveel mogelijk sociale huurwoningen van zonnepanelen te voorzien. Zij doen dit echter uit opdracht van Eigen Haard. Eigen Haard probeert hiermee invulling te geven aan haar taak om huurders betaalbare woningen te bieden en de energiekosten laag te

houden, aldus de adviseur Duurzaamheid die hierbij betrokken was. Het concept is ontwikkeld in samenwerking met de Zonnefabriek. Het Stadsdeel Amsterdam Nieuw West en de Zonnefabriek hadden het idee gevat om zonnepanelen op huurwoningen te plaatsen. Eigen Haard heeft HuurDeZon nu de opdracht gegeven om op 1000 woningen zonnepanelen te leggen. Wat HuurDeZon betreft neemt zij in de toekomst ook opdrachten van andere woningcorporaties aan, bijvoorbeeld in Rotterdam. De bewonerscommissie van een wijk in Osdorp, De Aker, geeft aan dat zij lange tijd geprobeerd heeft om zonnepanelen op de daken van hun wijk te realiseren. Zij heeft gedurende lange tijd bij Eigen Haard gevraagd of dit mogelijk was en aangedrongen om het mogelijk te maken. Ook heeft zij met een enquête geprobeerd het animo in wijk te meten. Toen HuurDeZon was opgericht heeft zij haar best gedaan om zoveel mensen in hun wijk over te halen zonnepanelen te nemen. In hoeverre deze bewoners invloed hebben gehad op de keuze om HuurDeZon is onbekend, maar ze waren waarschijnlijk deel van de aanleiding.

“Toch is het wel degelijk zo hoor, want mijn collega die in het begin ook contact met hun had, zei joh. In het begin was het alleen nog maar mogelijk om zonnepanelen op een dak te krijgen bij een individuele huurder die een eengezinswoning had. En die kon toen zelf aangebrachte voorzieningen vragen, maar niet op collectief niveau. En die bewonerscommissie dacht waarom is het nou niet mogelijk en mijn collega heeft dat ook ter sprake gebracht. Als we dan van onderop willen werken, ik heb hier zo vier commissies die erom hebben gevraagd, waarom hebben we daar niks voor? Dus ik denk dat dat zeker wel onderdeel van de aanleiding was geweest van het maken van een instructie die het op grotere schaal mogelijk maakt. Maar het is niet met hen ontwikkeld, snap je.” (Respondent 14)

Ze hadden elkaar nodig om dit project te realiseren. De bewonerscommissie heeft de wil en noodzaak aangegeven, de woningcorporatie heeft gezorgd dat een partij deze taak op zich nam en HuurDeZon en de Zonnefabriek hebben de uiteindelijke bv opgericht.

De financiering wordt gedaan door HuurDeZon, een onderneming zonder winst oogmerk. Wat zij verdienen aan de verhuur van de panelen, wordt weer geïnvesteerd in de onderneming. HuurDeZon kan gebruik maken van de installateurs en kennis van de Zonnefabriek, waar het onderdeel van is. Ook overig personeel van de Zonnefabriek wordt ingezet bij HuurDeZon. Medewerkers van de Zonnefabriek, waaronder de directeur, hebben de business case voor HuurDeZon ontwikkeld.

De organisatie bestaat hoofdzakelijk uit de werknemers van HuurDeZon. Zij leggen de zonnepanelen, promoten hun bedrijf, geven voorlichting, nemen de telefoon aan en innen de huur van de zonnepanelen. Ook repareren zij de panelen mocht dat noodzakelijk zijn. Omdat HuurDeZon handelt in opdracht van en in naam van Eigen Haard, handelen zij niet zonder instemming van de woningcorporatie. De woningcorporatie doet soms ook zelf aan promotie, evenals bewoners. De bewonerscommissie die om dit initiatief gevraagd heeft, heeft zelf informatieavonden georganiseerd en een flyer laten maken om rond te sturen. Met persoonlijke foto's en teksten proberen zij het aantrekkelijker te maken voor medebewoners om mee te doen.

De uitkomst is het feit dat er nu zonnepanelen liggen en gelegd kunnen worden op sociale huurwoningen van Eigen Haard. In tegenstelling tot de andere initiatieven is het succes bij dit initiatief wel aan te geven. Er moeten namelijk aan het eind van 2015 1000 woningen van zonnepanelen zijn voorzien. HuurDeZon geeft aan dat het verwacht had dat bewoners sneller zouden ingaan op het aanbod om zonnepanelen te huren. Zij zien in hun project slechts voordelen. Zo wordt er groene energie opgewekt en dus minder fossiele brandstof gebruikt en gaat de rekening van de huurder gegarandeerd omlaag. Toch geloven bewoners dit niet of ze verwachten te veel rompslomp in vergelijking met wat het oplevert. Ook de bewonerscommissie geeft aan dat zij het tegen vindt vallen hoeveel mensen er zonnepanelen hebben genomen. Ook zij geeft aan dat mensen hen niet geloven als zij aangeven dat de energierekening omlaag gaat. Bovendien zijn mensen bang dat er kabels door hun huis lopen of dat hun huis beschadigt. Het gebrek aan deelnemers of klanten is hier dus een obstakel.

Het initiatief heeft zich reeds volledig ontwikkeld en is in uitvoering. Alleen de verspreiding, 1000 woningen voor het einde van 2015, is nog niet voltooid. Tijdens de ontwikkelfase was het ontwikkelen van de business case het moeilijkste onderdeel, dat het meeste tijd in beslag heeft genomen en waar het slagen van het project vanaf hing. Dit was niet zo zeer een obstakel, maar het heeft tijd gekost om het te ontwikkelen.

5.2.4 Onze Amsterdam Noord Energie (Onze Energie)

Onze Amsterdam Noord Energie is de enige energiecoöperatie in het onderzoek en is gevestigd in de regio Amsterdam Noord. In 2006 is het initiatief begonnen met een stichting, Mijn CO2 Spoor. Na verschillende methoden te hebben uitgetoetst om bewoners bewust te maken van klimaatverandering en het belang van verduurzaming, heeft een aantal bewoners besloten een burgerinitiatief te starten om windenergie op te wekken in Amsterdam Noord, waar zij zelf woonachtig zijn. Wind is gekozen, omdat het de meest efficiënte manier is om op grote schaal energie op te wekken. Om gewicht in de schaal te kunnen leggen bij de overheid zijn er handtekeningen verzameld onder de bevolking van Amsterdam Noord. Deze handtekeningen zijn ingediend bij het toenmalige Stadsdeel Noord. Het Stadsdeel ging akkoord met het burgerinitiatief en zal haar steun verlenen bij het uitvoeren van het plan om zes windmolens te plaatsen in Noord. Dit heet een intentieverklaring. De bewoners hebben toen de energiecoöperatie opgericht, om vanuit hun kant invulling te kunnen geven aan de uitvoering. De coöperatievorm is gekozen, zodat bewoners kunnen meeprofiteren bij de wind en ook betrokken worden bij het project. Het Stadsdeel heeft vervolgens verscheidene voorbereidende zaken op zich genomen, waaronder het opstellen van een milieueffectrapportage. De gemeente bevond dat de NDSM-werf een geschikte locatie zou zijn voor windmolens. De gemeente heeft toen de vergunning verleend en overige aanvragen gedaan. Aangezien de bedrijven op de werf ook interesse hadden in het opwekken van hun eigen energie, hebben zij met behulp van Onze Energie een coöperatie opgericht, NDSM Energie. Door het bundelen van de krachten van bewoners en bedrijven proberen de coöperaties de molens op de werf te realiseren. Het project heeft echter vertraging opgelopen, omdat de Provincie op het moment geen windmolens in Noord-Holland wil. Zij

staan hierbij boven de plannen van de gemeente. De energiecoöperaties van Amsterdam hebben zich daarom verenigd in Amsterdam Wind en proberen met gebundelde kracht toch windenergie in Amsterdam te realiseren (Onze Energie, 2016).

Naast het opwekken van energie, richt de coöperatie zich ook op het besparen van energie. Bij GreenChoice kunnen leden met korting energie afnemen (Onze Energie, 2016).

Het doel van Onze Energie is in verschillende hoofd- en subdoelen op te delen. Toen Stichting Mijn CO2 Spoor werd opgericht, was het de bedoeling om bewoners meer bewust te maken van klimaatverandering en milieu. Ook wilde men een manier uit te leggen hoe men duurzamer kon leven en duurzame energie was daar een onderdeel van (Respondent 29). Het initiatief is er ook om een concrete stap te maken in het verduurzamen van Amsterdam Noord en minder fossiele brandstoffen te gaan gebruiken. Het initiatief wil dat uiteindelijk bereiken door windmolens te plaatsen en zo energie op te wekken voor Amsterdam Noord (Respondent 27 en Respondent 28).

De financiering is vooral gedaan met behulp van de gemeente, die subsidies heeft verstrekt en die ook onderzoek en een MER heeft verricht. Daarnaast leggen de leden geld in als ze lid worden en heeft een van de actieve bestuursleden eigen vermogen ingelegd. Tot slot heeft de cooperatie ook geld gehad van Stichting Doen (Respondent 28 en Respondent 30).

De deelnemers zijn bewoners in de regio Amsterdam Noord. De initiatiefnemers wonen in Schellingwoude en bestaan uit bewoners die met elkaar andere bewoners bewuster wilden maken van het belang van duurzaamheid. Het grootste gedeelte van de coöperatie is inactief lid. Daarnaast is er een bestuur dat bestaat uit een voorzitter, secretaris en penningmeester, dat verantwoordelijk is voor de dagelijkse uitvoering. Van buitenaf is er iemand ingehuurd die meehelpt met de uitvoering. Hij is de enige met een salaris; de overige leden zijn vrijwilligers. Tot slot is er een Raad van Commissarissen dat toezicht houdt op de stand van zaken en de prestaties van het bestuur. Een keer per jaar is er een algemene ledenvergadering waarop de leden hun inbreng kunnen geven (Respondent 28).

De uiteindelijke uitkomst moet zijn dat er zes windmolens op de werf in Amsterdam Noord geplaatst worden. Daarvoor is de coöperatie opgericht en heeft de gemeente al verscheidene stappen genomen, zoals een MER. Ook zijn reeds leden voor het project geworven, maar de ambitie is om nog meer leden te hebben. Of het project gerealiseerd gaat worden, hangt af van de instemming van de Provincie.

Vergelijking

De energiecoöperatie is het enige initiatief dat volledig aan de eisen van energieopwekking, bewonersinitiatief en coöperatievorm voldoet. Hier is de doelgroep echter relatief ondervertegenwoordigd. Ook is het opwekken van energie nog niet aan de gang. HuurDeZon komt hierna het meest in de buurt van energieopwekking, hier doen alleen niet uitsluitend burgers aan mee, maar andere organisaties die het initiatief mogelijk maken. Bij de energiecoaches en de Wildemanbuurt doen ook niet uitsluitend burgers mee. Het initiatief van de Wildemanbuurt heeft wel de intentie energie op te wekken, maar het is nog niet het geval. Hier doen mensen wel reeds aan

energiebesparing. Het initiatief van de energiecoaches is volledig gericht op het besparen van energie en niet op het opwekken van energie. Zij kunnen echter wel onafhankelijk van organisaties opereren.

5.3 Analyse afhankelijke variabele

5.3.1 Lagere sociaaleconomische klasse

Drie initiatieven zijn in het leven geroepen voor of werken met bewoners met een lagere sociaaleconomische achtergrond. Het initiatief met de energiecoaches dat gericht is op energiebesparing, richt zich op sociale huurders in het geval van Eigen Haard en op mensen in de energiearmoede of mensen die een kans lopen hierin te belanden in het geval van het Rotterdams MilieuCentrum. Met behulp van de coaches kunnen deze mensen energie en dus geld besparen. De mensen die de cursussen organiseren en geven zijn hoger opgeleid. Dit zijn mensen werkzaam bij Eigen Haard en het Rotterdams Milieucentrum. De coaches zelf zijn hoger of lager opgeleid. Het Rotterdam Milieucentrum heeft bijvoorbeeld ook hoger opgeleide coaches. Zij coachen wel in de 'zwakkere buurten'. Er zijn ook lager opgeleide coaches met een lager inkomen die in hun eigen buurt voorlichting geven.

Het initiatief van HuurDeZon en Eigen Haard richt zich ook op sociale huurders. Het initiatief is in het leven geroepen om huurders ook de kans te geven om zonnepanelen te nemen. De medewerkers van Eigen Haard en HuurDeZon, die het initiatief zijn gestart en draaiende houden, zijn hoger opgeleid. De huurders hebben in principe een lager inkomen, maar tijdens de interviews werd duidelijk dat dit niet voor iedereen geldt. Een enkeling heeft toch een hoger inkomen en een hogere opleiding ondanks dat hij of zij in een sociale huurwoning woont. Ook deze mensen kunnen geld besparen door het nemen van zonnepanelen. De wijken met zonnepanelen liggen onder andere in Amsterdam Nieuw-West, een van de Vogelaarwijken.

Het derde initiatief is actief in Amsterdam Nieuw-West, een van de Vogelaarwijken. De partijen die hier actief zijn om met de bewoners samen te werken hebben hoger opgeleide werknemers. De bewoners zijn veelal lager opgeleid met lagere inkomens, maar niet allemaal. Sommigen zijn werkloos. Het initiatief is in het leven geroepen om vanaf onderop te beginnen met het aankaarten van problemen en deze samen met partijen als the Beach en Alliander op te lossen. Zo wordt lokale kennis ingezet en gecombineerd met specialistische kennis over bijvoorbeeld energie.

Het vierde initiatief is een coöperatie en de verwachting is niet dat hier veel mensen met een lagere sociaaleconomische klasse aan meedoen, naar aanleiding van de resultaten uit de enquête en de ervaring van energiecoöperaties in Nederland.

"Veel laaggeschoolden in Noord. Dus het publiek is moeilijker dan wanneer je een forensendorp neemt ofzo" en "Geld uit Noord dat eh.. Nee, dan zou je in Amstelveen moeten zitten. Dan heb je zo al snel meer leden." (Respondent 28)

Het initiatief is echter gekozen als vergelijkingsmateriaal, omdat het oorspronkelijke doel van het onderzoek was om burgercoöperaties op het gebied van energie te vinden. Door de resultaten van de doelgroep op het gebied van duurzame energie en energiebesparing met de resultaten van de coöperatie te vergelijken, kan een vollediger antwoord op de onderzoeksvraag gegeven worden. Op deze manier kan ook de kennis over energievoöperaties verrijkt worden. Het opstarten en draaiende houden van een coöperatie vergt geduld, kennis en vaardigheden. De actieve leden van de coöperatie hebben dan ook allemaal een academische opleiding of zijn zelfs gepromoveerd. Juridische, bedrijfseconomische en technische kennis zijn van belang en dienen aanwezig te zijn. Het doel van het initiatief is verduurzaming voor een betere toekomst. Hieronder zullen deze uitspraken verder toegelicht worden. Een respondent die het initiatief helpt vanuit de gemeente heeft meer ervaring met energievoöperaties en verklaart:

‘‘In de voorfase zijn het hoger opgeleiden, idealistische, ik zou bijna zeggen gepensioneerde mensen zijn die tijd hebben. De mensen die er nu aan meedoen zijn de pioniers. Het heeft tijd nodig voor je er massa in kunt maken’’ (Respondent 30).

‘‘Je hebt er tijd en vaardigheden voor nodig.’’ (Respondent 28)

Vergelijking

Tabel 5. Scores bij lagere sociaaleconomische klasse

Initiatief	Score (1-5)
Energiecoaches	4 lagere sociaaleconomische klassen doen in hoge mate mee
Wildemanbuurt	4 lagere sociaaleconomische klassen doen in hoge mate mee
HuurDeZon	3 hogere en lagere klassen doen in vergelijkbare mate mee
Onze Energie	1 niet of nauwelijks vertegenwoordigd

De energievoöperatie is het enige initiatief waarbij vrijwel geen mensen met een lagere sociaaleconomische achtergrond meedoen. Zoals van tevoren was verwacht, participeren deze mensen niet in een bestuur. Aangezien alleen actieve leden geïnterviewd zijn, met bijvoorbeeld een bestuursfunctie, kan het zo zijn dat inactieve leden wel een dergelijke achtergrond hebben. Zoals bleek uit de vragenlijst bij Solar Green Point, is deze groep waarschijnlijk niet helemaal afwezig, maar wel relatief sterk ondervetegenwoordigd. De overige initiatieven zijn voor deze doelgroep gecreëerd, hier waren dus wel burgers met een lagere sociaaleconomische achtergrond te vinden. Maar uiteindelijk zijn er meer soorten groepen geweest die zich hebben aangemeld bij deze initiatieven. Het was blijkbaar ook aantrekkelijk voor mensen met een hogere sociaaleconomische achtergrond. Onder de organisaties die deze initiatieven mogelijk maken en faciliteren zijn geen mensen van de

doelgroep. Ook deze mensen hebben een hogere sociaaleconomische achtergrond. Zij behoren dan ook niet tot de groep burgers of bewoners, maar tot publieke en private organisaties. Burgers met een lagere sociaaleconomische achtergrond participeren dus in het algemeen niet in de energiecoöperatie, maar in andere soorten energie-initiatieven.

5.3.2 Participatie

Wat was de vorm, het succes, het verloop en de ervaring van deelname en inzet van de deelnemers? Per initiatief verschilt dit sterk. Ook het soort deelnemers en de rol die ze aannemen is verschillend.

Energiecoaches

Bij dit initiatief zijn er twee soorten deelnemers. Ten eerste is er iemand nodig die de cursus geeft aan de energiecoaches. In Rotterdam is dit een medewerker van het milieucentrum en in Amsterdam is dit een medewerker van Eigen Haard. De kennis die hier gebundeld is, wordt zo verspreid. Het geven van de cursus en het promoten van de cursus voor het werven van deelnemers is dus de taak van het milieucentrum en van Eigen Haard. De medewerker wordt ervoor betaald, dus het is geen vrijwilligerswerk. De cursussen zaten tot nu toe altijd vol, dus er is vraag naar dit aanbod (Respondent 19). In een stookseizoen is de participatie meerdere dagen een paar uur in de week. In de maanden voor het stookseizoen wordt er alvast gepromoot.

De tweede groep deelnemers bestaat uit de coaches. Zij krijgen een cursus en hebben dan alle kennis in huis om andere bewoners voorlichting te geven over energiebesparing. Zij zijn belangrijk voor het de uitvoering van het initiatief. In welke setting zij dit doen, met hoeveel bewoners tegelijk en hoe vaak is hun eigen keuze. Dit is om het bottom-up karakter te bewaren (Respondent 19). Een coach van Eigen Haard legde echter ook eigen geld in om medebewoners te helpen met de aanschaf van energiezuinige apparaten. De overige coaches doen dit niet.

Het Milieucentrum voldoet aan een wens vanuit de bewoners en laat het initiatief verder aan hun over. Hoeveel tijd een coach in het coachen steekt, verschilt dus sterk. Veel coaches geven aan niet veel meer te coachen. Vier van de zes coaches gaven aan in het begin relatief veel gecoacht te hebben, maar het nu niet meer te doen. Desalniettemin vinden zij het een goed initiatief en zouden ze eigenlijk meer willen coachen.

De coaches van Eigen Haard doen dit volledig vrijwillig. De coaches van het Rotterdams milieucentrum kunnen een vergoeding krijgen. Naast het geven van cursussen, zorgen de coaches ook voor energiebesparing in eigen huis. Dit is vaak iets waar ze al eerder mee bezig waren. De kennis die ze opdoen tijdens de cursus passen ze ook toe in huis, waardoor meer energie bespaard wordt en er minder fossiele brandstoffen verbruikt worden. Een coach vond het een taak van het milieucentrum om deelnemers voor voorlichting te werven. Zij vond het tegenvallen hoeveel mensen er op haar oproepen reageerden en zou de kennis graag verder verspreiden. Zij vindt echter niet dat het bijeen brengen van bewoners haar taak is.

“Maar ja, ik vind dat het de taak van het milieucentrum is om die mensen te zoeken. Ik kan wel meer mensen zoeken en grotere bijeenkomsten organiseren, maar dat kost zo veel tijd.” (Respondent 20)

Elke deelnemer heeft dus zijn eigen rol en de hoeveelheid tijd die hieraan wordt besteed ligt niet vast. Ook per individu fluctueert dit. Ook het succes van het initiatief wordt door de groepen deelnemers anders beoordeeld. Men heeft af en toe andere verwachtingen van het project en van elkaar.

Mooi, slim, duurzaam Wildeman

Ook bij dit initiatief zijn er verschillende rollen te identificeren. Het initiatief voor projecten moet bij de bewoners vandaan komen en vervolgens wordt er in samenspraak over beslist en naar oplossingen gezocht. The Beach is hierbij een verbinder. In samenwerking zoekt de organisatie naar problemen en oplossingen en de juiste partijen die hierbij betrokken dienen te worden. Alliander was in eerste instantie aangehaakt om over sociale innovatie en bottom-up te leren. Zij denken dit te kunnen gebruiken in hun bedrijfsstrategie en zijn na gesprekken bij the Beach terecht gekomen. Hier hebben zij eerst gekeken en geluisterd naar hoe de bottom-up beweging in zijn werk gaat en toen duidelijk werd dat Alliander een rol kon spelen in het energieproject, zijn ze pas aan de slag gegaan met het leveren van input. Daarnaast hebben de betrokken professionele partijen financieel bijgedragen (Respondent 2 en Respondent 1).

De bewoners hebben zelf de regie over de onderwerpen die besproken worden. Er wordt geen actie ondernomen als de bewoners niet hebben aangegeven dat dat gewenst is op een bepaald tijdstip. Het inbrengen van kennis, het aandragen van oplossingen, het contacteren van andere partijen en het tot stand brengen van materialen wordt door betrokken partijen gedaan in samenspraak met bewoners (Respondent 1).

Het doel van de bewoners is het besparen van energie en geld en dit proberen zij te bereiken door middel van het opwekken van energie. De participatie bestond eruit om te leren hoe men thuis energie kon besparen en vervolgens hoe men samen energie kon opwekken. De bewoners verzonnen ideeën en bedachten hoe ze dit konden realiseren. Zij kwamen een paar uur per week bijeen. De volgende stap zou de uitvoering moeten zijn.

“En omdat er behoefte is aan betere energie, duurzame energie, zonne-energie, gaan we erover nadenken hoe we dat kunnen realiseren.” (Respondent 3)

“Ja, dat klopt, dat heb ik net gezegd, dus eerst dat steunpunt energiewinkel en dan een coöperatie.” (Respondent 3)

Voor de meeste bewoners is de participatie echter geëindigd of ze nemen een afwachtende houding aan. De helft van de codes over participatie geven dit aan.

“Nou daar heb ik heel lang niks meer van gehoord. Er zou een proef worden gedaan met een lantaarnpaal op een donker stukje. Dus nee, ik weet niet of er überhaupt iets is nog. Anders had ik dat ook wel geweten, want ik ben hier ook nog actief” (Respondent 7).

“Nee, voor zover ik weet niet. En van wat ik weet, dat nog loopt, dat was een of andere boom in een binnentuin waar ze iets met kleine zonnepaneeltjes zouden doen. Maar of dat nog gerealiseerd gaat worden...” (Respondent 5).

“Nou dat is een hele goede vraag, ik denk dat Respondent 3 daar meer over kan zeggen” en “Dat denk ik. Dat de animo een beetje weggezaakt is” (Respondent 4).

Er is dus één respondent die nog tijd aan het project besteedt, in samenwerking met Alliander en de Beach. De ervaring van de overige vier bewoners is dat het project ten einde is gelopen. Bovendien zagen zij zelf niet meer de noodzaak zich met het project te bemoeien.

“Ja op een gegeven moment ben ik er ook mee gestopt, omdat ik zei van, ja, ik vind het leuk om nog 10 sessies te praten over de vormgeving en de kleur en misschien kunnen we met buurtbewoners nog even schilderen en knippen en plakken. Ik wil graag kijken wat moet aangepast worden, welke technici moeten we aan de tafel hebben, is het haalbaar ja of nee, wat gaat het kosten en wanneer kan het gedaan” (Respondent 5).

HuurDeZon

Bij HuurDeZon is het nuttig om vijf verschillende groepen te onderscheiden. Dit zijn: Eigen Haard, HuurDeZon, de Zonfabriek, de bewonerscommissie met het initiërende idee en overige bewoners van huurhuizen van Eigen Haard.

Eigen Haard is de organisatie die uiteindelijk de beslissing heeft genomen dat er zonnepanelen op de huurhuizen mochten komen. Zij stelt haar daken ter beschikking, dus faciliteert. Daarnaast int zij de huur van de huurders, waar ook de huur van de zonnepanelen bij zit. De huur van de zonnepanelen zet zij vervolgens door naar HuurDeZon. Eigen Haard promoot het initiatief soms ook. Eigen Haard participeert in relatief hoge mate.

HuurDeZon is de uitvoerende organisatie. Zij heeft de grootste rol in het initiatief en participeert in zeer hoge mate. Zij legt de panelen, promoot het initiatief, doet de reparaties en geeft voorlichting. In principe geeft zij aan hier ook geen hulp bij te verwachten, omdat ze een ontzorgende rol heeft. Eigen Haard hoeft niet mee te helpen bij de taken, omdat ze bij HuurDeZon zijn neergelegd. De kerngroep bestaat uit vier personen, maar als alle medewerkers meegerekend worden die een bijdrage leveren, zijn er tien personen betrokken. Voor Eigen Haard en HuurDeZon is het project

geslaagd als er 1000 woningen van zonnepanelen zijn voorzien. De werknemers bij HuurDeZon werken in een bv en zijn dus betaalde werknemers.

De Zonnefabriek speelt een rol, omdat HuurDeZon een onderdeel is van de Zonnefabriek. Zij heeft in het begin kennis aangeleverd en nu zorgt zij nog steeds voor personeel wanneer dat nodig is. Dit is deels de reden dat het mogelijk is om HuurDeZon te laten bestaan.

Volgens de bewonerscommissie zijn zij met het idee gekomen om zonnepanelen op huurhuizen van Eigen Haard te laten leggen, al is reeds uitgelegd dat dit niet de doorslaggevende reden was. Zij hadden zelf sterk de wens om panelen te nemen op hun dak en probeerden een manier te vinden om dit te realiseren. Zij hebben een enquête gehouden in de buurt om erachter te komen hoeveel mensen ook zonnepanelen zouden willen. Hier werd positief op gereageerd. Na herhaaldelijke afwijzing van Eigen Haard is uiteindelijk HuurDeZon opgericht, waardoor het wel mogelijk werd. De bewonerscommissie heeft daarna informatieavonden georganiseerd en heeft het project gepromoot met behulp van flyers en de nieuwsbrief. Afgezien daarvan heeft de commissie naar eigen zeggen weinig tijd meer hoeven steken in het initiatief. Zij hebben er vrijwillig voor gekozen het project te promoten. Voor de rest hebben zij zich alleen als deelnemer hoeven aanmelden op de website. De participatie was dus eerst hoog en is nu zeer laag geworden. Dit wordt door meer dan de helft van de codes over participatie aangegeven.

Tot slot zijn de overige bewoners van belang om het project te laten slagen en de target van 1000 woningen te halen. Zij bepalen de spreiding van het project, de hoeveelheid zonnepanelen die gelegd worden en dus de hoeveelheid duurzame energie die opgewekt wordt en de hoeveelheid fossiele brandstof die bespaard blijft. Hun participatie was in het begin zeer laag en is dat nog steeds.

De grootste rol ligt hier bij HuurDeZon, de overige rollen zijn beperkt. Een deel van de participatie bestaat uit promotie. HuurDeZon maakt hiervoor gebruik van de volgende promotiemethoden: website, flyers, langs de deur gaan, op beurzen staan, krantje van Eigen Haard. Toch geven ze aan dat de promotie nog beter kan. Tot nu toe hebben ze de target van Eigen Haard nog niet gehaald en melden zich minder mensen aan dan ze van tevoren gedacht hadden.

Eigen Haard probeert het project ook onder de aandacht te brengen bij haar huurders, door middel van mond-op-mond doorvertellen en via het krantje. In principe is het de bedoeling dat HuurDeZon dit alleen doet.

"...maar dat is ook de bedoeling van ons model he. De corporatie hoeft bij wijze van spreken niks te doen. Geen inspanningen." (Respondent 12)

Huurders die zonnepanelen hebben, doen ook hun best om andere huurders zo ver te krijgen. Zo heeft de commissie met het initiërende idee verschillende methodes toegepast: informatieavonden, persoonlijk vragen, bewonersbrief en flyers. De commissie gaat niet de deuren langs. Ook HuurDeZon geeft aan veel steun te ontvangen van huurders die het project willen verspreiden. Zo flyereren bewoners vrijwillig. Op die manier ontstaan een soort ambassadeurs van de bv. Ook kennissen en familie helpen de medewerkers wel eens.

Dan kan die folder erin en dan breng ik dat hier helemaal zo rond. En misschien komen daar dan mensen op af.” (Respondent 13)

“Dus ja ambassadeurs kweken is iets wat we ook hopen, proberen te stimuleren. Maar we zouden er nog veel meer gebruik van kunnen maken.” (Respondent 12)

Onze Energie

De vorm van participatie kan verschillen tussen inactief lid, actieve vrijwilliger en betaalde kracht. Een inactief lid betaalt eenmalig contributie en kan die weer intrekken als hij of zij de coöperatie verlaat. Ook kunnen leden goedkoper stroom afnemen bij GreenChoice en hun visie inbrengen bij de Algemene Leden Vergadering. Ze krijgen nieuwsbrieven om op de hoogte te blijven. Hun participatie is zeer laag.

Vrijwilligers kunnen een bestuursfunctie of een toezichthoudende functie hebben. De voorzitters zijn de meeste tijd kwijt aan het initiatief (Respondent 28). De vormen van participatie zijn ideeën ontwikkelen, kennis aandragen, uitvoeren en geld inleggen. Zo heeft een van de respondent eigen geld ingelegd. De organisatie draait niet op volle kracht, omdat het nog onzeker is of de molens er gaan komen. Zodra hier meer duidelijkheid over is, kunnen er weer leden geworven worden en is meer hulp vanuit de vrijwilligers nodig. De een is gemiddeld een avond in de week kwijt, de ander een dagdeel, terwijl een derde het project op een laag pitje heeft gezet.

“Dat is een paar uur per maand. Dat is via dat commissarisschap. Maar Respondent 28 doet daar veel meer aan. Dat staat op een laag pitje.” (Respondent 29)

De ingehuurde kracht daarentegen is part time aan de slag met allerlei uitvoerende taken, zoals de website, strategieën en plannen. Dit is vier tot drie dagen in de week. Ook runt hij het project met Amsterdam Wind in samenwerking met andere Amsterdamse energiecoöperaties.

“Ik doe de website, ik ben de link met Amsterdam Wind, kijk naar de samenwerking met verschillende partijen, hoe gaat het financiële plaatje eruit zien...” (Respondent 25)

De Raad van Toezicht controleert en stimuleert het bestuur. De voorzitter van de Raad probeert zo goed mogelijk op de hoogte te blijven. Als het niet goed gaat, moet de Raad ingrijpen, omdat het een verantwoordelijkheid heeft tegenover de leden. Zo is er reeds een wisseling van het bestuur geweest.

“ We zijn ook jaren bezig geweest om het weer recht te trekken. Om het financieel weer op orde te krijgen.” (Respondent 28).

Het succes van de participatie wordt bepaald door de prestaties van het bestuur en de raad van commissarissen. Is het van belang dat zij effectief toewerken naar het plaatsen van windmolens, de financiën beheren en in de politieke arena actief blijven. Het succes van de coöperatie hangt uiteindelijk af van het wel of niet realiseren van windmolens. Een respondent ziet een nadeel in het feit dat het vrijwilligerswerk betreft:

“Vrijwilligheid blijft een zwak punt. Vrijwilligheid betekent ook wel vrijblijvendheid. En dan zeg je ja en doe je nee. Dat is de doodsteek voor elke organisatie.” (Respondent 28).

De participatie kan hoog tot zeer hoog zijn, maar in perioden dat er weinig gebeurt, is de participatie gemiddeld.

Vergelijking

Tabel 6. Scores bij participatie.

Initiatief	Rol	Score mate participatie(1-5)	Score verloop participatie (1-3)	Score aard participatie (1-8)
Energiecoaches	Medewerker instelling	4 hoog	2 hetzelfde gebleven	4 kennis aandragen
	Coaches	1 zeer laag tot 2 laag	1 minder geworden	7 uitvoering
Wildemanbuurt	Medewerker the Beach	3 gemiddeld	1 minder geworden	3 faciliteren
	Medewerker Alliander	3 gemiddeld	1 minder geworden	4 kennis aandragen
	Participant	1 zeer laag tot 3 gemiddeld	1 minder geworden	5 ideeën ontwikkelen
HuurDeZon	Medewerker HuurDeZon	5 zeer hoog	2 hetzelfde gebleven	7 uitvoering
	Medewerker Eigen Haard	2 laag	2 hetzelfde gebleven	3 faciliteren
	Bewoner	1 zeer laag	1 minder gebleven	1 passief
Onze Energie	Bestuurder/actief lid	4 hoog tot 5 zeer hoog	1 minder geworden 2 hetzelfde gebleven	8 bestuursfunctie 7 uitvoering 5 toezicht houden 4 kennis aandragen
	Passief lid	1 zeer laag	2 hetzelfde gebleven	1 passief

Participatie is vaak afhankelijk van de rol die iemand heeft. Zo zijn het bestuur van Onze Energie en de medewerkers van de publieke en private instellingen relatief actiever en is hun participatie ook duurzamer. Zij hebben dan ook specifieke functies. Van deze partijen wordt ook verwacht dat ze een actieve rol spelen. Sommige initiatieven hebben echter bewoners nodig om te bestaan, namelijk de energiecoaches en de bewoners van de Wildemanbuurt. Zij moeten richting geven of uitvoeren. Hierbij is hun participatie wel van belang. Van sommige rollen wordt niet verwacht dat die actief zijn, zoals de leden van de energiecoöperatie of de huurders van HuurDeZon. Hun rol is dan ook passief. Zij kunnen er echter vrijwillig voor kiezen om het initiatief te promoten, waardoor ze toch participeren. Tot slot is

er een groep waarvan verwacht wordt dat ze actief zijn, maar waarbij de participatie is verminderd. Dit zijn de energiecoaches en de bewoners van de Wildemanbuurt. Zij geven aan in het begin wel actief te zijn geweest of wel actief te willen zijn, maar dat dat op het moment van het interview niet het geval was. Daarnaast zijn degenen die de cursus voor energiecoach geven afhankelijk van het seizoen en het bestuur van Onze Energie is afhankelijk van omstandigheden. Doordat de bewoners in de Wildemanbuurt minder actief zijn geworden, zijn de samenwerkende instellingen dat ook. De participatie hangt dus af van de rol van een participant en de staat van het initiatief.

5.4 Analyse onafhankelijke variabelen

5.4.1 Gevraagd worden

Hoe zijn de deelnemers betrokken geraakt bij het initiatief? Hoe wordt ervoor gezorgd dat meer mensen zich bij de initiatieven aansluiten?

Energiecoaches

Hier bestaat een verschil tussen de organisator van het initiatief en de coaches en de mensen die gecoacht worden. De medewerkers die de cursus geven zijn door hun werkzaamheid bij de organisatie bij het project betrokken geraakt. De medewerker van het RMC heeft de taak slechts op zich genomen, de medewerker van Eigen Haard heeft het concept deels ontwikkeld.

“Ja. Het is ooit in een duurzaamheidsbeleidsplan geschreven dat eh we bewoners helpen bij het besparen van energie. Ik heb dat destijds met een zzp'er opgestart.” (Respondent 18)

De coaches zijn op verscheidene manieren bij het project betrokken geraakt. Twee coaches zijn gevraagd door de woningcorporatie of het milieucentrum en vier coaches zijn door hun eigen interesse en werkzaamheden in aanraking gekomen met het project en hebben zich toen zelf aangemeld. Een coach was al coach naast zijn baan als elektrotechnicus en kwam met Eigen Haard in contact tijdens een bijeenkomst.

“Nee ik kwam de medewerkster tegen op een bijeenkomst van Eigen Haard en daar liep zij dus ook mee. Zij zat toevallig in het groepje waar ik ook in zat en zij heeft dus gehoord wat ik allemaal doe, wat ik allemaal kan en zij dacht dat de cursus waar zij mee bezig was wellicht ook van toepassing was op mij.” (Respondent 17)

Vier coaches hielden zelf nieuws over duurzaamheid in de gaten of hielden het RMC specifiek in de gaten, waardoor ze achter het bestaan van de cursus kwamen.

“ Ik zoek ook veel op op internet over duurzaamheid en zo ben ik denk ik bij de milieucoaches terecht gekomen. ... van het Rotterdams Milieucentrum was toen op zoek naar coaches die voor wilden lichten over energiebesparing en dat wilde ik wel doen.” (Respondent 20)

Er wordt op verschillende manieren naar coaches gezocht. Ten eerste wordt er actief gepromoot. Dit gebeurt via social media, een digitale nieuwsbrief, flyers, posters en een energiekraant. Ten tweede is mond-op-mond een belangrijke manier om aan nieuwe coaches te komen.

Dan is het ook met mond op mond, via onze eigen achterban of via nieuwe initiatieven of soms hoef je niet te rekruteren en dan doen zij het rekruteren voor jou, dat ze het ook vragen. Dan hoef je niet een wijk te bombarderen dan organiseren ze zichzelf. (Respondent 19)

Wildemanbuurt

De Beach is gevestigd in de garage aan de Notweg in Amsterdam. Hier kunnen bewoners zelf binnen lopen om actief te worden in de wijk en andere bewoners te ontmoeten. Een deel van de werkzaamheden van de Beach zijn dan ook gericht op het verbinden van burgers. De meeste bewoners zijn op deze manier met de Beach in aanraking gekomen en vervolgens met het energieproject.

“Die zijn bezig met ontwerpen. Daarbij heb je soms ook bewoners nodig. Ik ben een keer uitgenodigd door Mira de Graaf voor het repaircafé. Daarmee konden kapotte dingen worden gerepareerd. Elkaar helpen. Zo ben ik in contact gekomen” (Respondent 3).

En toen was de vraag wat mensen uit de buurt konden bijdragen aan de ontwikkeling van de buurt, dus toen dacht ik nou ja, ik ben gepensioneerd en ik wil nog wel wat nuttigs doen. toen heb ik me aangemeld, met nou jullie moeten het maar zeggen, maar wat dat weet ik zelf ook niet. (Respondent 7).

Er is niet geprobeerd actief meer leden te werven. Het is aan de bewoners zelf om naar binnen te stappen en elkaar te informeren.

HuurDeZon

HuurDeZon is opgericht in opdracht van Eigen Haard. Eigen Haard probeert hiermee invulling te geven aan haar missie: betaalbare woningen bieden en bewoners zelfredzaam maken. Hoe groot de invloed van de bewonerscommissie in Osdorp, De Aker geweest is, is onduidelijk. Waarschijnlijk was ze deel van de aanleiding.

“Als we dan van onderop willen werken, ik heb hier zo vier commissies die erom hebben gevraagd, waarom hebben we daar niks voor? Dus ik denk dat dat zeker wel onderdeel van de aanleiding was geweest van het maken van een instructie die het op grotere schaal mogelijk maakt” (Respondent 14).

Deze commissie is daarna geïnformeerd door de woningcorporatie dat ze zich konden aanmelden. De hele commissie is toen meer bewoners gaan informeren en vragen. Op deze manier hebben deze drie partijen in samenspel het initiatief laten ontstaan.

“...wij op een maandagmiddag een overleg hadden met Eigen Haard, daar hebben we het weer op tafel gelegd, we bleven wel bezig he, anders bereik je echt nooit wat.” (Respondent 15)

Een bewoner uit een ander deel van Amsterdam is ook gevraagd door Eigen Haard, op de bewonerscommissiedag. Ook deze bewoner is lid van een bewonerscommissie. De commissie heeft toen contact gezocht met HuurDeZon om te achterhalen wat de mogelijkheden waren. HuurDeZon heeft toen een informatieavond gehouden. Er is een minimaal aantal mensen nodig om het project daar door te laten gaan, omdat de installatiekosten er anders niet uitgehaald worden. In beide gevallen had vooral de bewonerscommissie zich aangemeld bij HuurDeZon. Andere aanmeldingen waren schaars. Desalniettemin hebben beide commissies hun best gedaan meer bewoners mee te krijgen.

“We hebben eens per jaar de bewonerscommissie-dag, en ... maakte ons daar er attent op dat je dit soort dingen kon huren, zonnepanelen van de HuurDeZon enzo en daar zijn we in de vergadering met de bewonerscommissie en Eigen Haard in verder gegaan” (Respondent 10).

Onze Energie

Een aantal vrijwilligers staat aan het begin van de coöperatie, omdat ze het ten tijde van de Stichting Mijn CO2 Spoor samen hebben opgericht. Hun initiatief om windenergie op te gaan wekken is omarmd in de Raad, waarna de gemeente geholpen heeft met procedures. Drie respondent hebben de coöperatie zelf opgericht.

“Want toen dat burgerinitiatief formeel een succes was, toen we mochten spreken in de Raad, en de Raad unaniem gestemd heeft voor het windenergieproject toen hadden we een mijlpaal bereikt en kwam er een heel ander soort traject. Toen is Onze Energie opgericht” (Respondent 29).

“Vanuit dezelfde groep is toen een burgerinitiatief ontstaan richting wat toen nog het Stadsdeel was. Dat wij zouden wel 20% van de energie willen opwekken met windenergie” (Respondent 27).

In het begin zijn honderden leden verworven door op straat te promoten, bijeenkomsten te houden, op de biologische markt te staan, folders te verspreiden en stukjes in de lokale krant te plaatsen. Deze

promotiecampagne is uitgevoerd met behulp van subsidiegeld. Op die manier zijn ook nog vrijwilligers verworven. Een respondent geeft aan het initiatief zo ontdekt te hebben.

“Dat is in eerst instantie gebeurd door de markt op te gaan en folders te verspreiden, huis aan huis. Stukjes in de lokale krant. Dus actief geworven. Zaterdag op de biologische markt” (Respondent 27).

“Nou dat was goede marketing. Er was veel te genereren, veel subsidies. En daar kon een actieve marketing mee worden gestart en daar zijn honderden leden mee geworven. Totdat het geld op was.” (Respondent 28).

Ondanks de honderden aantallen leden, mag het aantal van de respondenten hoger zijn en moesten zij hun verwachtingen bijstellen over het enthousiasme van medebewoners.

“Dat je iets beter leert je verwachtingen realistisch te maken en ik ben wel idealistisch dus op een gegeven moment kun je je zelf rijk dromen dat het veel response zal hebben” (Respondent 29).

“Nee nee het aantal leden is in verhouding met wat erin in Noord woont veel te weinig” (Respondent 27).

Een respondent is gevraagd om werkzaamheden voor het initiatief te verrichten.

Vergelijking

Tabel 7. Scores bij gevraagd worden

Initiatief	Rol	Score (1-4)
Energiecoaches	Medewerker instelling	1 niet gevraagd
	Coaches	1 niet gevraagd
Wildemanbuurt	Medewerker the Beach	1 niet gevraagd
	Medewerker Alliander	1 niet gevraagd
	Participant	1 niet gevraagd
HuurDeZon	Medewerker HuurDeZon	1 niet gevraagd
	Medewerker Eigen Haard	1 niet gevraagd
	Bewoner	1 niet gevraagd of 2 door een bewoner gevraagd
Onze Energie	Actief lid/bestuursfunctie	1 niet gevraagd of 2 door een bewoner gevraagd

Passief lid

1 niet gevraagd of 2 door een bewoner gevraagd

Gevraagd worden is een factor die een relatief kleine rol speelt. Veel respondenten geven aan op een andere manier bij het initiatief betrokken te zijn geraakt. Bij ieder initiatief zijn ook respondenten geïnterviewd die het initiatief zelf hebben opgestart. Zij hebben het zelf bedacht of in samenwerking met andere bewoners of partijen. Een andere verklaring is dat medewerkers simpelweg hun werk doen en er ook geen sprake is van gevraagd worden. Ten derde hebben veel respondenten het initiatief zelf ontdekt door marketing en actieve werving van het initiatief. Dit is bijvoorbeeld het geval bij Onze Energie, HuurDeZon en de energicoaches. In de Wildemanbuurt ontdekten de bewoners het initiatief zelf, omdat ze actief wilden zijn in de wijk en the Beach in de wijk zit. Een enkele keer wordt een respondent gevraagd, bijvoorbeeld omdat hij of zij bekwaam en gemotiveerd lijkt. Dit was het geval bij de energicoaches en Onze Energie. In het geen van de initiatieven heeft de gemeente om participanten gevraagd.

5.4.2 Willen

Wat was de motivatie om aan dit initiatief mee te doen? Is de motivatie ten aanzien van de inzet voor duurzaamheid veranderd na participatie? Uit deze motivatie zich in het leven van de respondent?

Energicoaches

Relatief veel respondenten die bij het initiatief rond de energicoaches betrokken zijn, geven aan dat hun motivatie ligt in het bijdragen aan een beter milieu. Dit geldt voor de coaches en het Rotterdams Milieucentrum. Van de codes over motivatie ging 44,0 %, 18 codes, over duurzaamheid en het milieu.

"... ik geloof wel dat natuur en milieu ons terug kan verbinden en zeker in de stad, dat het meedoet aan een beter welbehagen van de mens en van de omgeving..", (Respondent 19).

"Ja het milieu, ik geloof echt dat je daar zuinig op moet zijn en dat het op deze manier niet verder kan." (Respondent 20)

Voor Eigen Haard is de motivatie geldbesparing geweest. Twee coaches geven aan dat de portemonnee een belangrijke motivatie is. Ondanks dat het milieu als hoofdreden werd gegeven, ging ook 44,0% van de codes over motivatie over geldbesparing. Dit wijst erop dat geldbesparing een grotere rol speelt dan de coaches bewust aangeven. Zij verwachtten allemaal dat andere deelnemers het voor het besparen van geld doen.

"Nou ik wilde kijken of ik misschien zelf wat in m'n huis kon doen. en hier en daar nog een voorlichting geven. Mensen wat tips geven over folie. Het levert aardig wat op. Het zijn dingen die je zo terugverdient" (Respondent 24).

"Nou we zijn Hollanders he, dus vooral als het om de portemonnee gaat. Maar het is beide. Ik merk het ook aan de rekeningen." (Respondent 23)

Tot slot is er een percentage codes dat gaat over het helpen van de medemens. Dit beslaat 9,8 % van de codes over motivatie.

Nou ik had eerst zelf allemaal spaarlampen in huis gehaald, om het uit te proberen. En toen kreeg ik de rekening aan het eind van het jaar en daar was ik wel van in m'n nopjes, dus dat wilde ik delen. (Respondent 22).

De motivatie voor het milieu blijkt ook uit het feit dat alle coaches zich op andere manieren inzetten voor het milieu. De medewerkster van het milieucentrum doet dit bij milieucentrum, is een eigen, duurzaam bedrijf aan het opstarten en doet veel vrijwilligerswerk. De coaches deden dit via hun banen, hun werk bij de woningcorporatie en ander vrijwilligerswerk. Dit was in acht codes terug te vinden.

"Dus toen ben ik een tijdje werkloos geraakt en later voor mezelf begonnen, als zelfstandige en toen ben ik me heel erg gaan bezig houden met duurzaamheid en nu heb ik klussen, betaald en onbetaald." (Respondent 20)

Nee, dat is iets wat ik me eigen heb aangeleerd in de loop der jaren. Je komt een hele hoop dingen tegen. (Respondent 17).

Vier codes gingen over milieubewust handelen in het privéleven, zoals afvalscheiding en energiebesparing.

Hun motivatie ten opzichte van de inzet voor duurzaamheid is niet veranderd, omdat ze al gemotiveerd waren en dit op verscheidene manieren uiten. Het coachen is hier een uiting van. De ene respondent zegt altijd wel op zoek te blijven naar nieuwe projecten, de ander vindt dat hij de goede manier reeds gevonden heeft.

Ik doe gewoon wat ik persoonlijk het best kan en dat is per persoon de mensen helpen. (Respondent 17).

Nee gewoon als milieucoach. Dat vind ik leuk en dat is tastbaar. (Respondent 24).

Wildemanbuurt

De motivatie van de bewoner in de Wildemanbuurt die het project geïnitieerd heeft, was om de energierekening van hemzelf en medebewoners naar beneden te brengen. Daar zijn de workshops uiteindelijk omheen georganiseerd.

“Kijk van de mensen die in deze buurt wonen, hebben veel mensen grote gezinnen, met veel kinderen. Als je kijkt naar energiegebruik, ik keek naar mezelf maar dat gold ook voor andere mensen in de buurt, dan zie je dat ze veel voor energie betalen. Dat komt omdat ze of verkeerd gebruik maken van energie” (Respondent 3).

Het doel is niet alleen energiebesparing, maar zelfs armoede bestrijden of werkgelegenheid creëren.

“Hoe kun je armoede bestrijden. Een ervan is werkgelegenheid creëren” (Respondent 3).

Ook andere bewoners wilden energie besparen of bijdragen aan een betere buurt en dus de medemens helpen. Van de codes ging 41,7% over energiebesparing. Over het helpen van de medemens ging 45,8% van de codes.

“Oké, nou, ik ben buurtbewoner en ik had het idee, we hebben aardig wat ideeën besproken destijds, of je niet in deze buurt, wat toch een achterstandsbuurt is, waar toch wat armoede is, om die samen met de woningbouw, op een blok, je zonne-energie niet gewoon op zo'n corporatiewoning zou kunnen plaatsen.” (Respondent 5).

“Ja vooral omdat mensen toch wel veel kosten aan energie hadden.” (Respondent 4)

Tot slot doen een deelnemer en de werknemer bij Alliander het (deels) voor het milieu doen. Hier ging 12,5% van de codes over.

“Nou ik geloof er wel echt in dat we zuinig moeten zijn op deze aarde. Ik denk gewoon dat we echt de aarde aan het verpesten zijn, dus elke stap in die richting om het goede te doen, daar ben ik voor. En dat zit hem ook in duurzame energie.” (Respondent 2)

Een van de bewoners is toen overgegaan op energiebesparing en heeft het idee gevat een coöperatie op te richten, energiecoach te worden en een buurtenergiewinkel op te richten. De motivatie van deze bewoner is groter geworden. De motivatie van de overige deelnemers is afgenomen.

“Toen wilde ik iets met zonne-energie gaan doen. Ook wilde ik coach worden.” en *“Ja, dat klopt, dat heb ik net gezegd, dus eerst dat steunpunt energiewinkel en dan een coöperatie.”* (Respondent 3)

“Op een gegeven moment zakt de interesse, de animo, toch een beetje weg. Dat de ploeg die je op gang brengt, dat die als enige overblijft. Dat is wel jammer.” (Respondent 4)

Een van de bewoners heeft wel een verklaring voor het gebrek aan belangstelling en de afname daarvan. Het onderwerp duurzame energie zou niet in het belang van de bewoners van de Wildemanbuurt zijn en de realisatie ervan zou te moeizaam verlopen.

“Ik weet niet of je deze buurt kent, maar het is een beetje een achterstandsbuurt met mensen die een toch wel kleine portemonnee hebben, dus dat was eigenlijk het uitgangspunt. En dan dwaalt het te ver af naar dingen die niet rechtstreeks te maken hebben met hun portemonnee. En die zijn niet gewend om zo te denken. Om te denken wat in het grote gaat.” (Respondent 7)

“Ja dat is het probleem, het nemen van hobbels. Al die ideeën, daar zijn zoveel mensen mee bezig” (Respondent 7).

Mensen zouden wel interesse hebben in andere activiteiten bij the Beach.

“O hierzo, je hebt allerlei initiatieven en workshops. Timmeren, naaien. In de tuin. Je moet dingen bedenken waarmee je de mensen aan elkaar bindt. Daar zijn ze hier heel goed in.” (Respondent 7)

De motivatie om zich in te zetten in energie-initiatieven is bij de bewoners hetzelfde gebleven of zelfs afgenomen. Participatie heeft hier dus niet voor meer motivatie gezorgd.

HuurDeZon

Bij dit initiatief hangt de motivatie af van de rol van de participanten. Een eerste motivatie is duurzaamheid. Van de codes over motivatie ging 30,8% over het milieu. Dit komt vooral door de motivatie van de medewerkers van HuurDeZon. Zij vinden het belangrijk met hun werk het milieu van dienst te zijn.

Ik denk dat mijn persoonlijke intrinsieke motivatie is dat de wereld wat duurzamer wordt en dat het fijn is als er op heel veel meer daken zonnepanelen komen, omdat het gewoon scheelt in fossiele brandstofafname. (Respondent 11)

Maar ook de bewoners geven aan dat ze panelen hebben voor het milieu.

“En die kinderen moeten later toch ook stroom hebben en water. Dat vind ik toch wel heel belangrijk. Voor de toekomst.” (Respondent 13)

“ Dan heb ik in ieder geval nog het idee dat ik het voor een betere omgeving doe. Ja, ja niet voor het geld. Ik bedoel, het levert toch niet veel op.” (Respondent 15)

Voor Eigen Haard speelt het milieu geen rol, omdat zij betaalbare woningen aan moeten bieden.

Eigen Haard helpt bewoners bij het besparen op hun energierekeningen. En als je je eigen energie opwekt, hoe stabielere die kosten ook zijn op de lange termijn. En de corporatie staat voor betaalbaarheid. Dat is ook de reden dat zij aan de basis werken met duurzaamheid en duurzaam gedrag. Niet per se vanuit een milieuperspectief (Respondent 14).

De meeste codes verwijzen echter naar geldbesparing. Meer dan de helft van de codes, 55,8%, verwees hiernaar. De codes horen bij uitspraken van bewoners.

“Nou je hoort soms wel eens het gas raakt op, de olie raakt op, duurzame energie. De zon schijnt gratis wat dat betreft en ja, de energierekening wordt inderdaad elk jaar hoger.” (Respondent 10)

“Nou, als ik heel eerlijk ben, het scheelt natuurlijk gewoon geld. Ik betaal die huur en ik haal het er gewoon uit.” (Respondent 9)

Tot slot vindt men het ook belangrijk dat medebewoners op de energierekening kunnen besparen of dat toekomstige generaties in een goed milieu kunnen leven. Hier verwees 13,5% van de codes naar.

“Wij zijn wat dat betreft wel altijd open voor dat soort dingen, van: ”O ja, dat is leuk, dat is goed voor de mensen”, de mensen kunnen ook scoren, want het levert wat op.” (Respondent 9).

De motivatie voor het milieu komt bij de medewerkers van HuurDeZon sterk naar voren in het feit dat zij zich buiten hun werk ook inzetten voor het milieu.

“Ik ben altijd wel met natuur bezig geweest, ik probeer duurzaam te zijn naar mensen toe, door klusjes voor mensen te doen of vrijwilligerswerk te doen. En mensen erover voor te lichten. Daar is misschien nog de meeste lef voor nodig.” (Respondent 12)

“Ik heb future planets gestudeerd, een combinatie van economie en duurzaamheid. Ik heb helaas zelf geen zonnepanelen, ik probeer wel m'n afval te scheiden en ik ben vegetariër.” (Respondent 11).

Aangezien zij al actief waren en gemotiveerd om zich in te zetten voor het milieu en duurzaamheid is hier geen verandering in gekomen sinds zij actief zijn bij HuurDeZon. Het is een van de uitingen van hun motivatie.

De huurders zijn verder niet actief voor het milieu en zijn dit ook niet van plan. Ook is hun motivatie niet toegenomen om zich meer in te zetten in initiatieven. Wel heeft een enkeling zijn gedrag aangepast in zijn of haar privéleven en gebruikt minder energie.

“Nou ik doe gewoon mee aan afvalscheiding” (Respondent 15)

“Je gaat er op letten, want het is de kick om dat ding nog harder terug te laten draaien en nog meer geld te besparen.” (Respondent 9)

Wat zijn de redenen voor huurders om niet mee te doen aan het project van HuurDeZon? De onderzoeker is met Respondent 16, die de zonnepanelen van HuurDeZon aan de deur promoot, langs de deuren geweest om reacties van bewoners te noteren. In grote lijnen is de motivatie om niet mee te doen:

“Men vind de financiële vooruitgang te klein. Blijkbaar vind men in veel gevallen het financiële plaatje belangrijker dan het milieubewustzijn. Bewoners hebben er geen vertrouwen in dat dit project is gericht op duurzaamheid, maar slechts een nieuwe manier is om de huur te verhogen. Dat ze dit zwart op wit krijgen van Huur de Zon heeft daarbij soms maar weinig effect. Bewoners hebben het in veel gevallen niet zo op de woningcorporatie. Ze denken dat als ze hier aan mee doen, dat ze Eigen Haard op de een of andere manier veel meer verrijken dan zichzelf. Daarnaast vinden ze dat Eigen Haard beter kan investeren in het isoleren van woningen, dan dit soort 'dure' voorzieningen.” (Respondent 16).

Dit bleek ook uit de reacties aan de deur. Samengevat, vonden sommige huurders het ten eerste te veel moeite in vergelijking met de resultaten die het zou brengen. Ten tweede vertrouwden ze er niet op dat ze erop vooruit zouden gaan. Ten derde hadden ze slechte ervaringen met de woningcorporatie en dus geen vertrouwen meer in de corporatie. Tot slot wensen sommige huurders dat de corporatie eerst andere stappen neemt, zoals het isoleren van de woningen.

Het gebrek aan vertrouwen was ook te observeren bij de Wildemanbuurt tegenover publieke instanties. De publieke instanties zijn echter in de case van Onze Energie cruciaal gebleken in het slagen van de coöperatie. Als burgers dus zelf energie willen opwekken, zullen ze moeten samenwerken met de overheid of publieke instanties. Dat vertrouwen lijkt bij deze doelgroep te ontbreken.

Onze Energie

Zoals aangegeven doen de leden van dit initiatief mee om ‘idealistische’ redenen, met oog op klimaatverandering, maatschappij en verduurzaming. Van de codes over motivatie ging 71,4% over duurzaamheid en de toekomst van de aarde. Daarnaast ging 28,6% over de wens om sociaal bezig te zijn voor andere mensen en voor de wereld. Geldbesparing speelt geen rol.

“In de eerste plaats wil ik graag zelf zo duurzaam mogelijk leven.” (Respondent 28).

“Ja de betrokkenheid als burger om, eh, zelf een steentje bij te dragen.”(Respondent 27).

Een van de respondenten vindt zelfs dat de focus op duurzaamheid moet zijn en niet op de portemonnee, al kan dit wel een marketingstrategie zijn.

“Het is een verkooppraatje alsof het geld is waar het allemaal om draait. En ik weet dat het belangrijk is, ik vind het goed om het in de gaten te houden. Maar er is nog wel iets meer wat dat betreft” (Respondent 29).

De motivatie om zich in te zetten voor duurzaamheid is bij de respondenten niet minder geworden of zelfs toegenomen. Door het initiatief komen ze met nieuwe dingen in aanraking, zijn ze met duurzaamheid bezig en leren ze meer mensen kennen, waardoor de kans groter is dat ze zich op meer manieren inzetten. Twee respondenten geven dit aan.

“Ja want van het een komt het ander. Je komt weer met nieuwe mensen in aanraking en die zijn ook met iets bezig. En dan denk hé dat is ook leuk, ga ik ook meedoen” (Respondent 27).

Dit uit zich in nieuwe projecten, maar ook in het duurzamer leven.

“Maar ik ben wel op zoek naar een manier waarop ik dat steviger kan vormgeven, maar daar ben ik nog mee bezig” (Respondent 29).

Drie van de respondenten zijn in hun privéleven milieuvriendelijker gaan leven en drie respondenten zetten zich in voor duurzaamheid naast de coöperatie.

“Nee nee, los hiervan investeer ik nog in een zonnepanelencoöperatie. We hebben op een school in een dorpje verderop hebben we 70 panelen gelegd en dat zijn 15 mensen. Meer is het niet.” (Respondent 27).

Vergelijking

Tabel 8. Scores bij Willen en Willen mutatie

Initiatief	Rol	Score (1-5)	Score (1-3)
Energiecoaches	Medewerker instelling	3 gemiddeld	2 hetzelfde
	Coaches	2 laag	2 hetzelfde

Wildemanbuurt	Medewerker the Beach	2 laag	2 hetzelfde
	Medewerker Alliander	3 gemiddeld	2 hetzelfde
	Participant	1 zeer laag tot 2 laag	2 hetzelfde of 3 afgenomen
HuurDeZon	Medewerker HuurDeZon	4 hoog	2 hetzelfde
	Medewerker Eigen Haard	1 zeer laag	2 hetzelfde
	Bewoner	2 laag tot 3 gemiddeld	2 hetzelfde
Onze Energie	Bestuurslid/ actief lid	5 zeer hoog	2 hetzelfde of 1 toegenomen
	Passief lid	4 hoog	n.v.t.

De motivatie om zich in te zetten voor het milieu en voor duurzaamheid verschilt sterk per initiatief en per rol. Over het algemeen zijn de initiatieven er niet op gericht om duurzaam te zijn, maar om energie en daardoor geld te besparen. Dit is het doel van Eigen Haard in de initiatieven met de energiecoaches en de zonnepanelen en dit is het doel van de deelnemers in de Wildemanbuurt. Het Rotterdams Milieucentrum zet zich in het algemeen in voor het milieu, maar kreeg in dit geval een vraag vanuit de bewoners die energie en geld wilden besparen. Individuele deelnemers kunnen echter zelf wel een andere motivatie hebben. Zo zijn de medewerkers van HuurDeZon, Alliander en het Milieucentrum wel gemotiveerd door het milieuaspect. De energiecoöperatie is het enige initiatief waarbij de respondenten niet participeren om geld of energie te besparen. Het gaat hier uitsluitend om groene energie en een duurzamere stad of toekomst creëren. Meedoen aan een energiecoöperatie vraagt immers om een investering die zich na gemiddeld tien jaar terugverdient. Het merendeel van de inactieve leden zal het naar verwachting ook om deze reden doen, afgeleid van de resultaten van de enquête bij Solar Green Point. Tegen de oorspronkelijke verwachting in, participeren de bewoners van de overige initiatieven vooral om energie en daardoor geld te besparen. Bij deze initiatieven komt echter ook de motivatie voor om zich voor het milieu in te zetten. Dit kan deels komen doordat er ook hoger opgeleiden bij betrokken zijn. Dit komt bij de bewoners in de Wildemanbuurt niet voor. Zij benadrukken het feit dat de buurt een achterstandsbuurt is. De respondenten geven wel aan dat overige deelnemers het waarschijnlijk doen om geld te besparen. Tot slot is het sociale element, het inzetten voor de medemens, een belangrijk aspect in alle cases. Dit is in de Wildemanbuurt het laagst. Een mutatie in de motivatie heeft bijna niet plaatsgevonden. Dit valt voor de initiatieven in het geheel te verwaarlozen. De afgenomen motivatie bij de Wildemanbuurt uitte zich reeds in een afgenomen

participatie. Alleen sommige actieve leden van Onze Energie zijn door het initiatief gestimuleerd om ook andere projecten aan te pakken en zich op andere manieren in een initiatief in te zetten.

5.4.3 Kunnen

Zijn er specifieke vaardigheden of kennis nodig om te kunnen participeren in de rol die iemand heeft aangenomen? En brengt het participeren in het initiatief extra kennis en vaardigheden met zich mee?

Energiecoaches

Vanuit het Rotterdams Milieucentrum en Eigen Haard is het vooral belangrijk om de cursus op een goede manier te geven. Zo is het belangrijk een manier te vinden waarop de stof beklift.

“Nou je moet de cursus opbouwen naar hoe ze te werk gaan. Je zit niet te zenden, we zitten met allerlei tools die we hebben ontworpen, he, het werkboek, meetlat, quiz, zorg je dat ze met het thema energiezuinigheid aan de slag gaan.” (Respondent 19).

Deze respondenten moeten met mensen om kunnen gaan, les kunnen geven en organiseren. Dit bleek uit 27% van de codes rond kennis en vaardigheden. Tot slot moeten zij kennis hebben van energiebesparing om dit door te kunnen geven.

De code die aangeeft dat er geen vaardigheden nodig zijn om aan het initiatief mee te doen, is bijna uitsluitend gebruikt voor de coaches: 31,8% van de codes wees hierop. Iedereen zou mee kunnen doen aan de cursus en alle benodigde kennis wordt opgedaan tijdens deze cursus. Men moet wel met mensen om kunnen gaan.

“Nou, je krijgt natuurlijk de cursus van het milieucentrum. En die kennis houden ze heel basic, zoals ik al zei, het gaat om de huis, tuin en keukenmiddelen en je moet het gesprek aan kunnen gaan met de mensen.” (Respondent 20).

De overige codes gaven aan dat de respondenten nu meer weten over het onderwerp energie en besparing dan voorheen. Dit is het gevolg van de cursus.

Wildemanbuurt

Over het algemeen geven de deelnemers van het project in de Wildemanbuurt aan dat er geen kennis of vaardigheden nodig zijn om mee te doen aan de workshops en dat het heel laagdrempelig is om zo veel mogelijk bewoners mee te laten doen. Drie op de tien codes gaven dit aan. De kennis en vaardigheden worden door the Beach van buitenaf binnen gehaald.

“Nee, nee, op zich is het allemaal heel laagdrempelig, dat is het niet, maar mensen haken wel af in het softte” (Respondent 5).

“Je kan er vanuit niks aan beginnen en proberen door ermee bezig te zijn, door het in je hersenen te krijgen” (Respondent 4).

Wel zijn uithoudingsvermogen en motivatie belangrijk.

“Uhm vaardigheden... kijk je moet geloven in jezelf, want je praat over een nieuw concept.”
(Respondent 3).

Een respondent vond dat er juist wel kennis en vaardigheden nodig zijn, omdat het project anders niet verder geholpen kan worden. Daarom blijft het bij ideeën.

“Uiteindelijk wel, vind ik wel. Je kunt met leuke ideeën komen, maar om het verder te brengen, heb je toch deskundigen nodig. Dan kom je toch wat tekort als je die kennis en vaardigheden niet hebt”
(Respondent 7).

De respondent die zich nog bezig houdt met het project legt de oorzaak bij het feit dat mensen niet geloven dat het werkelijkheid kan worden.

“Het punt is dat de mensen nog niet geloven in het zonne-energie verhaal” (Respondent 3).

De workshops hebben er wel voor gezorgd dat deelnemers meer hebben geleerd over energiebesparing en duurzame energie. Drie respondenten geven dit aan. Drie andere deelnemers geven aan niet meer kennis of vaardigheden te hebben verworven.

“Bijvoorbeeld de lampen die ik thuis had, die waren allemaal verkeerd. Ik let op wasmachine en stofzuiger” (Respondent 3).

Voor the Beach en Alliander zijn de omgang met mensen, verbinden en organiseren belangrijke vaardigheden. Voor Alliander komt hier nog technische kennis bij.

HuurDeZon

HuurDeZon had het initiatief niet kunnen starten zonder de kennis en de deskundigheid van medewerkers van de Zonnefabriek. De medewerkers van HuurDeZon kunnen hier werken, omdat ze een bepaalde opleiding gevolgd hebben. Om het initiatief uit te kunnen voeren, is technische, juridische en bedrijfseconomische kennis nodig.

“Er was gewoon al veel kennis aanwezig met hoe het allemaal werkt met de zonnepanelen voordat ze dit project begonnen. Dus dat heeft geholpen om te kunnen zeggen dat het wel goed komt met de opbrengst.” (Respondent 11)

“Alles wordt gecheckt. Kloppen de contacten juridisch, daar gaat geld en tijd overheen.” (Respondent 12)

Ook nu nog gebruikt HuurDeZon de kennis en het personeel van de Zonnefabriek.

“En nu ook nog een technische jongen, die veel werkvoorbereiding doet en zaken uittekt. En we hebben natuurlijk heel veel mensen uit de Zonnefabriek die ons assisteren als hoofdinstateurs, als hoofdaannemer.” (Respondent 12)

HuurDeZon werkt echter met een ander model en een andere doelgroep dan de Zonnefabriek. Hierdoor hebben de medewerkers wel kennis opgedaan na participatie in het initiatief. Zo bleek het lastiger om de doelgroep warm te laten lopen en zijn ze nog zoekende naar de beste manier om de zonnepanelen onder deze mensen te promoten.

“En het is misschien een beetje een naïef wereldbeeld dat ik had, dat ik dacht mensen allemaal in de rij zouden staan en allemaal mee zouden willen doen, dat dat een beetje lastiger uitvalt, is wat om van te leren.” (Respondent 11)

“Trial and error, gewoon proberen en dan zien we wel of het lukt en zo niet, dan proberen we weer iets anders.” (Respondent 12)

De huurders hebben geen kennis en vaardigheden nodig om mee te kunnen doen of zich aan te melden. 28,6% van de codes gaven dit aan. Ditzelfde percentage was ook toepasbaar op de mutatie in kennis. De bewoners weten nu meer van zonnepanelen dan voorheen. Ook hebben zij en medewerkers van HuurDeZon meer zicht gekregen op de menselijke reacties op zonnepanelen.

“Nee dat weet ik niet. Denk het niet. Ik moet heel veel met mensen praten, ik moet heel veel uitleggen. Maar ik kan me voorstellen dat iemand die stratenmaker is, die hiermee bezig zou zijn op een andere manier met mensen leert omgaan.” (Respondent 9)

“Nee helemaal niet. Gezond nadenken. Wij hebben daar zelf natuurlijk zelf niet zo heel veel aan hoeven doen.” (Respondent 15)

Een op de zes codes gaf echter ook aan dat organiseren en kunnen enthousiasmeren handig zijn. Dit hebben zij moeten doen bij de promotie van het project.

Onze Energie

Om de coöperatie te kunnen runnen zijn wel degelijk kennis en vaardigheden nodig, al hoeft niet elk lid dit in huis te hebben. Samen komen de vrijwilligers wel aan de benodigde kennis en vaardigheden. Noodzakelijk kennis zijn: juridische kennis, bedrijfseconomische kennis, communicatieve kennis, bestuurlijke kennis en technische kennis. 29,7% van de codes gaven aan dat veel kennis en vaardigheden nodig zijn.

“Nou er zijn een heleboel vaardigheden nodig. Je moet cijfers kunnen interpreteren, strategisch kunnen denken. En omdat de relatie met NDSM niet altijd even goed verloopt en het met de Provincie. En misschien wel het moeilijkst is de onderlinge relaties” en “Ja vanuit de Toezichtsraad en het bestuur ook, is het van belang dat de kennis divers is. dat je met zijn allen het hele terrein beslaat. Je hoeft niet alles te weten.” (Respondent 28).

“Het is handig om in grove lijnen wat van de financiën af te weten. En communicatie, het contact met de bevolking” (Respondent 29).

Er zijn functies die basisvaardigheden vragen in plaats van specialistische vaardigheden. Functies die door meerdere mensen zouden kunnen worden vervuld.

“Nou een secretaris moet kunnen typen. En je moet het alfabet beheersen. Ja! Een agenda kunnen bijhouden. Dat is het wel zo'n beetje. Heel basic” (Respondent 27).

De kennis en vaardigheden van de deelnemers zijn ook vergroot, op een diverse wijze. Dat ligt deels aan de taken van de vrijwilliger en aan de ervaring die men opdoet. 8,3% van de codes gaven dit aan.

“Ja, het uitwerken van plannen, dingen regelen, daar ben ik ook voor aangenomen als projectmanager. Het organisatorische gedeelte” (Respondent 25).

Daarnaast is ook de mensenkennis vergroot en moesten de verwachtingen over de belangstelling van andere bewoners worden bijgesteld, zoals het geval bij het initiatief van HuurDeZon. Ook dit werd door 8,3% van de codes aangegeven.

“Want je bent continue bezig om wegen te zoeken. Om te bewerkstelligen wat je denkt dat goed is” (Respondent 28).

“Traagheid. Bij de mensen om ons heen. Die toch minder snel enthousiast werden van onze briljante energiebesparende ideeën” (Respondent 27).

Tot slot is het bijwerken van de website een belangrijk component dat door de respondenten genoemd wordt.

Dit is het enige initiatief waarbij de overheid een grotere rol heeft dan alleen financieren.

Vergelijking

Tabel 9. Scores bij Kunnen een Kunnen mutatie

Initiatief	Rol	Score (1-5)	Score (1-2)
Energiecoaches	Medewerker instelling	4 hoog	1 toegenomen
	Coaches	1 zeer laag	1 toegenomen
Wildemanbuurt	Medewerker the Beach	4 hoog	1 toegenomen
	Medewerker Alliander	5 zeer hoog	1 toegenomen
	Participant	1 zeer laag	1 toegenomen
HuurDeZon	Medewerker HuurDeZon	5 zeer hoog	1 toegenomen
	Medewerker Eigen Haard	4 hoog	2 hetzelfde
	Bewoner	1 zeer laag tot 2 laag	2 hetzelfde
Onze Energie	Bestuurslid/ actief lid	5 zeer hoog	1 toegenomen
	Passief lid	2 laag	2 hetzelfde

Bij de variabele Kunnen is een duidelijk patroon te ontwaren. De publieke en private instellingen hebben kennis en vaardigheden nodig om in het initiatief mee te kunnen doen en om het initiatief draaiende te houden. Zij hebben kennis over energiebesparing of technische kennis over energieopwekking. Ook moeten zij kunnen samenwerken met andere professionele partijen. Deze werknemers hebben dan ook allemaal een bepaalde opleiding genoten om hun werk uit te kunnen oefenen. Ondanks dat Onze Energie uitsluitend uit burgers bestaat, is hier een soortgelijke verdeling. Het bestuur heeft veel kennis en vaardigheden nodig en bestuursleden hebben een hoge opleiding. De overige leden zijn waarschijnlijk wel hoog opgeleid, maar hebben dit niet nodig in het initiatief. De energiecoaches en de bewoners van de Wildemanbuurt krijgen de benodigde kennis van de organisaties en bij de bewoners van het initiatief van HuurDeZon is dit niet van toepassing. De leden van Onze Energie zullen wellicht willen weten hoe de financiële constructie van de energiecoöperatie in elkaar zit en zouden commentaar moeten kunnen leveren bij vergaderingen. Bovendien zouden passieve leden ooit tot bestuurslid gekozen kunnen worden. Kunnen hangt dus samen met de rol binnen het initiatief en de opleiding die iemand genoten heeft. Over het algemeen hebben de deelnemers van de initiatieven iets van kennis en vaardigheden opgedaan. De aard van de kennis en kunde verschilt wel. Zo hebben de energiecoaches iets geleerd over energiebesparing, de bewoners van de Wildemanbuurt over zonnepanelen en energiebesparing en de bewoners van Onze Energie over het besturen en controleren van een energiecoöperatie. De werknemers van de bedrijven en

organisaties hebben zaken geleerd die ze in hun werk weer kunnen toepassen. Dit betrof technische zaken of het omgaan met de doelgroep. Voor deelnemers met een passieve rol was er geen sprake van leren.

5.4.4 Contacten

Hoe is het contact tussen de deelnemers aan het initiatief onderling? Hebben de respondenten contacten binnen de overheid of andere publieke instanties en hebben deze geholpen bij het initiatief? Is het aantal contacten na deelname toegenomen?

Energiecoaches

De medewerkster van het Milieucentrum is door haar werk in contact gekomen met het initiatief. Er wordt niet 'geforceerd' om het contact met de coaches te onderhouden. Het onderlinge contact tussen de coaches is ook laag, maar dat is volgens haar geen probleem. Het initiatief gaat om het informeren van burgers, niet het versterken van maatschappelijk weefsel.

"Dus het gebeurt spontaan. Het is niet alsof we... oja maandelijks ga ik die of die bellen."
(Respondent 19).

Dit is tegenstelling tot de observatie van Eigen Haard. Eigen Haard ziet dit als een probleem en denkt dat het zal helpen als de coaches meer in organisatievorm gaan opereren dan individueel. Op die manier is er stimulatie om aan de slag te blijven.

"Dat is iets waarvan ik denk dat de energie inzakt als je er niet achteraan blijft zitten. Wat wel nodig is om mensen betrokken en actief te houden, dus dat is iets waarvan... daardoor ben ik aan het kijken of er een bewonersgroep kan ontstaan uit die energiecoaches, die zelf de nazorg gaan doen. Die dan een budget krijgen van de corporatie om zelf expertmeetings te houden en mensen actief te houden. Ik heb nu een voorstel gestuurd naar Eigen Haard. Dat is essentieel, anders zou het met de energiecoaches helemaal inzakken" (Respondent 18).

De medewerkster van het Milieucentrum heeft ook contact met de gemeente Rotterdam, omdat de gemeente het Rotterdams Milieucentrum subsidieert. De gemeente zou graag inzichtelijk hebben wat voor impact het project met de energiecoaches heeft. Het Milieucentrum vreest dan echter het verlies van het bottom-up karakter van het project. Het is onduidelijk of de gemeente de subsidie in de toekomst blijft verstrekken.

" Dus wij gaan echt niet ze dwingen om al die papieren in te vullen om alles bij te houden, want dan is heel de intrinsieke motivatie kwijt, want dan heb je weer top down, want dan heb je weer het

bureaucratisch systeem dat de burger verplicht van o, we moeten dit weten, maar dat gaat niet werken joh". (Respondent 19)

Een coach geeft zelf aan dat vaak dezelfde mensen tegen komt op evenementen, waaronder andere coaches. Zij heeft zelf ook contact met de gemeente en verschillende organisaties. Dit helpt haar bij haar betaalde en vrijwillige werk naast het coachen.

"Nou met een aantal heb ik contact, omdat ik ze steeds weer op dezelfde plekken tegenkom. Bijvoorbeeld bij Blijstroom of VvE's met energie", (Respondent 20).

Veel coaches geven aan dat zij geen contact meer hebben met andere coaches. Dit zou bij kunnen dragen aan het feit dat ze ook minder coachen.

"Bijeenkomsten, waarbij een soort kerngroep van coaches samen die taak geeft, elkaar actief houden, dat dat veel meer een sociaal duurzame en zelfredzame groep is. die zichzelf in stand houdt. In plaats van dat het losse mensen blijven. Er zijn genoeg mensen opgeleid. Ik heb nu werk dat daar werk van kan maken. Het is gericht op zelfredzaamheid en werken in coöperatieve vorm" (Respondent 18).

Zo bezien is het wellicht beter voor de effectiviteit van de coaches dat zij geen losse individuen blijven, maar zich gaan verbinden in een organisatievorm.

Als mensen met de energiecoaches in contact willen komen, gaat dat via contactgegevens van het Milieucentrum of Eigen Haard, via mond-op-mond reclame of een aankondiging van de coaches. Een van de coaches geeft aan dit een moeilijke kwestie te vinden. Zij wil zelf niet meer veel tijd steken in het organiseren van voorlichtingen en verwacht dat het milieucentrum dit doet. Het milieucentrum ziet dit echter als een kwestie van zelforganisatie en bemoeit zich hier niet mee. Meer duidelijkheid hierover zou het succes van het initiatief kunnen vergroten.

Wildemanbuurt

Sinds de meeste deelnemers zijn afgehaakt en de workshops zijn gestopt, is er geen of nauwelijks onderling contact meer. Als er weer contact is, gaat het niet over het energieproject, zoals blijkt uit het feit dat de meeste deelnemers niet weten wat de stand van zaken is.

"Het moet wel ergens toe leiden. Anders ga ik liever wat anders doen" (Respondent 7).

"Dat ook eh, maar jammer genoeg omdat ik natuurlijk met mijn werkzaamheden eh heb ik het niet allemaal bij kunnen houden en kunnen volgen, maar als het goed is zaten Respondent 3 en Respondent 5 daar wat meer konden doen." (Respondent 4).

Ook het contact met de instanties is er niet meer, al is dat er in het begin wel geweest. Deze instanties hebben met informatie en financiën bijgedragen aan het project.

“ECN was erbij, want die wilden heel graag leren, hoe je dat nou, zo’n codesign, dus die hebben dat heel erg meegenomen uit de workshops. En ook hun eigen voorbeelden, hoe kun je nou met de buurt energie besparen ook wel leuke dingen. Dat ze ook input hadden. En Stadsgenoot die zit in heel veel panden hier in de buurt, die was ook aanwezig bij de workshops” (Respondent 2).

De respondent die nog wel actief is met het project heeft wel veel contacten, naar eigen zeggen. Die zijn ook toegenomen sinds hij begonnen is. tot nu toe heeft dit het project nog niet verder gebracht. Dit ligt wellicht aan het soort partijen waarmee contact is.

“Zeker, ik heb een heel groot netwerk. Als ik hier in de wijk in de rondje loop, zegt iedereen gedag. Zelfs bij ambtenaren, weet ik ook. In de wijk. Dingen organiseren staat niet in de weg. Dat kan ik zo oppakken. Maar wat ik ook heb geleerd, niet te snel willen” (Respondent 3).

HuurDeZon

Het onderlinge contact tussen de deelnemers aan het initiatief is te vergelijken met een klantrelatie. Zo is Eigen Haard een klant van HuurDeZon, omdat ze het bedrijf een opdracht heeft gegeven. De huurders zijn klant van Eigen Haard, omdat ze de woningen huren, maar ook van HuurDeZon, omdat ze de panelen huren. Eigen Haard is hierbij een soort intermediair. Zij int de huur. Het contact is ook in deze verhouding te omschrijven. Eigen Haard houdt in de gaten of de zaken verlopen zoals zij zich had voorgesteld en de huurders nemen contact op met HuurDeZon als zij vragen hebben of zich willen aanmelden. Daarnaast zijn er ook huurders die contact opnemen omdat ze zelf het project willen promoten.

“We hebben niet alle vrijheid om er als een bulldozer doorheen te gaan. Van jongens, jullie moeten nu meedoen. Dus we moeten daar wel goed mee om blijven gaan. In principe hebben we twee klanten die we tevreden moeten houden. De klant en de klant van de klant.” (Respondent 12)

“In principe hoeft er niet veel contact te zijn. Want wij geven ze informatie en als die informatie helder aankomt dan geven ze de huurovereenkomst, als wij intern hebben gekeken wat er mogelijk is en vervolgens belt iemand avn de planning afdeling van de Zonnefabriek om de installatie te plannen.” (Respondent 11)

Het contact van de huurders onderling blijft ook beperkt. In principe werken de mensen van de bewonerscommissies met elkaar samen buiten het project rond de zonnepanelen om. Alleen als ze het project promoten onder buurtbewoners is er meer contact.

“Nee, als iemand me er wat over vraagt, geef ik keurig netjes antwoord en als mensen informatie willen, geef ik het ook.” (Respondent 13)

Contact met een overheidsorgaan of ander orgaan is er in principe niet.

Onze Energie

Ten eerste hebben de vrijwilligers goed contact met elkaar. Het bestuur heeft vergaderingen, de Raad van Commissarissen houdt contact met het bestuur om de stand van zaken in de gaten te houden en de ingehuurde kracht koppelt zijn werkzaamheden terug aan het bestuur en krijgt opdrachten. Wat dat betreft is Onze Energie een echte organisatie en daarom is er meer contact onderling dan bij de andere drie initiatieven het geval is.

“Maar dat komt ook omdat ik me duidelijk ook inzet. dus de bestuurder heeft niet het idee dat ik op allerlei ongelegen momenten om dingen kom vragen, nee, ik ben er ook actief bij betrokken” (Respondent 28).

“Eigenlijk doe ik alle werkzaamheden en dat koppel ik dan terug naar het bestuur” (Respondent 25).

De coöperatie heeft ook contacten met andere energiecoöperaties in Amsterdam en met de landelijke koepelorganisatie voor energiecoöperaties. Samen proberen zij een front te vormen tegen de Provinciale politiek en ze delen kennis, informatie en ervaringen. De gemeente heeft gedeeltelijk gezorgd voor het contact met deze coöperaties (Respondent 30).

“ Met z'n vijven, wij praten met een stem naar de Provincie. Als lobby zijn we sterker. Los daarvan is er een landelijke koepel van milieucoöperaties. Dus daar doen we ook aan mee en dan zitten we eens in de zoveel tijd aan tafel om te vragen: hoe gaat het daar. Er is van alle kanten activiteit. Het is echt een netwerk. Als we steun nodig hebben kunnen we ook met de landelijke vereniging naar de Provincie. We delen ook kennis.” (Respondent 27).

“En ik ben ook de link met Amsterdam Wind, die samenwerking. Bij Amsterdam Wind heb ik dus ook allemaal werkzaamheden gekregen.” (Respondent 25)

Naast het contact met de koepel en andere energiecoöperaties is er ook goed contact met de gemeente. Deze heeft niet alleen in het begin geholpen, maar werkt ook nu nog samen met de Amsterdamse energiecoöperaties om zaken te bewerkstelligen.

“De gemeente is nu nog in strijd met de Provincie.” (Respondent 25)

“Ja je leert wat abtenaren kennen die dit in hun portefeuille hebben.” (Respondent 27)

Door deelname aan de coöperatie zijn de contacten met mensen uit andere coöperaties en de koepelorganisatie dus toegenomen. Ook binnen de gemeente heeft men meer contacten gekregen. Deze contacten waren er niet voor de coöperatie bestond. De contacten tussen de vrijwilligers onderling en de motivatie om zich hiervoor in te zetten waren in het begin dus doorslaggevend, niet de kennissen binnen andere coöperaties of de gemeente.

“Nee, volgens mij was daar geen sprake van. Dat is pas op gang gekomen toen zij hier met dat initiatief aan kwamen” (Respondent 30).

Tot slot was het contact met energiecoöperatie Texel Energie belangrijk in het opstarten van de coöperatie. Zij hebben hierbij geholpen (Respondent 26).

De overheid heeft hier de Contacten van het initiatief kunnen versterken, namelijk die met andere energiecoöperaties. Het is het enige initiatief waarbij de overheid zo'n rol heeft kunnen vervullen. Deze rol werd bij de andere initiatieven door andere organisaties vervuld.

Vergelijking

Tabel 10. Scores bij Contacten en Contacten mutatie

Initiatief	Rol	Score (1-3)	Score (1-2)
Energiecoaches	Medewerker instelling	3 hoog	1 toegenomen
	Coaches	2 gemiddeld	1 toegenomen
Wildemanbuurt	Medewerker the Beach	3 hoog	1 toegenomen
	Medewerker Alliander	2 gemiddeld	1 toegenomen
	Participant	1 laag tot 2 gemiddeld	1 hetzelfde
HuurDeZon	Medewerker HuurDeZon	3 hoog	2 hetzelfde
	Medewerker Eigen Haard	2 gemiddeld	2 hetzelfde
	Bewoner	2 gemiddeld	2 hetzelfde
Onze Energie	Bestuurslid/ actief lid	3 hoog	1 toegenomen
	Passief lid	1 laag	2 hetzelfde

Net als bij Kunnen, is er bij Contacten een dergelijk patroon te ontdekken. De publieke en private organisaties hebben over het algemeen meer contacten met andere professionele organisaties en de gemeente dan de bewoners. Dit hielp Eigen Haard bijvoorbeeld aan een samenwerking met de Zonnefabriek, het Milieucentrum aan een subsidie van de gemeente Rotterdam en het zal the Beach

helpen met het realiseren van een duurzame lantaarnpaal. Er zijn echter ook bewoners die contacten hebben met organisaties en de gemeente. Dit komt door hun werk en vrijwilligerswerk. Soms heeft dit geholpen, maar vaak was het geen doorslaggevende factor, zoals bleek uit de resultaten van de variabele Gevraagd Worden. Ook het contact met een energiecoöperatie, zoals sommige coaches hadden, leidt er niet altijd toe dat een bewoner ook lid wordt bij de coöperatie. De leden van Onze Energie hadden ook geen contact met ambtenaren van de gemeente Amsterdam voordat zij de coöperatie opstartten. Dit kwam pas op gang toen zij reeds een coöperatie waren. Voor bewoners onderling is het bij de meeste initiatieven ook niet van belang om reeds contacten te hebben. De energiecoaches, huurders van Eigen Haard en bewoners in de Wildemanbuurt konden zich immers aanmelden. Dit geldt ook voor de coöperatie, maar hier was het van belang dat de oprichters en bestuurders van de coöperatie elkaar reeds kenden. Ook heeft het contact met een andere energiecoöperatie geholpen met het opstarten van het initiatief. Of iemand relevante contacten heeft, hangt dus af van de professionele achtergrond en de bewoners in de buurt, maar hangt niet af van het initiatief of de rol. Contacten zijn bij respondenten in meerdere gevallen toegenomen, maar het soort contact verschilt. Zo hebben de meeste bewoners contacten gekregen met andere bewoners of de ondersteunende organisatie, zoals het Rotterdams Milieucentrum of the Beach. Bewoners uit de Wildemanbuurt konden ook kennis maken met professionals op het gebied van energietechniek. Sommige actieve leden van Onze Energie hebben contacten opgedaan binnen de gemeente, andere energiecoöperaties en andere professionele organisaties. Hier lijken de contacten onder professionals en experts dus het meest toegenomen.

5.4.5 Inbedding en empathie

Hoe is de gemeente of een andere publieke instantie omgegaan met het initiatief? Op welke manier hebben zij gefaciliteerd of het initiatief ondersteund?

Energiecoaches

De medewerkster van het Rotterdams Milieucentrum ziet het verstrekken van subsidie als enige taak die voor de gemeente is weggelegd. De gemeente zou zich verder niet met de uitvoering moeten bemoeien. Zij verwacht dan ook geen verdere hulp. De gemeente kan wel beter communiceren en transparanter zijn.

“Eh ja faciliteren en geld. En faciliteren, als zij ook noden horen in de gebieden. Kijk speel ze door. Laat ons dat uitvoeren. Een gemeente moet niet uitvoeren, vind ik persoonlijk. Een gemeente moet gewoon ehm, geloven in de stad.” (Respondent 19)

Ook de coaches zien geen verdere rol voor de gemeente weggelegd bij het initiatief specifiek. Wel vinden zij dat de gemeente en andere overheden meer kunnen doen voor het klimaat en het milieu in het algemeen.

“Maar bij de overheid gebeurt er niks. En ik denk dat daar het grootste probleem zit. Als zij er meer aan doen en er meer kenbaarheid aan geven, dan zal het ook sneller opgepikt worden.” (Respondent 17)

“Je kunt niet van iedereen vragen dat ze daar überhaupt over nadenken of de verleiding kunnen weerstaan. Dus zo’n overheid moet er dan bijvoorbeeld zorgen dan een lift of roltrap alleen voor mindervaliden is.” (Respondent 20)

Ook andere instanties zouden meer kunnen doen, maar dit heeft ook niet met het coachen specifiek te maken. Zo zou een woningcorporatie meer haar best kunnen doen haar woningvoorraad te verduurzamen.

“Dan denk ik, ja, dat heb ik ook maar op internet opgezocht. Zo’n duurzaamheidsman vindt dat dan te veel moeite. Ja, dat kost zoveel tijd. Ja, maar ik zit wel zijn werk te doen.” (Respondent 20)

Wildemanbuurt

Het project rond energie in de Wildemanbuurt heeft verschillende belangstellende partijen getrokken. Ten eerste was Alliander betrokken om te leren over zelforganisatie en vervolgens kennis over energie te delen. Ook ECN wilde leren over co-design en Stadgenoot, de woningcorporatie, wilde het project in de gaten houden, omdat zij wellicht hun daken ter beschikking konden stellen. Stadgenoot was ook bereid een financiële bijdrage te leveren.

“ECN was erbij, want die wilden heel graag leren, hoe je dat nou, zo’n codesign, dus die hebben dat heel erg meegenomen uit de workshops. En ook hun eigen voorbeelden, hoe kun je nou met de buurt energie besparen ook wel leuke dingen. Dat ze ook input hadden. En Stadgenoot die zit in heel veel panden hier in de buurt, die was ook aanwezig bij de workshops. Om ook te zeggen of iets kan of niet, en die hebben toegezegd dat ze iets van 10.000 euro willen vrijmaken om iets met die palen te doen” (Respondent 2).

De gemeente is er niet direct betrokken bij geweest, maar hier is wel contact mee.

“Zelfs bij ambtenaren, weet ik ook. In de wijk.” (Respondent 3).

Toch heeft deze ondersteuning nog niet tot resultaten geleid. Zo zijn de plannen om zonnepanelen op daken van woningen van Stadgenoot te leggen van de hand gegaan.

“Nou, hij zei gewoon: ‘Dat doen we niet’. Ja zo simpel was het eigenlijk. Nee we willen wel iets doen met kleinschalige, zeiden ze, eh, aan de trapverlichting, de nutsvoorzieningen, die niet op meters van

de bewoners zitten terugverdiend zou kunnen worden, maar zij zagen niks in grootschalig op het dak, want dan moest je... en dan waren er heel veel maren en mitsen, waarvan ik dacht, ach. Als je het wil, kan je die tackelen.” (Respondent 5)

Er was dus wel degelijk ondersteuning en partijen hebben aangeboden om activiteiten te faciliteren, maar bij dit project heeft dat niet zijn vruchten afgeworpen. Het is wel gewenst dat het contact met de gemeente er komt om zaken te realiseren, maar dan moet eerst het vertrouwen van de deelnemers gewonnen worden.

“Nou dat is nu wel de fase waarin Respondent 1 is aangekomen om het gesprek aan te gaan, ook veel breder dan energie, maar wel om bepaalde ruimte te krijgen van de gemeente, maar meer als deelnemer in plaats van dat zij bepalen, meer de nieuwe manier van samenwerken. Dat gesprek ontstaat nu omdat we dingen willen gaan doen. We willen die paal, we willen van alles. In Arnhem was de gemeente wel al aan tafel bij verschillende projecten, het had wel gekund, maar het lastige hier is dat mensen heel erg weerstand hebben tegenover de gemeente. Ja. Het is de vraag of ze dan echt zo snel erbij moeten.” (Respondent 2).

Deze contacten kunnen wel gelegd worden als dat nodig en gewenst is .

“Ja ik weet dat zij heel veel contacten hebben met de gemeente.” (Respondent 2)

HuurDeZon

De enige rol die de overheid bij dit initiatief heeft gespeeld, is het aanbieden van subsidie bij de uitvoer van de pilotprojecten die HuurDeZon van tevoren heeft gedaan. Hierna is het bedrijf zelfstandig verder gegaan en is er vooral steun van en contact met Eigen Haard geweest. De respondenten zouden zich allemaal wel kunnen voorstellen dat de overheid zich meer inzet voor duurzaamheid en zouden het goed vinden als het project van HuurDeZon door de gemeente Amsterdam aangeprezen werd, maar vooralsnog is hier geen sprake van. De respondenten zouden geen andere manier weten waarop de gemeente van dienst zou kunnen zijn.

“Minder belasting voor duurzame energie zou wel leuk zijn. Alleen nog maar belasting voor fossiele energie.” (Respondent 11)

“Ik kan me voorstellen dat het op andere plaatsen in Nederland ook gebeurt, dat zij het uitbreiden door het hele land. Maar dat zou de overheid beter moeten promoten. Dat mensen het weten.” (Respondent 9)

“Ze moeten zelf ook zo’n stadsdeelkantoor moet volgens mij ook die dingen hebben. Dan geven ze een voorbeeld, maar volgens mij hebben ze dat niet.” (Respondent 13)

Onze energie

De gemeente en dan met name de deelraad Noord van Amsterdam is erg belangrijk geweest voor de coöperatie. Bij de opstart van het initiatief heeft de gemeente gefinancierd, met behulp van een subsidie en een lening en gefaciliteerd, door middel van het wijzigen van het bestemmingsplan, het uitvoeren van een MER en het afgeven van een intentieverklaring.

“Het stadsdeel heeft geïnvesteerd in het hele voortraject en dat kost wel geld, de procedure. Dat komt uit op een kleine ton.” (Respondent 27)

“Ze hebben ook een milieueffectrapportage laten doen, dan hadden wij nooit kunnen betalen omdat we een burgerinitiatief zijn” (Respondent 25).

“Dat gaat over MER-procedures, bestemmingsplannen eh.. ruimtelijke processen.” (Respondent 30).

De gemeente Amsterdam is zelf voor het plaatsen van windmolens en had hier ook plannen voor. Het initiatief paste binnen de wensen van de gemeente.

“Ze hebben van ons een intentieverklaring gehad. Dat betekent dat ze als initiatiefnemer een papiertje van de gemeente hebben gehad dat wij ze zouden, als we wat gaan doen dan zijn jullie de partij met wie we dat gaan doen” (Respondent 30).

“Op een gegeven moment is er een krediet vastgesteld. En dat krediet, daarvan is de rest van het traject betaald, eigenlijk gewoon een lening. En die lening is door de deelraad Noord vastgesteld en die moet terugbetaald worden uit de grondopbrengsten van de molens.” (Respondent 30).

Ook na de fase van het opstarten is de gemeente nog actief geweest in het overtuigen van de Provincie, maar ook in de balans die er tussen verschillende energiecoöperaties in Amsterdam bestaat. Met name NDSM, een coöperatie die bestaat uit bedrijven, dreigt anders de boventoon te voeren als het gaat om het beheren van de toekomstige molens. NDSM is een zusterorganisatie van Onze Energie.

“Ze assisteren nu ook nog met kennis en met contacten met de provincie, enzovoort. We nu bij de Raad van State een procedure lopen tegen het besluit van de Provincie om die vergunning niet te accepteren” (Respondent 28).

“Wat er toen ontstaan is, is een soort van vraag ontstaan, als die molens nou geplaatst mogen worden, wie heeft dan welke rechten. En wij als gemeente willen dat de burgers en bedrijven het samen gaan doen en het zo evenwichtig mogelijk verdelen. Maar we hebben het in eerste instantie bij

die partijen neergelegd, om te kijken of ze eruit komen. En toen dat niet ging gebeuren hebben we daar een mediërende rol in gespeeld.” (Respondent 30)

“Ja, het is wel zo dat, omdat Onze Energie zeg maar een beetje weggezakt was in activiteit en in slagkracht en professionaliteit, hebben we in overleg met Onze Energie ook een aantal andere burgercoöperaties in Amsterdam erbij getrokken, om eigenlijk samen een stevige club te zijn, die een beetje tegen die NDSM energie opbokst, of samen op te trekken” (Respondent 30).

De gemeente heeft contact met verschillende energiecoöperaties in Amsterdam en heeft geleerd op welke manier ze daarmee om kan gaan. Bovendien heeft ze zicht gekregen op de voor- en nadelen van wind- en zonenergie en heeft ze zicht op de prestaties van coöperaties en op de leden. Het is relatief moeilijk om als burgercoöperatie een windmolen te realiseren. omdat er veel geduld, inzet en middelen bij komen kijken. Wat dat betreft is zonne-energie makkelijker te realiseren.

“Voor je een molen plaatst duurt dat in Nederland 5 tot 10 jaar. En een burgercoöperatie die niet de middelen heeft om het zelf te doen en dat kan niet zo lang wachten. Dat bloedt een beetje dood. Je kunt mensen, leden, niet vijf tot tien jaar enthousiast houden voor iets dat misschien wel gaat komen” (Respondent 30).

Daarentegen brengt windenergie een hoger rendement op en is dus aantrekkelijker als het eenmaal gerealiseerd is.

“Iedereen wil graag wind, omdat een soort motortje van je coöperatie kan zijn, want wind, als je een eenmaal een windmolen geplaatst hebt, dan heb je jaarlijks echt een cashstroom. Daar kun je echt iets mee doen, echt activiteiten mee organiseren.” (Respondent 30).

Ondanks dat het realiseren van een windmolen voor burgers relatief lastig is, zou de gemeente graag zien dat het lukt en staat zij achter deze vorm van zelforganisatie door burgers. Het is een goede manier om draagvlak te creëren en geeft invulling aan de wens van de overheid dat burgers zelf participeren.

“Nou, ja de gemeente zou het jammer vinden als het project met de windmolens niet door zou gaan. Het zou het perfecte voorbeeld zijn van een bottom up beweging. Het heeft meer draagvlak als dat door burgers wordt gedaan en ik geloof ook wel dat dit de toekomstige manier van energie opwekken kan zijn” (Respondent 30).

“En op een gegeven is de draai gemaakt, nee, de samenleving moet veel komen met plannen en ideeën, en wij zitten dan hier en kijken dan of het kan, en als het kan gaan we ze helpen. En bij dit project doen we dat al sinds die tijd, waren we al een soort voorloper mee en gaat het heel erg goed.” (Respondent 30).

De beste manier om je als gemeente in te zetten voor een energiecoöperatie is volgens de gemeente Amsterdam door ze een positie te geven met behulp van een intentieverklaring en ze te helpen met het nemen van de hobbels die erbij komen kijken voor een windmolen gerealiseerd kan worden.

“Nou in eerste instantie denk ik door ze gewoon een positie te geven. En ten tweede, kijk het is wel gewoon heel moeilijk, als je ergens een windmolen wil plaatsen, wil je gewoon niet weten door wat voor woud van belemmeringen, regelgeving je heen moet voor dat allemaal mogelijk is. Nou, als je dat allemaal alleen moet doen dan is dat wel heel heftig. Dus daar samen in optrekken is wel een goed idee.” (Respondent 30).

Het zou dus gesteld kunnen worden dat het de coöperatie waarschijnlijk niet was gelukt zo ver te komen als ze nu zijn zonder hulp van de gemeente, hun eigen geduld, vaardigheden en kennis. Dit hangt ook samen met de achtergrond en positie die zij als burgers hebben. De leden die nu meedoen aan energiecoöperaties, volgens de gemeente, zijn de ‘pioniers’ en hebben idealistische motieven. Het vergt daarom tijd voor er ook andere lagen van de bevolking betrokken raken bij dit soort initiatieven.

“Uiteindelijk denk ik dat de voorlopers van zo’n traject zijn altijd de idealisten en uiteindelijk wil je er ook massa en omvang in maken en dan heb je ook de normalere mensen nodig die ook met hun normalere drijfveren, eh, er zijn” (Respondent 30).

“In de voorfase zijn het hoger opgeleiden, idealistische, ik zou bijna zeggen gepensioneerde mensen zijn die tijd hebben” (Respondent 30).

Ondanks het feit dat het de voorfase betreft van de opkomst van energiecoöperaties, valt het te betwijfelen of burgers met een lagere sociaaleconomische achtergrond het in de toekomst kunnen klaarspelen om een energiecoöperatie draaiende te houden. Zij houden zich immers meestal met energie bezig om geldbesparingsredenen en niet om idealistische milieuredenen. Ten tweede zouden zij minder kennis en vaardigheden in huis hebben en nog meer middelen moeten hebben om deze expertise van buitenaf aan te trekken. Tot slot zouden ze middelen en tijd moeten steken in een project dat wellicht niet zal slagen. Voor iemand die moeite heeft elke maand rond te komen, zal dit geen aantrekkelijk vooruitzicht zijn.

Vergelijking

Tabel 11. Scores bij Inbedding en empathie

Initiatief	Rol	Score (1-3)
Energiecoaches	Medewerker instelling	2 gemiddeld
	Coaches	2 gemiddeld

Wildemanbuurt	Medewerker the Beach	2 gemiddeld
	Medewerker Alliander	2 gemiddeld
	Participant	1 laag
HuurDeZon	Medewerker HuurDeZon	1 laag
	Medewerker Eigen Haard	2 gemiddeld
	Bewoner	1 laag
Onze Energie	Bestuurslid/ actief lid	3 hoog
	Passief lid	2 gemiddeld

Alle initiatieven hebben op de een of andere manier met de gemeente te maken gehad of zullen dat in de toekomst hebben. Zo krijgt het Rotterdams Milieucentrum subsidie en heeft HuurDeZon financiële ondersteuning gehad bij de opstart. Het initiatief in de Wildemanbuurt heeft toestemming van de gemeente nodig om een lantaarn te plaatsen. Over het algemeen zijn de initiatieven hier tevreden over. Zo hoopt het milieucentrum haar subsidie te behouden. In de Wildemanbuurt hebben ze met opzet de gemeente er niet vroeg bij gehaald, omdat er wantrouwen vanuit de bewoners bestaat tegenover overheidsinstanties. Onze Energie heeft het meest te maken gehad met de gemeente en werkt hier ook actief mee samen. Ze hebben niet alleen financiële ondersteuning gekregen, maar ook hulp met het doorlopen van procedures en processen. Bovendien functioneert de gemeente als bemiddelaar in het contact met andere coöperaties en brengt het balans aan in de machtsverhoudingen. De gemeente lijkt het meest te kunnen betekenen voor dit initiatief. De deelnemers hiervan waren ook het meest tevreden met deze ondersteuning. De overige initiatieven hadden niet meer behoefte aan directe ondersteuning van de gemeente, maar wel aan indirecte, bijvoorbeeld een verandering in wetgeving. Zij vonden dat de gemeente in het algemeen verduurzaming beter kan laten verlopen in Nederland. De bewoners van de overige initiatieven vinden hun 'inbedding' bij andere organisaties. De variabele inbedding lijkt dus het best te passen bij Onze Energie. Het kan eraan liggen dat dit initiatief volledig op bewoners draait.

5.5 Slotanalyse

In hoeverre is het verklarende model aan het eind van het Theoretisch Kader functioneel gebleken in het verklaren van de mate en vorm van participatie van burgers uit een lagere sociaaleconomische klasse in energiecoöperaties?

Tabel 12. Overall scores bij de initiatieven

Variabelen	Score Energiecoaches	Score Wildemanbuurt	Score HuurDeZon	Score Onze Energie
Kunnen	1 zeer laag	1 zeer laag	1 zeer laag tot	5 zeer hoog

			2 laag	
Kunnen mutatie	1 toegenomen	1 toegenomen	2 hetzelfde	1 toegenomen
Willen	2 laag	1 zeer laag tot 2 laag	2 laag tot 3 gemiddeld	5 zeer hoog
Willen mutatie	2 hetzelfde	2 hetzelfde tot 3 afgenomen	2 hetzelfde	2 hetzelfde tot 1 toegenomen
Contact	2 gemiddeld	1 zeer laag tot 2 laag	2 laag	4 hoog
Contacten mutatie	1 toegenomen	2 hetzelfde	2 hetzelfde	1 toegenomen
Gevraagd worden	2 gemiddeld	1 niet gevraagd	1 niet gevraagd	1 niet gevraagd
Inbedding	1 niet gevraagd	2 gemiddeld	2 gemiddeld	3 hoog
Participatie mate	1 zeer laag tot 2 laag	1 zeer laag tot 3 gemiddeld	1 zeer laag	4 hoog tot 5 zeer hoog
Participatie verloop	1 minder geworden	1 minder geworden	1 minder geworden	2 hetzelfde gebleven
Participatie aard	7 uitvoering	6 ideeën ontwikkelen 7 uitvoering	1 passief	1 passief 4 kennis aandragen 5 toezicht houden 6 ideeën ontwikkelen 7 uitvoering 8 besturen
Duurzaam energie- initiatief	2 energie-initiatief, gericht op energiebesparing, verschillende soorten deelnemers	3 energie-initiatief, opwekken en besparen van energie, verschillende soorten deelnemers	3 energie- initiatief, opwekken en besparen van energie, verschillende soorten deelnemers	5 energiecoöperatie
Lagere sociaaleconomische klasse	4 lagere sociaal economische klassen doen in hoge mate mee	4 lagere sociaaleconomische klassen doen in hoge mate mee	3 hogere en lagere klassen doen in vergelijkbare mate mee	1 niet of nauwelijks vertegenwoordigd

Initiatiefnemer	Bewoners	Bewoners	Publieke organisatie en bewoners	Bewoners
-----------------	----------	----------	----------------------------------	----------

Bij bovenstaande tabel zijn enkel de codes van de bewoners meegenomen. Het gaat immers om de burgerparticipatie. Alle variabelen lijken in verschillende mate van belang te zijn in het verklaren van het participeren of niet participeren van burgers met een lagere sociaaleconomische achtergrond bij energiecoöperaties of andere soorten energie-initiatieven.

Kunnen is belangrijk gebleken in het verklaren van de *aard* van de participatie binnen een initiatief, omdat het deels bepaalt welke rol iemand aanneemt binnen een initiatief. Omdat sommige rollen meer tijd vragen, verklaart Kunnen ook de *mate* van participatie. De rol hangt echter niet persé samen met Kunnen. Individuen met veel kennis en vaardigheden kunnen een kleine rol hebben, namelijk faciliteren of kennis aandragen. Andersom is Kunnen niet noodzakelijk voor het ontwikkelen van ideeën of voor de uitvoering. In het Theoretisch Kader werd gesteld dat geld en tijd nodig zijn om te kunnen participeren in een duurzaam energiecollectief en dat hoger opgeleiden hier eerder aan voldoen. Om lid te worden van een energiecollectief is inderdaad lidmaatschapsgeld nodig, maar dat is geen hoog bedrag. Daarbuiten zitten er geen noodzakelijke kosten vast aan participatie in de vier initiatieven. Een eventuele bijdrage wordt vrijwillig gedaan. De financiering voor alle vier de initiatieven kwam van publieke en private organisaties. Tijd lijkt ook niet samen te hangen met opleiding of inkomen. Bewoners van een lagere sociaaleconomische klasse lijken evengoed tijd te hebben. Soms is dit zelfs meer als de bewoners werkzoekend zijn. Zij hebben dan extra tijd om vrijwilligerswerk te doen. Kennis is bij deze factor wel belangrijk gebleken. Volgens de literatuur was het noodzakelijk dat een burger: wist hoe hij of zij een initiatief op kon zetten, leden kon werven, het belang van duurzaamheid inszag, de financiering en wetgeving snapte, goed kon communiceren en netwerken en een praktische uitvoering kon bewerkstelligen. Bovendien is voor het managen van een burgerinitiatief gevoel voor publiek ondernemerschap nodig, waar een bepaald risico aan verbonden is. Hierbij werd wederom verwacht dat hoger opgeleiden hier beter in zouden zijn en dat initiatieven daarom onder andere juristen, economen en technici zou aantrekken. Zij zouden ook de enigen zijn die een bestuursfunctie zouden kunnen bekleden. Voor het bestuur van de energiecoöperatie is dit toepasbaar gebleken. Voor het besturen van een energiecoöperatie zijn bepaalde vaardigheden en kennis op een hoger niveau nodig. Dit verklaart echter niet het uitblijven van participatie van andere bevolkingsgroepen. Zij zouden namelijk wel passief lid kunnen worden. Dit weerspreekt ook de literatuur, die stelde dat er geen hoger opgeleiden nodig zouden zijn voor het slagen van een burgerinitiatief. Bij energiecollectieven is dit dus wel het geval. Voor de overige initiatieven waren ook kennis en vaardigheden nodig, maar als deze ontbraken bij de bewoners, waren er private en publieke organisaties die hiervoor zorgden.

Ook in de literatuur benoemd, was het feit dat zich inzetten voor de publieke zaak een toewijding voor de zaak vraagt en een overstijging van het eigen belang. Ook hiervan werd gesteld dat hoger opgeleiden dit beter konden, omdat zij minder vaak persoonlijke problemen hebben. Dit was

terug te zien in het feit dat hoger eerder voor een initiatief kiezen voor duurzaamheid en het milieu en lager opgeleiden eerder kozen voor een initiatief dat was gericht op energie- en geldbesparing. Op dit gebied zouden echter geen generalisaties kunnen worden gemaakt. Het is wel degelijk zo dat de rollen wat dit betreft ook omgedraaid kunnen zijn. Het bestuur van deze energievooperatie was echter wel ideologisch ingesteld.

Zijn bovenstaande kennis en vaardigheden ook toegenomen na participatie? Deze relatie gaat meer op voor het bestuur van de energievooperatie dan de andere initiatieven, omdat de bewoners daar zelf de organisatie in handen hebben gehad. Zij zijn de enigen die bovenstaande competenties nodig hadden en zich hierin ontwikkeld hebben. De bewoners van de andere initiatieven hebben geen initiatief hoeven managen. Zij werden hierbij geholpen door andere organisaties of het initiatief had geen organisatievorm. Het werven van medebewoners was wel een taak voor deze groepen. Bijna alle respondenten gaven aan dat ze verwacht hadden meer burgers enthousiast te kunnen maken. Dit is meer een kwestie van perceptie.

Willen is belangrijk bij de participatie in een bepaald soort initiatief en voor de *mate* van participatie. Zo kan men er ook voor kiezen om niet te participeren. Willen bepaalt deels ook de *aard* van participatie, als iemand een passievere rol kiest, terwijl men ook een actieve rol zou kunnen vervullen. Dit is toepasbaar op de leden van een energievooperatie. Zoals oorspronkelijk in het Theoretisch Kader was gesteld, zou de motivatie om mee te doen in een burgerinitiatief op het gebied van duurzame energie voortkomen uit het belang dat men hecht aan duurzaamheid en milieu en een *sense of urgency*, die ervoor zorgt dat iemand hier iets voor wil doen in het belang van onder andere toekomstige generaties. Bij alle initiatieven kwam deze motivatie voor, maar hij lijkt vaker voor te komen bij de energievooperatie. De overige initiatieven waren oorspronkelijk ook niet voor dit doeleinde gestart en de energievooperatie wel. De overige initiatieven waren opgericht om burgers energie en geld te laten besparen. Omdat hier ook een duurzaamheidsaspect aan zit, trekt het ook mensen die het niet voor het geld doen. Het soort motivatie hoeft echter volgens de literatuur geen invloed te hebben op het slagen van een initiatief. Zo kunnen ook andere motivaties meespelen die niet met eigenbelang te maken hebben, zoals het helpen van de medemens of je inzetten voor bepaalde maatschappelijke waarden. Wie echter persoonlijke problemen heeft, zoals vaker voorkomt bij burgers met een lagere sociaaleconomische achtergrond, is minder snel geneigd zich in te zetten voor de ander in plaats van zichzelf. De sociaaleconomische achtergrond hangt dus zeker samen met de motivatie zich in te zetten voor iets dat het eigenbelang overstijgt.

Contacten geven een verklaring voor het soort initiatief waarin men participeert. Men doet eerder mee aan initiatieven waar bekenden ook aan meedoen. Ook is het een verklaring voor de *mate* van participatie, omdat het beslissend kan zijn voor het überhaupt participeren binnen een initiatief. In de literatuur werd beweerd dat sociale infrastructuur of sociaal weefsel in een wijk ervoor zorgt dat men eerder participeert. Dit geldt het meest voor de energievooperatie. De actieve leden kenden elkaar al toen zij het initiatief startten en hadden een gedeelde interesse. Ze hadden dus relevante contacten. Voor de andere initiatieven geldt dat contact met bewoners voor meer leden kon zorgen, maar het contact met de relevante organisaties was hier belangrijker. Anders dan in de literatuur stond, was dat bewoners hier eerder contact hadden met andere organisaties dan met de gemeente

of overheidsinstanties. Dit contact was ook nodig om het initiatief te *Kunnen* starten en uitvoeren. De variabele *Contacten* kon dus de variabele *Kunnen* versterken. Zonder het contact met de instanties hadden bewoners een deel van de expertise gemist. Dit kan mede verklaard worden door een gebrek aan vertrouwen in overheidsinstanties, zoals in het Theoretisch Kader vermeld. Voor de energievoöperatie geldt wel dat de gemeente helpt. De gemeente speelt dus ook geen grote rol in het in contact brengen van actieve met passieve burgers. Wel heeft de gemeente de energievoöperatie met andere energievoöperaties in contact gebracht. Gevestigde organisaties of bekenden zouden volgens de literatuur ook makkelijker de weg naar de gemeente kennen. Dit bleek minder van toepassing. Als men wil, kan men in contact komen met ambtenaren en als het idee goed is in de ogen van de gemeente kan het omhelst worden. De gemeente is wat dat betreft minder onbereikbaar dan de literatuur doet vermoeden.

Iets wat wel naar voren kwam, was de homogeniteit van de kerngroep. Het feit dat de actieve leden van de energievoöperatie niet divers waren (namelijk witte mannen met een academische opleiding red.), kan verklaren waarom het initiatief verder ook hoofdzakelijk leden met een hogere sociaaleconomische achtergrond had. Opvallend is dat de leden van Solar Green Point die de enquête beantwoordden ook voornamelijk man waren. Homogeniteit van de groep werd ook genoemd bij de andere initiatieven, maar dan in relatie tot etniciteit. Tot slot werd in het Theoretisch Kader beargumenteerd dat hoger opgeleiden betere contacten zouden hebben. Dit bleek niet uit de resultaten. De contacten zijn hoogstens anders.

Gevraagd Worden was in dit onderzoek minder bruikbaar in het verklaren van de mate en vorm van participatie. Bijna nooit werden bewoners en burgers door de gemeente gevraagd om mee te doen. De gemeente heeft dit niet als taak op haar genomen. Ook werden bewoners maar weinig door andere organisaties of andere bewoners gevraagd. Relatief vaak kwamen ze zelf achter het bestaan van het initiatief door internet, contact met organisaties of een interesse in het onderwerp. Dat er in dit onderzoek laag op deze variabele gescoord is, wil echter niet zeggen dat het geen belangrijke variabele zou kunnen zijn. Hij heeft in andere onderzoeken namelijk wel een belangrijke plek ingenomen en de steekproef van dit onderzoek is te klein te concluderen dat het toepasbare variabele is in het verklaren van participatie. De variabele heeft potentie als verklarende factor en er zijn ook in dit onderzoek wel degelijk respondenten die zijn participeren omdat ze gevraagd waren.

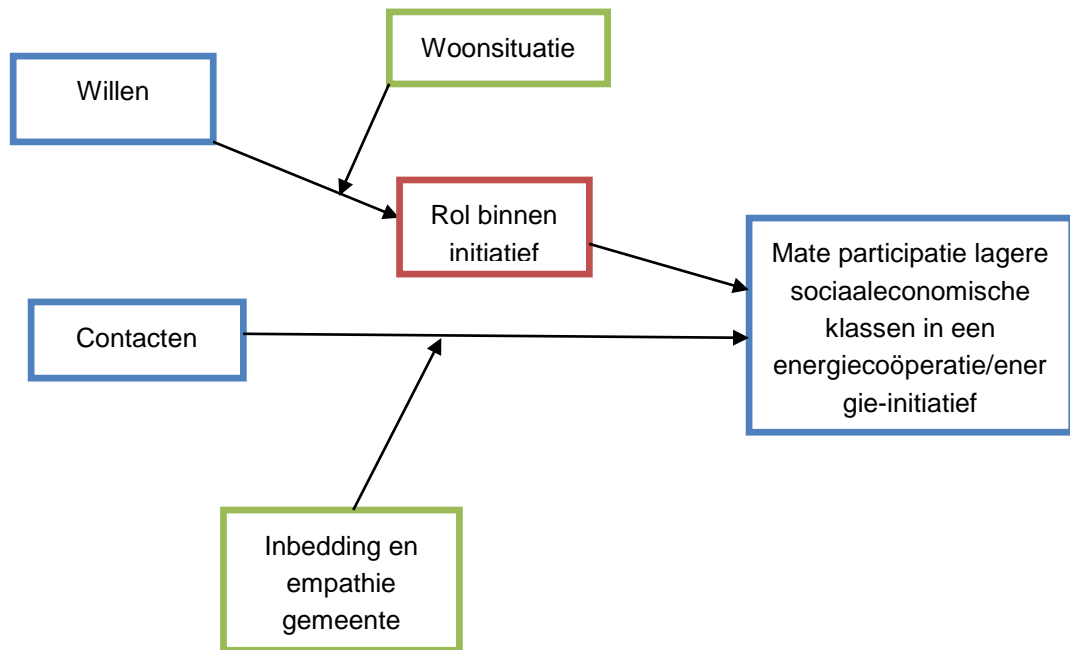
Tot slot is *Inbedding en empathie* een belangrijke factor gebleken in het Kunnen en de Contacten van de initiatieven. Het is zelfs belangrijk gebleken voor het slagen van een aantal initiatieven. 'Onbevlekt burgerschap' kwam in dit onderzoek niet voor. Alle initiatieven hadden een gemeente, publieke organisatie of een privaat bedrijf nodig om hun initiatief uit te Kunnen voeren. In alle gevallen was een financiële bijdrage welkom en in het geval van de energievoöperatie was ook hulp bij onder andere regels, het bemiddelen in de omgang met andere overheidslagen en procedures gewenst. Dit weerspreekt dus de literatuur, die beweerde dat een financiële bijdrage vaak niet gevraagd wordt. In alle gevallen heeft de gemeente maatwerk geboden of ze nu een grote of kleine rol had en heeft ze niet te veel of te weinig bemoeienis getoond. Alleen het initiatief uit de Wildemanbuurt had moeite met de tijd die de gemeente nodig had om hun initiatief in behandeling te nemen. In geen van de initiatieven is de gemeente assertief en proactief geweest in het ondersteunen of opstaren van

een burgerinitiatief. Dit lijkt ook minder belangrijk voor het succes van een initiatief. Het blijft ten slotte een burgerinitiatief. De gemeente heeft een rol in het vermeerderen van Contacten gespeeld bij de energiecoöperatie. Ook dit is noodzakelijk om het initiatief uiteindelijk verder te brengen. Zoals in de theorie werd vermeld, is het belangrijk dat een overheid inspeelt op de leefwereld van de doelgroep en de *civil knowledge* in plaats van specialistische kennis. Deze doelgroep doet eerder mee aan initiatieven die dicht bij huis zijn. De rol van de overheid bestaat bij de doelgroep dus vooral uit het faciliteren door middel van financiering en bij energiecoöperatie gaat de ondersteuning verder. Hij blijft echter minimaal, omdat het om burgerinitiatieven gaat.

Naast de onafhankelijke variabelen uit het model is nog een andere factor belangrijk gebleken in het participatiegedrag van burgers, namelijk de *Woonsituatie*. De woonsituatie bepaalt deels in welk soort initiatief iemand participeert. Zo is het voor huurders van sociale huurwoningen niet aantrekkelijk om te participeren in een energiecoöperatie. Hiervoor is de regelgeving te ongunstig. De woonsituatie beïnvloedt dus de variabele *Willen*. Het wel of niet wonen in een sociale huurwoning hangt weer samen met de sociaaleconomische achtergrond van een bewoner. De woonsituatie behoort tot de context van de relaties.

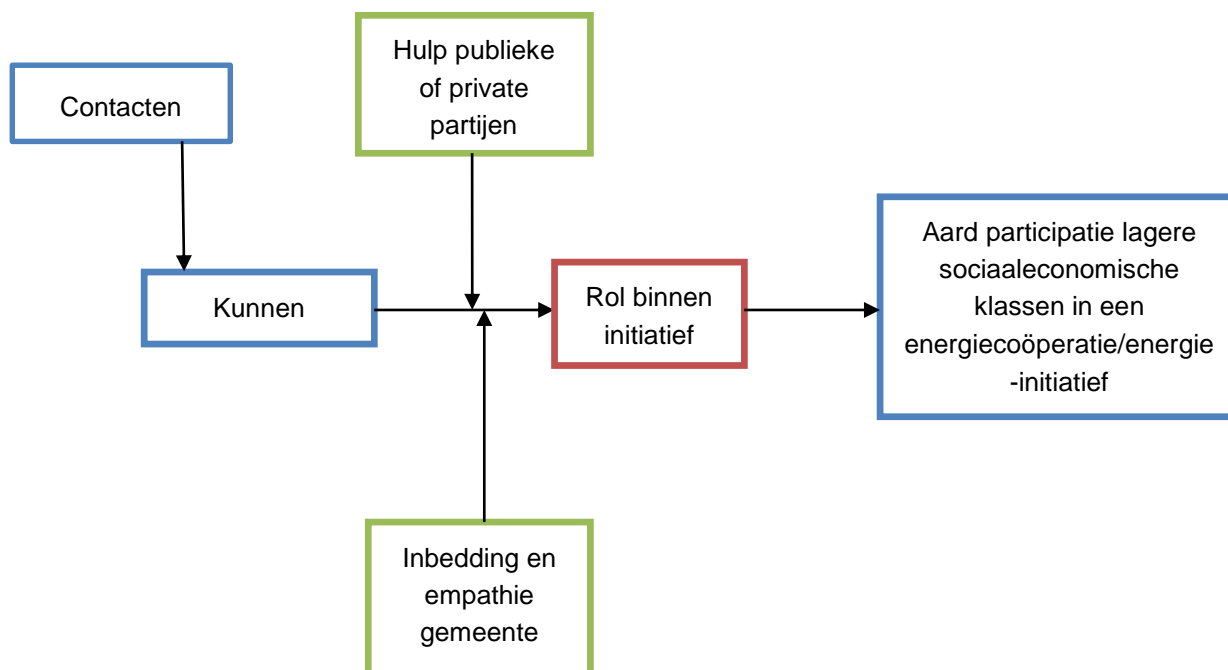
Onderstaande modellen geven aan welke variabelen belangrijk zijn bij de mate en aard van participatie door burgers van een lagere sociaaleconomische achtergrond bij energie-initiatieven in het algemeen en energiecoöperaties specifiek. Het model is opgesplitst. Zo geeft het figuur 3 de relaties weer voor de mate van participatie en figuur 4 en figuur 5 geven de relaties weer voor de aard van participatie. Voor de mate van participatie zijn de variabelen Willen en Contacten waardevol gebleken. Uit het onderzoek kwam echter naar voren dat de rol binnen het initiatief beslissend is voor de mate van participatie. Dit is een interveniërende variabele tussen Willen en de mate van participatie. De relatie tussen Willen en Rol geeft het überhaupt willen participeren in een coöperatie weer. Deze relatie wordt beïnvloed door de Woonsituatie. Deze variabele stond niet in het oorspronkelijke model, maar is belangrijk gebleken in de aantrekkelijkheid om lid te worden bij een energiecoöperatie. Inbedding en empathie heeft nog steeds een versterkende invloed op de relatie tussen Contacten en participatie. Relaties tussen de onafhankelijke variabelen bleken tot slot niet van toepassing te zijn.

De blauwe kleuren geven de onafhankelijke en de afhankelijke variabelen weer. De groene kleur geeft een modererende factor weer en de bruine kleur geeft een mediërende factor weer.

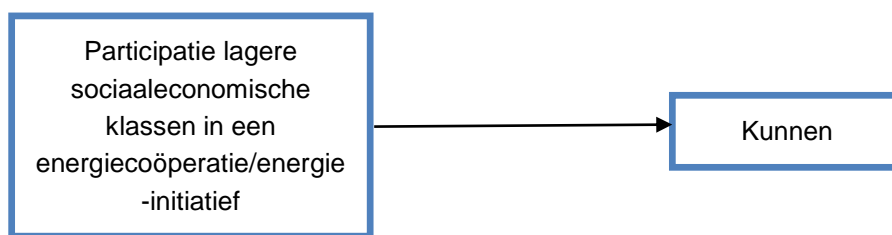

Figuur 3. Mate van participatie/überhaupt participeren

Voor de aard van participatie is Kunnen een belangrijke variabele gebleken. Ook Kunnen heeft een invloed op de Rol die iemand aanneemt binnen het initiatief. De rol heeft weer invloed op de aard van participatie. Het kunnen participeren in een initiatief wordt bij sommige soorten energie-initiatieven mogelijk gemaakt door publieke of private partijen. Vandaar dat deze variabele is toegevoegd en een invloed heeft op de relatie van Kunnen naar Rol. Het gaat hier weer om überhaupt participeren. Inbedding en Empathie heeft nog steeds een versterkend effect op Kunnen participeren. Zoals in het Conceptueel Model werd verwacht, heeft Contacten een effect een op Kunnen. Na verloop van tijd is de kennis vergroot en dus heeft Participatie ook een effect op Kunnen. Dit is in figuur 5 weergegeven.

Figuur 4. Aard van participatie op T=0

Figuur 5. Aard van Participatie op T=1

6 Conclusie en aanbevelingen

6.1 Conclusies

Naar aanleiding van de literatuur over burgerparticipatie en het burgerinitiatief en de noodzaak van een duurzamere samenleving vroeg de schrijver van dit onderzoek zich af of initiatieven op het gebied van duurzame energie zouden zorgen voor een kans voor burgers met een lagere sociaaleconomische achtergrond om onafhankelijker te worden op het gebied van energie of juist zouden zorgen voor meer ongelijkheid. De vraag van het onderzoek luidde dan ook of burgers van een lagere sociaaleconomische klasse meedoen in energie-initiatieven op het gebied van duurzame energie, op welke manier zij meedoen en hoe dit verklaard kan worden. Tot slot werd gevraagd hoe de overheid hier op in kan spelen. In de literatuur werd een voorlopig antwoord op deze vraag gevonden. Door middel van een verklarend model, het CLEAR-model in combinatie met het Nederlandse ACTIE-model, is een conceptueel model opgesteld dat is toegepast op de energiecoöperatie en lagere sociaaleconomische klassen. Dit model bestond uit drie onafhankelijke variabelen, namelijk willen, kunnen en contacten, die een relatie hadden tot de afhankelijke variabele, de mate en vorm van de participatie van lagere sociaaleconomische klassen in een energiecoöperatie of energie-initiatief. Daarnaast stonden in het model een mediërende factor, gevraagd worden en een modererende factor, inbedding en empathie door de overheid. Vervolgens heeft de onderzoeker gekozen voor een kwalitatief vergelijkend onderzoek, omdat hiermee ontdekt kan worden op welke manier mensen meedoen en waarom, er dan ruimte is voor verschillen in cases en respondenten, verschillende percepties en motivaties kunnen worden blootgelegd en de ontwikkeling in de tijd achterhaald kan worden. Zo zijn meerdere cases geselecteerd, waarbij werd gekeken naar de verschillen ertussen en de verschillen tussen respondenten en doelgroepen. De cases en respondenten zijn gericht en select geselecteerd. De respondenten zijn geïnterviewd met een semigestructureerd interview, waarbij ruimte was voor eigen inbreng. Zo is onderzocht welke mate en vorm van participatie er in de cases bestond en hoe dit te verklaren viel aan de hand van de variabele uit de theorie. Daarbij is ook gekeken naar overige factoren, die met behulp van het semigestructureerde interview naar voren kwamen. Tot slot is gekeken naar de onderlinge wisselwerking tussen deze factoren.

Uit de resultaten kwam naar voren dat burgers met een lagere sociaaleconomische achtergrond op een bepaalde manier participeren in een duurzaam energie-initiatief als zij hier de motivatie voor hebben, zij de juiste kennis en vaardigheden tot hun beschikking hebben, contact hebben met bewoners en organisaties die hierin actief zijn en als de overheid het initiatief op de achtergrond faciliteert. Hun woonsituatie is hier deels bepalend voor de motivatie. Willen en Contacten hadden uiteindelijk een invloed op de mate van participatie van de doelgroep in duurzame energie-initiatieven. Men moet namelijk een motivatie hebben, voor milieu of voor energiebesparing, om mee te willen doen in een bepaald soort initiatief. Ook is het belangrijk wat de omgeving van een bewoner doet. Inbedding en empathie van de overheid konden de relatie tussen Contacten en Kunnen en de afhankelijke variabele versterken. Zij kunnen een initiatief aan de juiste contacten helpen. Kunnen en

Willen hadden uiteindelijk een belangrijkere rol dan Contacten. De doelgroep had vaak geen contact met ambtenaren of andere professionals voor participatie en de overige contacten waren niet doorslaggevend voor een respondent om te participeren. De woonsituatie had een invloed op de mate van motivatie. Voor mensen die in een sociale huurwoning wonen is het namelijk niet aantrekkelijk om in een energiecoöperatie mee te doen. Zij kunnen beter in een ander energie-initiatief participeren. Kunnen heeft een invloed op de aard van participatie. Het bepaalt namelijk welke rol iemand binnen een initiatief aan kan nemen en welke taken men kan vervullen. Kunnen participeren wordt ook bepaald door de hulp die de bewoners krijgen van publieke en private organisaties. Zonder deze hulp kan de doelgroep minder voor elkaar krijgen. Zij hebben namelijk kennis en vaardigheden van buitenaf nodig. Ook hier kan de overheid de relatie tussen Kunnen en de afhankelijke variabele versterken. Tot slot kan een overheid de doelgroep helpen door financieel bij te dragen aan hun initiatief of ze dit nu zelf doen of in samenwerking met andere organisaties. Voor de initiatieven van de doelgroep was de faciliterende rol van de overheid beperkt tot financieren. Deze initiatieven verlangen ook niet meer van een overheid, onder andere door een beperkt vertrouwen. Zij zoeken eerder hulp bij instanties in de wijk. Bij de energiecoöperatie daarentegen was de hulp met regels, procedures en het managen van verhoudingen welkom. De rol van overheden kan hier groter zijn.

Andersom kon de participatie na verloop van tijd ook invloed hebben op de kennis, vaardigheden, motivatie en contacten. Bij alle initiatieven hadden de respondenten wel iets geleerd, al verschilde de aard van de kennis en de kunde. Zo hebben actieve leden van de energiecoöperatie vooral organisatorische vaardigheden opgedaan. De motivatie bleef vaak hetzelfde, maar niet altijd. De motivatie kon positief, maar ook negatief beïnvloed worden bij het participeren. Bij een paar leden van de energiecoöperatie was de motivatie positief beïnvloed. De contacten namen ook vaak toe, al verschilde ook hier de aard van de opgedane contacten. De burgers van de doelgroep hadden vaak voornamelijk contact met elkaar en met de ondersteunende organisaties. Uiteraard zaten hier uitzonderingen bij. De energiecoöperatie had geen ondersteunende organisatie, zij moesten de nodige kennis en kunde in huis halen en samenwerken met andere partijen om hun coöperatie te kunnen managen. De omgekeerde relatie lijkt dan ook het best van toepassing op de energiecoöperatie. Bij de doelgroep geldt deze relatie over het algemeen alleen voor Kunnen.

Er zaten dan ook verschillen tussen de cases wat betreft de participatie van de doelgroep. Zo is de participatie bij de energiecoöperatie laag tot zeer laag en in de overige initiatieven is dit hoog tot zeer hoog. Dit ligt ten eerste aan de motivatie van de doelgroep, dus Willen. Deze doelgroep heeft eerder de motivatie om energie en geld te besparen dan om zich onzelfzuchtig in te zetten voor duurzaamheid. Een relatief groot deel van de leden van een energiecoöperatie zet zich wel in voor het milieu en duurzaamheid. De overige initiatieven waren ontworpen om geld en energie te besparen. Daarnaast is de aard van de participatie te verklaren met Kunnen. In de energiecoöperatie zal de doelgroep een passieve rol aannemen, omdat daar voor een actieve rol bepaalde kennis en vaardigheden nodig zijn. De manier van participeren hier is passief lid zijn. In de initiatieven voor de Energiecoaches en in de Wildemanbuurt kon de doelgroep wel een actieve rol aannemen, omdat ze hier de kennis en vaardigheden wel voor hadden of ze deze aangereikt kregen. Hier waren de rollen ideeën ontwikkelen en uitvoeren. Zo coachen ze medebewoners op het gebied van energiebesparing

en ontwikkelen ze ideeën voor een betere buurt, schonere energie en een lagere energierekening. Ook de rol binnen een initiatief wordt dus bepaald door Kunnen. Tot slot heeft Contacten deels invloed op de keuze van een initiatief. De doelgroep heeft andere contacten dan, bijvoorbeeld, hoger opgeleiden met een goed betalende baan. Dit geldt voor contact met gelijkgestemden, maar ook voor contact met professionals.

Anders dan in de literatuur stond aangegeven, waren sommige variabelen belangrijker dan andere. Zo bleek uit het onderzoek dat Kunnen en Willen belangrijker zijn in het verklaren van participatie dan Contacten. De variabele Gevraagd Worden bleek in de resultaten geen of nauwelijks een rol te spelen. Zeker als een overheidsinstantie de vragende partij moet zijn, is deze variabele niet van toepassing. Bewoners worden eerder gevraagd door andere bewoners of organisaties die dichtbij hen staan. Een aantal variabelen zijn in dit onderzoek toegevoegd die niet in de literatuur voorkwamen. Dit kan verklaard worden door de focus op energie-initiatieven en burgers van een lagere sociaaleconomische klasse. Zo is de woonsituatie van belang bij het al dan niet participeren in een energiecoöperatie. Dit bepaalt voor welk soort initiatief een bewoner kiest. Ook is de hulp van andere organisaties dan de gemeente belangrijk voor de participatie van de doelgroep. Zij hebben deze organisaties nodig als bron van kennis en competenties. Tot slot is een financiële bijdrage van de overheid wel degelijk gewenst. Het antwoord van dit onderzoek verschilt dus deels met het geformuleerde antwoord dat uit de literatuur voortvloeide. Voor de participatie in energiecoöperatie geldt een specifiek antwoord dat afwijkt van een antwoord toegepast op burgerinitiatieven in het algemeen.

Als men deze conclusies in de context van coöperaties en initiatieven plaatst, zijn er aspecten toepasbaar voor het bredere veld, maar er zijn ook aspecten specifiek voor de energiecoöperatie of een energie-initiatief. Het organisatorische gedeelte geldt ook voor initiatieven buiten energie. Hier zijn ook een ondernemersgeest, het op orde houden van de financiën, de omgang met leden en externe relaties, de onderlinge relaties van bestuursleden en het hebben van een lange adem van toepassing. Dit heeft allemaal een invloed op de mogelijkheid en aard van participatie. Er zijn echter ook aspecten specifiek toepasbaar in dit veld. Zo is kennis over energietechniek wat betreft duurzame energie onontbeerlijk. Ten tweede heeft men kennis in huis nodig over de juridische aspecten. Men zal een contract of afspraken aan moeten gaan met een energiemaatschappij en moeten beslissen over het herverdelen van de winst of over een nieuwe investering. Als men een windmolen wil realiseren heeft men te maken met verschillende overheidslagen die men moet zien te overtuigen. Hier heeft men relaties voor nodig. Tot slot is de intrinsieke motivatie om zich in te zetten voor het milieu en duurzaamheid belangrijk om gedreven te blijven.

6.2 Reflectie

Naast de conclusie is ook ruimte voor discussie noodzakelijk. Zo is in dit onderzoek gekozen voor een kwalitatieve analyse om goed zicht te krijgen op de relaties en mechanismen. Naast een kwalitatieve analyse zou een kwantitatieve analyse ook waardevolle gegevens op kunnen leveren. Bij sommige uitspraken of relaties zou het interessant zijn om aan te kunnen tonen of een relatie gegeneraliseerd

kan worden naar andere cases. De combinatie van kwalitatief en kwantitatief kan zo in vervolgonderzoek waardevolle inzichten opleveren. Dit was binnen de scope van dit onderzoek bijvoorbeeld niet mogelijk.

Ten tweede zijn de cases en respondenten niet op een aselechte wijze geselecteerd. Zo zijn er gericht cases en respondenten uitgekozen die voor het onderzoek van belang zouden zijn. Er is bewust gekozen voor een energiecoöperatie en initiatieven die sterk verschilden. Daarbinnen waren een aantal respondenten belangrijk vanwege hun rol. Er waren bovendien te weinig potentiële cases voor een random steekproef. Daarnaast konden respondenten niet op aselechte wijze geselecteerd worden omdat klanten van organisaties geheim waren en omdat burgers van de doelgroep vaak wantrouwig zijn tegenover instituties als overheidsinstellingen en universiteiten. Dit is echter bij kwalitatief onderzoek ook minder van belang. Het kan wel een bepaalde bias in het onderzoek hebben gecreëerd. Zo is er een kans dat er respondenten zijn gevraagd die goed contact hadden met de contactpersoon of het meest participeerden. Ook kan het zijn dat er nu geen goed beeld bestaat over de sociaaleconomische achtergrond bij de initiatieven. Het is mogelijk dat de respondenten die geselecteerd zijn een hogere opleiding hebben dan de gemiddelde deelnemer aan het initiatief. Zij zijn vaak wat mondiger.

Er zitten sterke en zwakke kanten aan de selectie van de cases. Zo is het goed dat de cases sterk verschillen en zo het spectrum van soorten energie-initiatieven beslaan, dat bij de onderzoeker bekend is. De selectie includeert een energiecoöperatie, zoals in het begin van het onderzoek omschreven, een onderzoek rond energiebesparing, een bottom-up initiatief rond duurzame energie en een initiatief met zonnepanelen. Daarnaast bevatten de initiatieven in verschillende mate deelnemers van de doelgroep. Dit zorgt ervoor dat de relaties beter te leggen zijn. De energiecoöperatie is geselecteerd ter controle van uitspraken over de doelgroep. Een zwak punt van de selectie is dat het zou kunnen zijn dat wellicht niet het hele spectrum aan soorten initiatieven gecovert is. Door de selectie van deze specifieke cases kan het zijn dat bepaalde factoren en relaties naar voren zijn gekomen, die met de selectie van andere cases niet naar voren waren gekomen. Andersom kan het zijn dat andere cases nieuwe inzichten hadden kunnen leveren. Dit hangt deels samen met de aanbeveling om ook met een kwantitatieve analyse onderzoek te doen naar de relatie tussen energie-initiatieven en lagere sociaaleconomische klassen. Ten tweede zijn niet alle initiatieven gericht op duurzame energie of energieopwekking. Deze wijken dus meer af van de energiecoöperatie, die in het begin van het onderzoek was uitgekozen. Daarnaast was er binnen het initiatief van HuurDeZon weinig echte participatie van bewoners. Dit initiatief scoorde relatief zwak op het kenmerk bewonersinitiatief. Tot slot was het initiatief in de Wildemanbuurt nog in de beginfase, waardoor wellicht minder over het initiatief te vertellen valt dan in een latere fase had gekund.

6.3 Aanbevelingen

Wat kan een overheid doen voor deze doelgroep? Uit het onderzoek bleek dat het verkrijgen van een directe relatie met deze doelgroep zeer uitdagend is. Ten eerste ontbreekt het vertrouwen in een overheidsinstantie bij deze doelgroep vaak. Ten tweede is een publieke of private organisatie vaak

een tussenschakel, zoals een milieucentrum in Rotterdam dat midden in de wijk staat, een woningbouwcorporatie en een ontwerpstudio dat in nauw contact met de wijk staat. Hier zijn medewerkers actief die makkelijker met sommige leden van de doelgroep in contact zouden kunnen komen, makkelijker initiatieven zouden kunnen opzetten voor deze doelgroep en makkelijker vragen van de doelgroep zouden kunnen beantwoorden. Sommige leden van de doelgroep hebben hier een betere band mee dan met andere publieke organisaties. Het valt daarom aan te bevelen dat de overheid deze organisaties steunt. De uiteindelijke participatie van de doelgroep is wat lastiger in te schatten, maar dit is de beste manier om de doelgroep te laten participeren of actief te laten zijn. Ten tweede is het belangrijk om te weten hoe deze doelgroep geactiveerd kan worden. Voor een relatief groot deel van de doelgroep is kostenbesparing in het kader van participatie binnen een duurzaam energie-initiatief een belangrijke, zo niet de belangrijkste motivator. Dit is een van de belangrijkste factoren die gebruikt kunnen worden om de doelgroep te activeren. Het spreekt waarschijnlijk in het algemeen voor deze doelgroep meer aan dan duurzaamheid, milieu of comfort als doel. Dit zijn motivatoren die eerder voorkomen bij mensen die de persoonlijke situatie op orde hebben.

Om de relatie met deze bevolkingsgroep niet kwijt te raken, is het belangrijk om tussenschakels als een Rotterdams Milieucentrum te behouden. Ook kunnen in samenwerking met andere bedrijven innovatieve oplossingen gezocht worden om duurzaamheid en geld besparing met elkaar te verbinden, zoals in Amsterdam met HuurDeZon is gedaan. Dit vergt een proactieve houding die verder gaat dan alleen informatie verzenden. Met op afstand informatie verstrekken worden waarschijnlijk juist andere doelgroepen bereikt. Het houdt onder andere in dat overheidsinstanties in de gaten houden welke organisaties en bedrijven er actief zijn op het gebied van energie en bewoners, dat ze kansen zien in de capaciteiten van deze bedrijven en organisaties en dat ze hier vervolgens opdrachten aan geven. Bovendien kunnen ze verschillende private, publieke en sociaalmaatschappelijke organisaties met elkaar verbinden, zodat zij met elkaar aan oplossingen of businessmodellen kunnen werken. Overheidsinstanties zouden op zoek kunnen gaan naar voorbeelden in verschillende steden en contact kunnen houden met bijvoorbeeld andere gemeenten om in de gaten te houden wat daar gebeurt en om elkaars voorkeuren en wensen uit te wisselen. Tot slot is het belangrijk om te faciliteren en niet uit te willen voeren, juist omdat sommige capaciteiten ergens anders liggen.

Naast de lokale overheid kan ook de nationale overheid deze doelgroep helpen door wetgeving gunstiger te maken. Zo kan het ook aantrekkelijk worden gemaakt voor deze doelgroep om te participeren in een energiecoöperatie. Op dit moment is dit financieel onaantrekkelijk. Ook zou het makkelijker moeten zijn om via de woningcorporatie voor verduurzaming te zorgen en dit wellicht zelfs buiten een woningcorporatie om te doen.

Een moeilijkheid die uit de resultaten naar voren kwam, was het vasthouden van de participatie en het enthousiasme van de burgers. Naar verloop van tijd lijkt participatie af te nemen. Het is dus belangrijk de bewoners hier in te blijven stimuleren. De bewoners hebben wel de motivatie om zich in te zetten, ze weten soms alleen niet hoe of komen vast te zitten. De 'tussenschakels' hebben hierin een taak. Door een grotere verbintenis te creëren tussen de bewoners onderling en de bewoners en de organisaties kunnen mensen enthousiast gehouden worden. Ze hebben dan meer

binding met het onderwerp en voelen een sociale druk om actief te zijn. Ze willen dan immers mee kunnen praten over hun prestaties bij een volgende ontmoeting. Ook zouden ze makkelijker aan informatie kunnen komen. Dit geldt vooral voor de energiecoaches. Zij gaven aan graag mensen te willen coachen, maar vaak niet te weten hoe ze aan hun leerlingen kunnen komen. In Amsterdam wordt hier ook reeds een oplossing naar gezocht in de vorm van een soort organisatie. Door mensen 'lid' te maken en te verenigen hoopt men ze actief te houden.

Naast de kwalitatieve relaties, zou kennis over de kwantitatieve relaties tussen de verschillende factoren ook interessant zijn. Zo kan worden aangetoond hoeveel bewoners van de doelgroep nu echt gemiddeld meedoen in een energiecoöperatie of ander energie-initiatief. Ook kan met een kwantitatieve analyse de sterkte van de relatie tussen de variabelen onderzocht worden. In welke mate zijn kunnen, willen, contacten en gevraagd worden van belang en zit hier verschil in per initiatief en per doelgroep? Zijn sommige variabelen echt belangrijker dan andere? De variabelen 'woonsituatie' en 'hulp van publieke en private organisaties' zijn toegevoegd, maar zijn deze ook belangrijk bij andere initiatieven? En hoe belangrijk zijn ze? Ook kan het interessant zijn om te kijken of het CLEAR-model voor andersoortige burgerinitiatieven of coöperaties ook anders uitvalt dan het algemene model. Voor toekomstig onderzoek zou het daarnaast interessant zijn om uit te vinden hoe burgers met een sociaaleconomische achtergrond nu wel meer kunnen participeren in energiecoöperaties. Hoe kan men dit makkelijker maken? Het is hiervoor in eerste instantie belangrijk om uit te zoeken wat de toekomst van de energiecoöperatie zou kunnen zijn. Is het de manier om in de toekomst energie op te wekken of is de kans groter dat het slechts een tijdelijk fenomeen zal zijn? Hoe kan Nederland het best tot een energietransitie komen? Zijn alle burgers van Nederland in de toekomst nog wel verzekerd van toegankelijke energie? Deels zal dit de komende jaren moeten blijken. Tot dan geeft dit onderzoek een ingang om verdere inzichten te verkrijgen op het gebied van energie, duurzaamheid, zelfredzaamheid en verschillende groepen in de samenleving.

Literatuurlijst

- Algemeen Dagblad. (2013). Nijmeegse wijk wil af van etiket krachtwijk. *Ad.nl*, <http://www.ad.nl/ad/nl/1012/Nederland/article/detail/3452538/2013/06/04/Nijmeegse-wijk-wil-af-van-etiket-krachtwijk.dhtml>. [23-03-2015].
- Amsterdam Smart City. (2015). Mooi, slim, duurzaam Wildeman. *Amsterdamsmartcity.com*, <http://amsterdamsmartcity.com/projects/detail/id/66/slug/mooi-slim-duurzaam-wildeman?lang=nl>. [15-06-2015].
- Ankeren, M. van, Tonkens, E. en Verhoeven, I. (2010). *Bewonersinitiatieven in de krachtwijken van Amsterdam, een verkennende studie*. Verkregen op 22-02-2015 van <http://dare.uva.nl/document/2/94600>.
- Arens, M., Van Heumen, J., Van Loon, L., Schillefski, P. en Schoenaker, C. (2013). *Perspectieven op lokale duurzame-energiecollectieven*. Verkregen van <http://www.hieropgewekt.nl/sites/default/files/u8/perspectieven-op-lokale-duurzame-energiecollectieven.pdf>.
- Bochove, M. van, Rusinovic, K., Engbersen, G. (2009). *De stad en staat van de burger: het stadsburgerschap van de allochtone middenklasse*. Verkregen op 10-02-15 van <http://www.rotterdam.nl/COS/publicaties/MOR/151%20De%20stad%20en%20staat%20van%20de%20burger.pdf>.
- BuurtEnergieWinkel Zuid. (2015). Over ons. *buurtenergiewinkelzuid.wordpress.com*, <https://buurtenergiewinkelzuid.wordpress.com/over/>. [24-09-2015].
- Marien, I., Baelden, D., Bens, J., Schurmans, D., Van Audenhove, L., K., S., Goubin, E. (2013). Van digitale naar maatschappelijke participatie: Opportuniteiten en uitdagingen. In M. Callens, J. Noppe, & L. Vanderleyden (Eds.), *De sociale staat van Vlaanderen 2013*. (pp. 227-272). (De sociale staat van Vlaanderen). Brussel: Vlaamse overheid (Josée Lemaître).
- Catney, P., MacGregor, S., Dobson, A., Hall, S., Royston, M. S., Robinson, Z., Ormerod, M., Ross, S. (2014) Big society, little justice? Community renewable energy and the politics of localism, Local Environment. *The International Journal of Justice and Sustainability*, 19:7, 715-730.
- CBS. (2015). Sterke groei aandeel hernieuwbare energie. *Cbs.nl*, <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/industrie-energie/publicaties/artikelen/archief/2015/sterke-groei-aandeel-hernieuwbare-energie.htm>. [24-02-2016].

COP 21 Paris. (2016). Find out more about COP 21. *Cop21paris.org*, [<http://www.cop21paris.org/>]. [24-02-2016].

Denters, B., Bakker, J., Klok, J-P. (2014). *What makes for succesful citizen initiatives?* IGS University of Twente, Enschede.

Denters, S., Bakker, J., Oude Vrielink, M., Boogers, M. (2013). *Burgerinitiatieven in Overijssel. Een inventarisatie*. Verkregen van http://doc.utwente.nl/87786/1/burgerinitiatieven_in_overijssel_rapport_final.pdf.

Duurzaam Hoonhorst. (2015). Over duurzaam Hoonhorst. *Duurzaamhoonhorst.nl*, <http://www.duurzaamhoonhorst.nl/over-duurzaam-hoonhorst/>. [24-02-2016].

Eigen Haard. Energiecoaches. *Eigenhaard.nl*, <http://www.eigenhaard.nl/in-uw-wijk/duurzaam-wonen/energiecoaches>. [15-06-2015a].

Eigen Haard. Energiecoach in uw wijk. *Eigenhaard.nl*, <http://www.eigenhaard.nl/in-uw-wijk/duurzaam-wonen/energiecoaches/energiecoach-in-uw-wijk>. [15-06-2015b].

Eigen Haard. Kwaliteit van ons vastgoed. *Eigenhaard.nl*, <http://www.eigenhaard.nl/eigen-haard/wie-zijn-we/ambities/uitstekende-kwaliteit-van-ons-vastgoed>. [15-06-2015c].

Eigen Haard. Onze activiteiten. *Eigenhaard.nl*, <http://www.eigenhaard.nl/eigen-haard/wie-zijn-we/onze-activiteiten>. [15-06-2015d].

Eigen Haard. HuurDeZon. *Eigenhaard.nl*, <http://www.eigenhaard.nl/in-uw-wijk/duurzaam-wonen/huur-de-zon>. [15-06-2015e].

Gijssels, C., Coates, A., Deneffe, P. (2011). *Coöperatieve antwoorden op maatschappelijke uitdagingen*. Verkregen van <https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/318844/3/R1395.pdf>.

Graaf, L.J. de, Ostaaijen, J.J.C. van, Hendriks, P.M.A. (2011). Hoe CLEAR zijn participatienota's. *Bestuurswetenschappen*, 65 (3), 64-72.

Hajer, M. (2011). *De energieke samenleving: op zoek naar een sturingsfilosofie voor een schone economie*. Verkregen van http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/Signalenrapport_web.pdf.

Heeger, D.M. (2012). De coöperatie en collectieve zelfopwekking van duurzame energie. *Vennootschap & Onderneming*, 2, 29-32.

Hoeymans, J.M., Timmermans, M.M.Y., de Klerk, A.H., de Boer, D.J.H., Deeg, J.L., Poppelaars, F., Thissen, J.C., Droogleevers Fortuijn, A.E.M., de Hollander. (2005) *Gezond actief: de relatie tussen ziekten, beperkingen en maatschappelijke participatie onder Nederlandse ouderen*. Verkregen van <http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/270054001.pdf>.

Hout, W. & Pellikaan, Huib (1995). *Leren van onderzoek: Het onderzoeksproces en methodologische problemen in de sociale wetenschappen*. Meppel, Boom.

Hurenkamp, M., Tonkens, E., Duyvendak, J.W. (2006). *Wat burgers bezielt*. Verkregen van <http://www.jwduyvendak.nl/wp-content/uploads/2015/07/boek-wat-burgers-bezielt.pdf>.

HuurDeZon. Doelstelling. *HuurDeZon.nl*, <http://www.huurdezon.nl/doelstelling.html>. [15-06-2015a].

HuurDeZon. Projecten. *HuurDeZon.nl*, <http://www.huurdezon.nl/projecten.html>. [15-06-2015b].

HuurDeZon. Hoe werkt het. *HuurDeZon.nl*, <http://www.huurdezon.nl/hoewerkthet.html>. [15-06-2015c].

Kerschoten Energieneutraal. Achtergrond. *Kerschotenenergieneutraal.nl*, http://www.kerschotenenergieneutraal.nl/cgi-bin/v14/view.pl?db=website&view_records=1&ww=1&ID=1000. [24-02-2016].

Kunst, A.E., Dalstra, J.A., Bos, B., Mackenbach, J.P. (2005). *Ontwikkeling en toepassing van indicatoren van sociaal-economische status binnen het Gezondheidsstatistisch Bestand*. Verkregen van <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/92AA630F-7BD8-4DFB-B27D-A7229D329204/0/2005eindrapportmgzpub.pdf>.

Lowndes, V. Lawrence, P. (2006). *CLEAR. Understanding citizen participation in local government – and how to make it work better*. Verkregen van http://www.europeanchallenge.eu/media/papers/ws1_Keynote_Lowndes_and_Pratchett_CLEAR.pdf.

Milieu Centraal. Zonnepanelen voor huurders. *Milieucentraal.nl*, <http://www.milieucentraal.nl/energie-besparen/zonnepanelen/zonnepanelen-voor/zonnepanelen-voor-huurder/>. [15-06-2015].

Milieucentrum Rotterdam. Milieucoaches in heel Rotterdam actief. *Milieucentrum.rotterdam.nl*, <http://www.milieucentrum.rotterdam.nl/site/derde-energiecafe010-in-de-nieuwe-banier/>. [15-06-2015].

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Wijkondernemingen. *Rijksoverheid.nl*, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/brochures/2013/04/23/informatieblad-orientatie-op-rechtsvormen>. [16-04-2015].

Moor, de, T. (2013). *Homo cooperans. Instituties voor collectieve actie en de solidaire samenleving*. Verkregen op 15-02-15 van <http://docplayer.nl/1512748-Homo-cooperans-instituties-voor-collectieve-actie-en-de-solidaire-samenleving-tine-de-moor.html>.

NDSM. NDSM. *Ndsm.nl*, <http://www.ndsm.nl/>. [24-02-2016].

Nice Nieuw West. Aan de slag met de Wildemanbuurt. *Nicenieuwwest.nl*, <http://www.nicenieuwwest.nl/2014/04/22/aan-de-slag-met-de-wildemanbuurt/>. [15-06-2015].

Nieuw West Express. Positieve Energie. *Nieuwwestexpress.nl*, <http://www.nieuwwestexpress.nl/14128/nl/positieve-energie>. [15-06-2015a].

Op Zuinig. Op Zuinig. *Opzuinig.nl*, <http://www.opzuinig.nl/>. [15-06-2015].

Oude Vrielink, M. J. en van de Wijdeven, T. M. F. (2011). Ondersteuning in vieren: Zichtlijnen in het faciliteren van burgerinitiatieven in de buurt. B & M: *Tijdschrift voor Beleid, Politiek en Maatschappij*. 28, 4, 438-455.

P-nuts. Local Energy Saving Support Fatima. *P-nuts.nu*, <http://www.p-nuts.nu/nieuws/68ste-inzending-p-nuts-awards-2015-local-energy-saving-support-less-fatima/>. [15-06-2015].

Putnam, R. (2001) Social Capital, Measurement and Consequences. *Canadian Journal of Policy Research*, 2, 41-51.

Roger, J.C., Simmons, E.A., Convery, I., Weatherall, A. (2008). Public perceptions of opportunities for community based renewable energy projects. *Energy Projects*, 36, 4217-4226

Schwencke, A. M. (2012). *Energieke bottom-up in Lage Landen*. <http://www.asisearch.nl/wp-content/uploads/2012/08/ESSAY-Energieke-BottomUp-in-Lage-Landen-Schwencke-21082012-FINAL.pdf>.

Schwenke, A.M. (2014). *Overzicht 2014: lokale (burger) energie-initiatieven*. <http://www.asisearch.nl/wp-content/uploads/2011/08/Overzicht-energieco%C3%B6peraties-Update-Energieke-bottomup-AS-I-SEARCH-Schwencke-februari-2014.pdf>.

- SCP. Werk aan de wijk. *Scp.nl*, http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2013/Werk_aan_de_wijk. [23-03-2015].
- Slim Wonen Gaasperdam. Welkom. *Slimwonengaasperdam.nl*, <http://www.slimwonengaasperdam.nl/>. [24-02-2016].
- Tegenstroom. Tegenstroom. *Tegenstroom.nl*, <https://tegenstroom.nl/>. [24-02-2016].
- The Beach. Mooi Wildeman. *Thebeach.nu*, <http://www.thebeach.nu/2902/nl/mooi-wildeman>. [15-06-15a]
- The Beach. The Beach. *Thebeach.nu*, <http://www.thebeach.nu/270/nl/the-beach>. [15-06-2015b].
- Uitermark, J. (2014). *Verlangen naar Wikitopia*. Verkregen op 25-02-2015 van http://www.socialevraagstukken.nl/wp-content/uploads/2014/01/Uitermark_Oratie-10-januari-2014.pdf.
- Uitermark, J., Duyvendak, J.W. (2006) *Essay Mensen Maken de Stad. Ruimte maken voor Straatburgerschap*. <http://justusuitermark.nl/files/uitermark-duyvendak-mms-essay.pdf>.
- VECNB. VECNB. *Vecb.nl*, <http://www.vecb.nl/>. [24-02-2016].
- Verba, S., Schlozman, K.L, en Brady, H.L. (1995). *Voice and equity, civic voluntarism in American Politics*. Cambridge, Harvard University Press.
- Walker, G. (2008). What are the barriers and incentives for community-owned means of energy production and use? *Energy policy*, 36, 4401-4405
- Walker, G. Devine-Wright, P. Hunter, S., High, H., Evans, B. (2009) Trust and community: Exploring the meaning, contexts and dynamics of community renewable energy. *Energy Policy* 38, 2655-2663.
- Wijdeven, T. van de. (2012). *Doe-democratie. Over actief burgerschap in stadswijken*. https://pure.uvt.nl/ws/files/1466150/Wijdeven_DEFREP_Doe-democratie04-12-2012_emb_tot_04-06-2013.pdf.
- Wijdeven, T., van de, Graaf, L. de, Hendriks, F. (2013). *Actief burgerschap. Lijnen in de literatuur*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2013/07/15/actief-burgerschap-lijnen-in-de-literatuur>.

Wijdeven, T. van de, Hendriks, F. (2010). *Burgerschap in de doe-democratie*. Verkregen op 21-02-2015 van http://www.collective-action.info/sites/default/files/webmaster/_POC_LIT_VandeWijdeven-en-Hendriks_Burgerschap-in-de-doe-democratie.pdf.

Woonbond. Bespaar Energie met de Woonbond. *Bespaarenergiemetdewoonbond.nl*, <http://www.bespaarenergiemetdewoonbond.nl/assets/upload/pdf/1366101790.pdf>. [15-06-2015].

Yin, R. K. (1994). *Case study research: design and methods*. Thousand Oakes, SAGE publications.

Zoetbrood, P. (2012). Burgerwerking noodzakelijke voor duurzame samenleving. *Podium voor bio-ethiek*, 19:1, 11-13.

Zuylen, J. van, Kuijper, F., Crujisen, C. (2013). *Burgercoöperaties in opkomst*. Verkregen op 23-02-2015 van <http://www.tijdvoorsamen.nl/art/uploads/files/4%20cooperaties.pdf>.

Zwaard, van der, J., Specht, M. (2013). *Conditie en competenties voor burgerkracht in de buurt*. Verkregen op 23-02-2015 van <http://www.kenniswerkplaats-leefbaar.nl/wp-content/uploads/BB3.pdf>.

Bijlage I Codeerschema

Codeerschema duurzame energie-initiatieven

Concept	Code
Kunnen	<ul style="list-style-type: none"> 1.0 Kennis <ul style="list-style-type: none"> 1.1 Hoeveelheid <ul style="list-style-type: none"> 1.1.1 Veel van nodig 1.1.2 Weinig van nodig 1.1.3 Veel van in huis 1.1.4 Weinig van in huis 1.1.5 Voldoende 1.1.6 Meer geworden na participatie <ul style="list-style-type: none"> 1.1.6.1 meer zicht op mogelijkheden 1.1.6.2 menselijke reacties 1.1.6.3 meer zicht op uitkomsten 1.1.6.4 monitoring 1.1.6.5 weet meer over onderwerp 1.1.6.6 meer kennis over instellingen 1.1.7 hetzelfde na participatie 1.1.8 draagt zelf bij aan kennisdeling 1.2 Bereikbaarheid <ul style="list-style-type: none"> 1.2.1 Weg naar kennis bekend 1.2.2 Weg naar kennis onbekend 1.2.3 Kennissen met kennis 1.2.4 Geen kennissen met kennis 1.2.5 Kennis opgevraagd bij de gemeente/publieke instanties 1.2.6 Geen kennis opgevraagd bij de gemeente/publieke instanties 1.3 Soort <ul style="list-style-type: none"> 1.3.1 technisch 1.3.2 economisch/financieel 1.3.3 juridisch 1.3.4 bestuurlijke 2.0 Vaardigheden <ul style="list-style-type: none"> 2.1 Ervaring en vaardigheden in huis rond opstarten/draaiende houden initiatief 2.2 Geen ervaring en vaardigheden in huis 2.3 Kennissen met ervaring in opstarten/draaiende houden energie-initiatief

	<ul style="list-style-type: none"> 2.4 Netwerk met initiatiefnemers 2.5 Organiseren 2.6 Uitgebreid na participatie 2.7 niet uitgebreid na participatie 2.8 omgang met mensen/mensenkennis 2.9 enthousiasmeren 2.10 website beheren 2.11 aanpakken/doen 2.12 verbinden 2.13 geen vaardigheden nodig 2.14 besturen, managen
Willen	<ul style="list-style-type: none"> 3.0 Motivatie <ul style="list-style-type: none"> 3.1 Beter milieu 3.2 Bijdragen aan een beter milieu in de toekomst 3.3 Meer duurzame energie in Nederland 3.4 Wil groene energie/eigen energie gebruiken 3.5 Goed voor de medemens 3.6 Reputatie bewonerscommissie 3.7 Bespaart geld op de energierekening 3.8 Lage investering 3.9 Persoonlijk gewin in algemene zin 3.10 Mutatie <ul style="list-style-type: none"> 3.10.1 meer op energieverbruik gaan letten 3.10.2 meer op milieubelasting gaan letten 3.10.3 meer in onderwerp gaan verdiepen 3.10.4 afgenomen 3.10.5 meer gaan inzetten 3.11 zou milieu moeten zijn 4.0 Uiting <ul style="list-style-type: none"> 4.1 zet zich reeds in voor milieu of duurzaamheid 4.2 is reeds geïnteresseerd in energie/milieu 4.3 geen verdere inzet/aandacht voor milieu 4.4 milieubewust handelen 4.5 bespaart reeds op energie
Contact	<ul style="list-style-type: none"> 5.0 publieke instanties <ul style="list-style-type: none"> 5.1 contact met ambtenaren 5.2 contact met werkers overige publieke instanties <ul style="list-style-type: none"> 5.2.1 goed 5.2.2 slecht

	<p>5.3 weg naar contacten publieke instanties bekend</p> <p>5.4 geen extra contact binnen instanties</p> <p>5.5 in toekomst verwacht</p> <p>5.6 meer geworden</p> <p>6.0 experts</p> <p>6.1 contact met andere energie-initiatieven</p> <p>6.2 contact met energie-experts</p> <p>6.3 contact met andere burgerinitiatieven</p> <p>6.4 weg naar initiatieven bekend</p> <p>6.5 geen contact met andere initiatieven</p> <p>7.0 medebewoners</p> <p>7.1 medebewoners hebben ook interesse in initiatief</p> <p>7.2 medebewoners kunnen bestuursfunctie aan</p>
<p>Inbedding en empathie</p>	<p>8.0 rol gemeente</p> <p>8.1 feitelijk</p> <p>8.1.1 info en data beschikbaar</p> <p>8.1.2 helpen bij opstart</p> <p>8.1.3 open voor vragen</p> <p>8.1.4 onbekend</p> <p>8.1.5 subsidieverstrekker</p> <p>8.1.6 contacten</p> <p>8.2 gewenst</p> <p>8.2.1 bevorderaar energietransitie</p> <p>8.2.2 betere informatievoorziening</p> <p>8.2.3 ondersteunen/promoten initiatief</p> <p>8.2.4 positief</p> <p>8.3 geen rol voor gemeente</p> <p>8.4 geen vertrouwen in gemeente</p> <p>9.0 handelingen gemeente</p> <p>9.1 feitelijk</p> <p>9.1.1 dienstverlener die luistert</p> <p>9.1.2 biedt maatwerk/specifieke hulp</p> <p>9.1.3 verbinden burgers met en zonder kennis/vaardigheden</p> <p>9.2 gewenst</p> <p>9.2.1 gunstige wetgeving gewenst</p> <p>9.2.2 stimuleren duurzame energie/energiebesparing gewenst</p>

	<p>9.2.3 duurzame energie betaalbaar maken</p> <p>9.2.4 continuïteit</p>
Gevraagd worden	<p>10.0 Kennismaking</p> <p>10.1 geïnformeerd door overheidsofficial</p> <p>10.2 gevraagd door overheidsofficial</p> <p>10.3 gevraagd door medebewoner</p> <p>10.4 geïnformeerd door medebewoner</p> <p>10.5 geïnformeerd/gevraagd door lid bewonerscommissie/vertegenwoordigingsorgaan/overig</p> <p>10.6 geïnformeerd door lid woningcorporatie</p> <p>10.7 zelf ontdekt</p> <p>10.8 zelf opgericht</p>
Participatie	<p>11.0 vorm</p> <p>11.1 lid</p> <p>11.2 bestuurder</p> <p>11.3 vrijwilliger</p> <p>11.4 geld inleggen</p> <p>11.5 faciliteren</p> <p>11.6 kennis aandragen</p> <p>11.7 ideeën ontwikkelen</p> <p>11.8 hoge mate</p> <p>11.9 lage mate</p> <p>11.10 uitvoering</p> <p>11.11 promotie</p> <p>12.0 uitkomst/succes</p> <p>12.1 initiatief/participatie loopt nog</p> <p>12.2 initiatief/participatie loopt nog niet</p> <p>12.3 initiatief/participatie ten einde</p> <p>12.4 aanwijsbare resultaten inspanning</p> <p>12.5 tijd en middelen worden ingezet</p> <p>12.6 meer verduurzaming</p> <p>12.7 aantal deelnemers groeit</p> <p>12.8 relatief weinig succes</p> <p>13.0 beleving</p> <p>13.1 geeft voldoening</p> <p>13.2 heeft geen zin</p> <p>13.3 tijdverspilling</p> <p>13.4 tevreden/positief</p> <p>13.5 traag</p>

<p>Lagere sociaal economische klasse</p>	<p>14.0 woonsituatie</p> <p>14.1 sociale huur</p> <p>14.2 koop</p> <p>15.0 beroep</p> <p>15.1 MBO-niveau</p> <p>15.2 Beneden MBO-niveau</p> <p>15.3 HBO-Niveau</p> <p>15.4 Werkloos/afgekeurd</p> <p>15.5 WO-niveau</p> <p>16.0 Inkomen</p> <p>16.1 beneden modaal</p> <p>16.2 geen</p> <p>16.3 iets meer dan modaal</p> <p>16.4 anderen: laag</p> <p>17.0 opleiding</p> <p>17.1 MBO</p> <p>17.2 Beneden MBO</p> <p>17.3 HBO</p> <p>17.4 WO/gepromoveerd</p> <p>17.5 Anderen: laag</p>
<p>Duurzaam energie-initiatief</p>	<p>18.0 deelnemers</p> <p>18.1 burgers</p> <p>18.2 burgers en publieke instanties</p> <p>18.3 burgers en private instanties</p> <p>18.4 burgers, publieke en private instanties</p> <p>18.5 relatief weinig</p> <p>19.0 vorm</p> <p>19.1 vereniging</p> <p>19.2 stichting</p> <p>19.3 coöperatie</p> <p>19.4 groep vrijwilligers</p> <p>20.0 doel</p> <p>20.1 duurzame energie opwekken</p> <p>20.2 energiebesparing</p> <p>20.3 geldbesparing/armoedebestrijding</p> <p>20.4 veiligheid</p> <p>20.5 sociale cohesie</p> <p>21.0 proces</p> <p>21.1 opstart duurde lang</p>

	<ul style="list-style-type: none"> 21.2 opstart duurde kort 21.3 opstart was eenvoudig 21.4 opstart was ingewikkeld 21.5 enquêtes 21.6 informatieavond 21.7 veel aandacht voor opstart 21.8 weinig aandacht voor opstart 21.9 mensen persoonlijk aanspreken 21.10 weinig aandacht voor draaiende initiatief 21.11 algemeen 21.12 waardering opstart <ul style="list-style-type: none"> 21.12.1 positief 21.12.2 negatief 21.13 bewonersbrief/nieuwsbrief 21.14 verspreiding <ul style="list-style-type: none"> 21.14.1 door doorvertellen (ervaring) bewoners 21.14.2 door gemeente 21.14.3 door overige instanties 21.14.4 flyeren 21.14.5 niet door actieve benadering 21.14.6 monitoring 21.14.7 lobbyen geen taak van burgers 21.14.8 kan beter 21.14.9 door lobbyen naar gemeente 21.14.10 informeren burgers 21.14.11 nieuw initiatief 21.14.12 lobbyen naar woningcorporatie 21.15 tijd kwijt aan initiatief 21.16 middelen kwijt aan initiatief
Overig	<ul style="list-style-type: none"> 22.0 rol andere instanties <ul style="list-style-type: none"> 22.1 steun van woningcorporatie 22.2 stimulering duurzame energie/energiebesparing gewenst door woningcorporatie 22.3 dwang gewenst van woningcorporaties 22.4 promotie door woningcorporatie 22.5 druk richting gemeente door woningcorporatie 22.6 promotie/steun door andere partijen (milieucentrum) 22.7 aanbieden/gebruik duurzame energie door andere partijen

	23.0	obstakels/randvoorwaarden
	23.1	minimaal aantal deelnemers nodig
	23.2	niet rendabel
	23.3	wetgeving/besluiten/bureaucratie overheid
	23.4	ligging dak
	23.5	oordeel woningcorporatie
	23.6	uiterlijk zonnepanelen
	23.7	lastige bewoner
	23.8	wisseling official
	23.9	burger haalt weinig uit richting overheid/gemeente
	23.10	middelen participant/initiatief
	23.11	middelen overheid/publieke instantie
	23.12	interesse/belang bewoners
	23.13	taalbarrière/cultuurbarrière
	23.14	prestaties/kunde vrijwilligers
	23.15	tempo
	23.16	contact leden
	23.17	werkwijze helpende instantie
	23.18	vertrouwen woningcorporatie
	24.0	inhoud initiatief
	25.0	activiteit naast werk (corporatie)
	26.0	uitleg
	27.0	pessimistisch over energietransitie korte termijn
	28.0	energietransitie moet via zonnepanelen
	29.0	sociale huur niet de doelgroep

Zwart = codes ontwikkeld naar aanleiding van theoretisch kader

Rood = codes ontwikkeld naar aanleiding van interviews

Bijlage II Gecontacteerde energie-initiatieven

Zoals reeds in het hoofdstuk methoden en technieken is beschreven, is een bepaalde methode gebruikt om cases te selecteren. Bij het volgen van deze methode is echter gebleken dat het moeilijk is om op die manier geschikte cases te selecteren. De onderzoeker heeft tijdens de zoektocht naar cases de criteria aangepast en de methode meermaals aangepast. In deze bijlage zal worden weergegeven wat duidelijk is geworden over de deelnemers van burgerinitiatieven in duurzame energie.

De zoektocht

Om geschikte cases te vinden heeft de onderzoeker zelf eerst een methode ontwikkeld en gevolgd. Deze hield in dat de energiecoöperaties die in Nederland zijn opgericht naast een lijst met Vogelaarwijken of krachtwijken werden gelegd. De energiecoöperaties zijn gevonden dankzij een artikel van Schwencke (2012) dat inging op energiecoöperaties in Nederland. Schwencke is een energieonderzoeker met een interesse in de energietransitie van onderaf (ASI-Search, 2015). Zij had op haar website een overzicht met energiecoöperaties zoals dat in 2014 bekend was. Daarnaast stond daar de website HierOpgewekt op vermeld, waar ook een actueel overzicht van energiecoöperaties in Nederland te vinden is. Deze twee bronnen samen zijn gebruikt om een overzicht van energiecoöperaties op te stellen. De locaties van de initiatieven zijn naast de krachtwijken gelegd. Omdat de onderzoeker beperkte tijd heeft voor het onderzoek en zelf in Rotterdam woonachtig is, is ervoor gekozen eerst naar initiatieven in Rotterdam en omstreken te kijken. Slechts twee initiatieven bleken in maart 2015 uit Rotterdam te komen, namelijk *Energie Overschie* en *Blijstroom*. Van Energie Overschie, gesitueerd in een krachtwijk, was geen informatie te vinden. Ook zijn er geen contactgegevens bekend. De onderzoeker kan dus niet in contact komen met het initiatief. Het is bovendien onbekend of deze coöperatie nog bestaat. Uit persoonlijk contact met een zakelijke relatie die zelf actief is bij Blijstroom, bleek dat Blijstroom slechts hoger opgeleide leden heeft. Dit initiatief valt dus niet binnen de criteria voor het onderzoek. Initiatieven die wel nog in Zuid-Holland gesitueerd zijn en binnen een krachtwijk liggen, zijn *Onze Amsterdam Noord Energie* en *Amsterdam Energie*. Naar beide initiatieven is een mail gestuurd met de vraag wat de achtergrond van de leden is. Hieruit bleek dat beide initiatieven uit hoger opgeleide mensen bestaan met een meer dan gemiddeld inkomen. Onze Amsterdam Noord Energie kon bijvoorbeeld aangeven dat de leden woonachtig zijn in wijken met koopwoningen, die het vergen dat de bewoner een bepaald salaris verdient. Deze bewoners doen mee aan een bepaalde postcoderosregeling voor zonnepanelen. Als reden geeft hij dat deze bewoners de tijd en het geld hebben om hier aan mee te doen.

Omdat de vorige methode geen geschikte cases opleverde, is ervoor gekozen het concept krachtwijken los te laten. Er zijn meer initiatieven benaderd, waarvan het onbekend was of de wijk waarin de coöperatie gesitueerd was, een goeide of een minder goeide wijk was. De volgende

initiatieven zijn daarom benaderd: *Lokaal Energie Opwekken Oestgeest, Energiek Alphen aan de Rijn, Energiecollectief Poelgeest, Energiecollectief Capelle, Hoeve Biesland, Zon op Nederland, Wetering Duurzaam (geen coöperatie), Schiedams Energie Collectief, Solar Green Point, Groen Zonnig Houten, Duurzaam Dorp Diemen, Energiek Leiden, De Windvogel (Utrecht), Groene Hart Energie en Hoeksche Waard Duurzaam*. Hier zijn de volgende reacties van ontvangen:

- *Groen Zonnig Houten* geeft aan dat het geen coöperatie is. De onderzoeker concludeert dat het geen case is met de vorm van zelforganisatie die voor het onderzoek gezocht wordt.
- *Energie Collectief Capelle* geeft aan een diverse samenstelling te hebben.
- *Energiek Alpen ad Rijn* geeft aan tot nu toe uit hoger opgeleiden te bestaan, maar in de toekomst zijn doelgroep te willen verbreden.
- *Wetering Duurzaam* geeft aan ook geen coöperatie te zijn. Zij zijn ooit actief geweest met duurzame energie, maar dit is stil komen te vallen. Men was niet bereid verdere financiële investeringen te doen.
- *Solar Green Point* uit Den Haag is geïnteresseerd en wil graag een afspraak maken.
- *Groene Hart Energie* geeft aan uit hoger opgeleiden te bestaan.
- *De Windvogel* heeft geen zicht op de achtergrond van haar leden en wil hier ook niet naar (laten) vragen.
- *Schiedams Energie Collectief* geeft aan dat zij slechts hoger opgeleiden in het collectief hebben.
- *Energiek Leiden* geeft aan zelf geen energiecollectief te zijn, maar initiatieven te adviseren over duurzame energie
- De onderzoeker heeft het initiatief van *Lokaal Energie Opwekken Oestgeest* gecontacteerd per telefoon. De coöperatie bestaat uit hoger opgeleiden.

De onderzoeker heeft contact opgenomen met Energie Collectief Capelle, maar dit initiatief heeft uiteindelijk afgezien van deelname aan het onderzoek. Het was bovendien onduidelijk wat de achtergrond van hun leden precies was. Met Solar Green Point is intensief contact geweest. Deze coöperatie heeft aangegeven een divers ledenbestand te hebben en heeft ermee ingestemd om door middel van een vragenlijst in kaart te brengen wat voor leden de coöperatie bevat.

Daarnaast is een aantal initiatieven bewust niet benaderd, omdat ze in een goede buurt liggen. Deze buurten zijn via internet opgezocht en op grond van gevonden informatie is beoordeeld dat de bewoners een bovengemiddeld inkomen moeten hebben om er te wonen. De volgende initiatieven vallen binnen deze categorie: *Vogelwijkenergie Den Haag, Blijstroom Blijdorp Rotterdam, Buurtenergie Statenkwartier Den Haag, Zuiderlicht Amsterdam, Windcentrale Amsterdam West, Heuvelrug Energie Utrecht, 070 Den Haag, Blauwzaam Den Haag en WIDAR in de zon Delft*.

Een medewerker van Blijstroom is later wel benaderd. Na het voorleggen van de hoofdvraag stelde zij dat zij wel degelijk met bewoners van lagere inkomensgroepen te maken heeft gehad. Haar observatie hierbij was, dat men voor een coöperatie een lange adem nodig heeft. Het kost vaak veel tijd voor er

iets bereikt is. Hoger opgeleiden zouden hier beter mee om kunnen gaan. Bewoners van een lagere sociaaleconomische klasse haken halverwege af.

Verbreden van de scope

Naar aanleiding van het geven van een korte presentatie aan collega's van de gemeente Rotterdam over de stand van het onderzoek, is feedback ontvangen. De feedback bestond er onder andere uit de scope van het onderzoek te verbreden naar energieinitiatieven in het algemeen, omdat cooperaties hoogstwaarschijnlijk allemaal hoger opgeleide leden zullen bevatten. Iemand met een betere opleiding heeft dan ook uitzicht op een betere baan, nu of in de toekomst. Andere initiatieven kunnen voldoen aan de criteria van het burgerinitiatief zonder te verlangen dat het initiatief gevorderd is naar een coöperatie. Dit zou extra kunde vergen van de leden en de kans kleiner maken dat lager opgeleiden hierbij participeren. De tip kwam van een persoon die zelf actief is in een coöperatie (Blijstroom). Deze tip is overgenomen en de scope van het onderzoek is verbreed om succesvol aan goede cases te komen voor het onderzoek.

Naar aanleiding van het verbreden van de scope zijn meer energie-initiatieven gecontacteerd op 2 april. Deze initiatieven zijn na het invoeren van zoektermen als 'energie-initiatief' en 'energiecollectief' op Google op de website WiseNederland.nl gevonden. De volgende initiatieven zijn gecontacteerd op basis van ligging (relatief dichtbij) en het stadium (geen coöperaties, die waren immers reeds gecontacteerd en bevatten waarschijnlijk weer hoger opgeleiden): *Blijdorp010Empowered*, *Duurzaam Soesterkwartier*, *Zoek de Zon op*, *Adem Houten*, *Duurzaam Dorp Diemen*, *Duurzaam Nigtevecht*, *Windcentrale*, *Duurzaam Hoonhorst* en *070 Energiek*.

De volgende reacties zijn ontvangen:

- Duurzaam Soesterkwartier gaf aan een divers ledenaantal te hebben, maar dat de hoger opgeleiden vooral meedoen aan duurzame aspecten van de wijk. Duurzaam Soesterkwartier richt zich dus op meer dan alleen duurzaamheid.
- De Windcentrale gaf aan voornamelijk uit hoger opgeleiden te bestaan.
- Zoek de Zon op is niet meer actief. Het initiatief bestaat uit een persoon, die nu vooral advies geeft.
- 070 Energiek geeft aan geen tijd te hebben om mee te werken.

Later zijn ook *Verenigde Energie Coöperaties Noord Brabant* en *Wij Krijgen Kippen* gecontacteerd. De onderzoeker wordt door Wij Krijgen Kippen uitgenodigd om deel te nemen aan het Energieontbijt. Verschillende mensen die geïnteresseerd zijn in duurzame energie zullen hierbij aanwezig zijn. Op het energieontbijt verwijst de contactpersoon de onderzoeker door naar Nieuw West en Amsterdam Smart City. De onderzoeker contacteert de persoon waarvan de contactgegevens zijn door gegeven. De contactpersoon binnen Nieuw West en *Amsterdam Smart City* verwijst de onderzoeker door naar de volgende initiatieven: 'Besparen met de burens' van WSWonen en een vergelijkbaar project bij Eigen

Haard, waarbij bewoners andere bewoners coachen hun energieverbruik te verlagen en Fleur Teitink van Alliander, die onlangs in de Wildemanbuurt een project heeft opgestart met bewoners om onder andere een slimme verlichtingspaal te plaatsen. De onderzoeker besluit dat het laatste initiatief met duurzame energie te maken heeft en contacteert Teitink in de maand mei.

Via de website van de P-nuts awards, prijzen die elk jaar worden uitgereikt aan lokale, duurzame energie-initiatieven, komt de onderzoeker uit bij het initiatief Local Energy Saving Support. De award is er om verder initiatief op het gebied van duurzame energie te stimuleren (P-nuts, 2015). Het initiatief heeft de publieksprijs van 2015 gewonnen. LESS gaat om het bestrijden van energiearmoede door duurzame energie beschikbaar te maken voor iedereen. Dit wordt gecombineerd met het bestrijden van armoede en het besparen van energie. De onderzoeker heeft dit initiatief gecontacteerd, omdat het draait om duurzame energie en gericht is op de doelgroep van het onderzoek. Na een telefoongesprek wordt echter duidelijk dat de initiatiefnemer van het project niet aan het onderzoek wil meewerken, omdat hij de bewoners eerst resultaten wil geven. Het is nog onduidelijk of het project resultaten op zal leveren en het is een project met kwetsbare burgers. Hij wil de bewoners om niet te veel vragen voor hij hen iets kan bieden.

De onderzoeker heeft met Verenigde Energie Coöperaties Noord Brabant gebeld. Dit is een koepelorganisatie voor twaalf coöperaties in Noord-Brabant (VECB,2015). Ook volgens deze contactpersoon bestaan de coöperaties uit actieven en passieve leden die er de tijd en het geld voor hebben. Volgens hem doen ook veel zzp'ers hier aan mee. Ook zouden de leden vaak gepensioneerd zijn. Dit komt overeen met de uitkomsten van de vragenlijst die bij Solar Green Point is uitgevoerd. Daarbij was een aanzienlijk deel van de leden boven de 60 jaar. Volgens hem is ook het aandeel huurders dat meedoet minimaal of er is geen sprake van. Zijn woorden waren dat huurders daar grotendeels niet de middelen voor hebben.

Een soepeler criterium

Omdat er geen tot weinig cases over zijn om te onderzoeken, besluit de onderzoeker toch Eigen Haard te contacteren om te vragen naar de energiecoaches, ondanks dat dit project buiten de scope van het onderzoek viel. De onderzoeker besluit ook energiebesparing tot de scope van het onderzoek te rekenen. Dit levert een afspraak op halverwege de maand mei en Eigen Haard zou graag meewerken aan het onderzoek.

Ondanks de gevonden cases, zoekt de onderzoeker door op het internet naar andere initiatieven, omdat hier wellicht betere cases uitkomen en om een reserve case achter de hand te hebben voor wanneer de gemaakte afspraken toch niet door gaan. Dit levert het project de *Buurtransformator* op. Dit initiatief richt zich op het actief betrekken van huurders van sociale huurwoningen bij duurzame energie en energiebesparing. Na het contacteren van het initiatief wordt echter duidelijk dat het project nog niet begonnen is en er dus weinig resultaten en ervaringen te bespreken zijn. Ook zou het moeilijk

zijn aan respondenten te komen. De onderzoeker besluit niet verder te gaan met dit initiatief, ondanks dat het zich bezig houdt met duurzame energie en de beoogde doelgroep. Ook Slim Wonen Gaasperdam wordt door de onderzoeker gecontacteerd. Gaasperdam blijkt volgens cijfers van het CBS relatief veel lagere inkomensgroepen te hebben. Na contact met een contactpersoon van het initiatief, die ook actief is bij Wij Krijgen Kippen, is duidelijk dat het initiatief zich niet uitsluitend richt op duurzame energie, maar op een bredere vorm van zelforganisatie. De mensen die zich echter bezig houden met duurzame energie, komen uit de betere wijken en zijn over het algemeen hoger opgeleid. Dit is in lijn met het gedrag van de leden uit het Duurzaam Soesterkwartier. Hierbij waren de hoger opgeleiden ook degenen die zich bezig hielden met duurzame energie.

De onderzoeker komt in contact met een initiatief rond broodvergisting in Amsterdam van Cascoland. Hierbij gooien buurtbewoners die brood over hebben het brood in speciale containers, waarna het brood opgehaald wordt en vergist wordt in een vergister. Met het ontstane gas wordt vervolgens door de bewoners weer brood gebakken. Volgens de initiatiefnemer is er geen sprake van zelforganisatie, omdat de bewoners zich niet bezig houden met de vergister. Bovendien is het Ramadan en kan hij de bewoners niet vragen om deel te nemen aan een onderzoek, omdat dit over het algemeen moslims zijn.